

Masteroppgave

Prekære livssituasjoner, utenforskap og sårbarhet

En etnografisk undersøkelse i en ideell organisasjon i Drammen

Maren Marie Watnebryn Mogensen

Master i Sosialantropologi

Høst 2023

Institutt for sosialantropologi

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Sammendrag

Denne masteroppgaven utforsker prekære livssituasjoner, utenforskap og sårbarhet i en kontekst av en ideell organisasjon i Drammen. Spørsmålet oppgaven vil forsøke å besvare er «Hvordan utspiller ulike former for utenforskap seg i menneskeliv, hvordan påvirker dette andre faktorer og hvilken betydning har sosiale åpne møteplasser og nettverk for disse menneskene?». Dette forskningsspørsmålet har som hensikt å gi en bedre forståelse for hvilke konsekvenser utenforskap kan ha og hvilke følelser utenforskapet vekker, samt vise noen faktorer som kan bidra i prekære livssituasjoner. Nettverk og hvordan nettverk dannes gjennom lavterskel møteplasser vil vises i oppgaven gjennom eksempler fra mennesker som lever i ulike former for utenforskap og som har til felles at de på en eller annen måte er knyttet til den ideelle organisasjonen i Drammen. Det er benyttet kvalitative forskningsmetoder, hovedsakelig deltakende observasjon, inkludert både lengre og kortere samtaler i form av uformelt intervju. Informantene består av mennesker som er involvert i organisasjonen og som er en del av en utenforskapsproblematikk og dermed en form for en minoritet i samfunnet. Studiens teoretiske utgangspunkt er begrepene prekært liv, sårbarhet og utenforskap. Videre er interseksjonalitet en teoretisk vikling på empirien noe som har preget feltarbeidet og oppgaven. Et helhetlig syn på de teoretiske temaene har vært sentralt for å se flere ulike faktorer som spiller inn i informantenes liv, gjennom interseksjonalitets begrepet.

Funnene viser til organisasjonen Forandringshuset som arena, der informantene er deltakende enten hos organisasjonen eller gjennom kurs ledet av ansatte fra organisasjonen. Dette gjelder lavterskel åpne møteplasser, kurs om religionsdialog, deltakelse på aktiviteter eller arrangementer. Informantene har ulike roller innenfor organisasjonen, som viser et mangfold av deltakelse. Menneskene i felt beskriver opplevelser, tanker, erfaringer og følelser som har oppstått gjennom utenforskap, samt deres opplevelse av deltakelse i organisasjonen og refleksjoner rundt det normative samfunnet rundt dem. Det vises til utenforskap, sårbarhet og utfordringer rundt økonomi, religiøs tro, seksualitet og ensomhet, samt følelsesmessige aspekter knyttet til dette. Alle informantene har følt utenforskapet på kroppen eller jobber tett på mennesker som opplever ulik problematikk rundt utenforskap og sårbarhet.

Forord

Gjennom studiet i sosialantropologi og tidligere fag i utdannelsen fikk jeg interesse for tema rundt utenforskap og det å være utenfor det som er sett på som normen i samfunnet. Å se på dette i en lokal sammenheng i byen jeg har vokst opp i, vekket en interesse hos meg for å se dypere på disse aspektene i Drammen. Feltarbeidet og arbeidet med å skrive om opplevelsene har vært spennende og det er flere som har hjulpet meg på veien.

Jeg ønsker først å gi en takk til informantene mine og de jeg har møtt i feltarbeidet. Det har vært avgjørende for meg at de har delt sine erfaringer, tanker og opplevelser, slik at jeg kunne besvare mine forskningsspørsmål og samtidig lære masse om temaene jeg er interessert i. Jeg ønsker også å takke menneskene ansatt og engasjert i Forandringshuset Drammen for at de tok sjansen på å inkludere meg i sitt fellesskap, og åpne for at jeg kunne ha alle opplevelsene og samtalene jeg hadde gjennom feltarbeidet.

Videre vil jeg takke min veileder Christian Crohn-Hansen for å gi meg forståelse, oppmuntrende ord, konstruktive tilbakemeldinger og god hjelp til refleksjon. Han har vært en viktig støtte gjennom hele prosessen.

Til slutt vil jeg takke min mann, mine venner, familie og kollegaer som har hatt troen på meg og vært et støttenettverk gjennom denne tiden.

Det har vært utfordrende til tider å kombinere masterarbeidet, jobb og ting som oppstår ellers i livet. Sammen med utfordringene har jeg også fått mange fine erfaringer, muligheter og opplevelser, samt lært masse. Videre vil jeg bruke disse erfaringene og mulighetene til å engasjere meg og jobbe i arbeidet mitt knyttet til feltet.

Maren Marie Watnebryn Mogensen

November 2023

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Forord	3
Innledning.....	5
Organiseringen av Forandringshuset.....	6
Finansiering og organisering.....	8
Feltarbeid og metode.....	10
“Hjemme” antropologi	14
Sårbarhet.....	15
Organisering av kapitlene i avhandlingen	15
Kapittel 1: Økonomisk sårbarhet i prekære livssituasjoner	17
Deltaker, frivillig, Ungdomscrew og kursdeltaker.....	20
Økonomisk usikkerhet i krisesituasjoner.....	23
Finne trygghet i utenforskapet - Fra Rio de Janeiro til Drammen	25
Arbeid som økonomisk og sosial arena.....	27
Fysisk og psykisk helse knyttet til økonomisk sårbarhet.....	29
Sammenfatning.....	31
Kapittel 2: Ung og annerledes – Det heteronormative og sekulære Norge.....	33
Utenforskap blant unge	36
Religionsdialog og sekularisering.....	37
Kjønn og seksualitet i det heteronormative samfunnet	41
Følelsesmessige aspekter knyttet til opplevelsen av utenforskap.....	46
Psykisk helse som følge av utenforskap	49
Følelser og sårbarhet.....	53
Ensomhet.....	54
Metodene for å håndtere ensomheten og sårbarheten.....	55
Sammenfatning.....	56
Kapittel 3: “Fristedet”: Betydningen av nettverk og åpne møteplasser.....	58
Å ha et sted å komme til og kunne dele erfaringer	58
Sårbarheten i kriser	60
Et fristed.....	64
Opplevelse av negativ sosial kontroll knyttet til kjønn.....	66
Tilhørighet og trygghet.....	68
Sammenfatning.....	70
Konklusjon	71
Referanser:	73

Innledning

I Januar 2022 satt jeg i et møte med den lokale lederen for organisasjonen jeg skulle begynne i studiepraksis hos og fortalte om hva jeg hadde skrevet om tidligere og mitt engasjement for Drammen, samt for arbeidet de drev med. Som innbygger i Drammen og etter å ha skrevet to bachelorer som var knyttet til byen, var jeg kjent med de fleste kriker og kroker. Jeg hadde vært de fleste stedene, i de fleste bydelene og hadde kjennskap til det meste som var av tilbud i byen. Organisasjonen viste meg allikevel en annen versjon av byen enn min versjon, og menneskers hverdager som var ulike min hverdag. Jeg husker fortsatt følelsen av å møte mennesker som hadde et tydelig engasjement for jobben sin og for menneskene i byen. Under mitt første møte, var det flere som stakk hodet innom og alle med et smil om munnen, samt et tips eller en kommentar. Allerede denne dagen, forsto jeg at denne organisasjonen og menneskene i den, hadde et potensiale for temaene jeg var opptatt av. Gjennom mitt arbeid med bacheloroppgaven min i sosialantropologi, intervjuet jeg to av de ansatte i organisasjonen om temaer rundt sosial ulikhet og arbeidet deres med barn og unge. Intervjuene ga meg et innblikk i temaene jeg var interessert i, samt at det senere ga meg tilgang til praksis og et felt for feltarbeid. Dermed var det å få tilgang og innpass lettere, fordi jeg allerede hadde hatt kontakt med organisasjonen.

Oppgaven utforsker prekære livssituasjoner, utenforskap og sårbarhet i en kontekst av en ideell organisasjon i Drammen. Forskningsspørsmålet oppgaven vil forsøke å besvare er «Hvordan utspiller ulike former for utenforskap seg i menneskeliv, hvordan påvirker dette andre faktorer og hvilken betydning har sosiale åpne møteplasser og nettverk for disse menneskene?». Alt i en kontekst av Drammen som by og Forandringshuset som organisasjon. Jeg vil vise ulike former for utenforskap, som påvirker liv til å oppleves som prekære og som innebærer å leve med en form for sårbarhet. Jeg vil vise hvordan utenforskapet og sårbarheten spilles ut i grupper og enkeltmenneskers liv, gjennom hverdagssituasjoner, følelser og vanskeligheter. Deretter vil jeg vise hvordan de sosiale åpne møteplassene, aktivitetene, fellesskapet og nettverket kan ha en betydning for menneskene og kan gjøre en forskjell i en prekær livssituasjon. Jeg vil også, gjennom informantenes forklaringer, belyse hvordan samfunnet i Norge og i Drammen oppleves i slike livssituasjoner, knyttet til psykisk helse og økonomi. Disse temaene vil gå innenfor flere former for antropologi og vil kunne sies å være en studie i ulike former for antropologisk forskning. Det økonomiske aspektet er en av temaene som er sentralt innenfor antropologisk forskning og som vil ta god plass i oppgavens første del. I andre del vil det være nærmere en studie innenfor sosial ulikhet og sosiale prosesser innenfor antropologien, dette vil også vises i tredje del. Religiøse skikker og normer i samfunnet knyttet til religion vil være et

antropologisk interessefelt som vises i andre del av oppgaven. Samtidig i andre og tredje del vil kjønn og seksualitet innenfor normer og samfunnets oppfattelser av disse bli sentralt og trukket frem som en del av antropologien. Dette viser at antropologien har mange interessefelt og at disse ofte kan sees i sammenheng i et samfunn, en gruppe eller et enkeltindivid. Derfor vil interseksjonalitet og det å se menneskene sine prekære livssituasjoner, preget av sårbarhet og utenforskap, i en helhet. Dette viser noe av bakgrunnen for de antropologiske fokusene jeg har valgt å skrive om i denne oppgaven, samt hvordan økonomi, religion og ritualer, seksualitet og kjønn, og nettverksbygging er store tema innenfor antropologien (Hylland Eriksen, 2010).

Gjennom dette fokuset i antropologien og empirien fra feltarbeidet, vil oppgaven kunne sette lys på en virkelighet for mennesker som opplever å få sitt liv preget av de ulike livssituasjonene. Det vil kunne vise en virkelighet utenfor normen i samfunnet, samt hvis* påvirkningen det har å være sett på som utenfor norm. Gjennom fortellingene og eksemplene i oppgaven vil man kunne vise hvordan det er viktig at man som menneske har et nettverk og sosiale arenaer å være en del av. Dette kan være svært påvirkende i ulike prekære livssituasjoner og mange trenger et fristed. Dette er målet at oppgaven skal vise. Et helhetlig bilde på problematikken, hvordan det utspiller seg og hvordan ulike former for fellesskap kan ha en innvirkning og være en del av redningen i et liv preget av sårbarhet. Grunnlaget for interessen av å vise frem dette begynte for meg tidlig med et engasjement for andre rundt meg, det vokste under grunnskolen med valgfag innenfor samfunnsfag, ble mer sentralt under studiene og vokste stort da jeg fikk komme inn å se disse temaene utspille seg i praksis og hva det hadde å si for de av oss som opplever det. Engasjementet fortsetter gjennom feltarbeidet og gjennom skriveprosessen og jeg vil derfor kunne vise en ærlighet gjennom en liten virkelighet fra Forandringshuset Drammen for å sette lys på et engasjement og på livssituasjoner som gjelder mange av menneskene som lever sine egne liv med ulike utfordringer på godt og vondt.

Organiseringen av Forandringshuset

Forandringshuset er en organisasjon som ligger under KFUK-KFUM, en kristen barne- og ungdomsorganisasjon i Norge, som er en del av YMCA og YWCA på verdensbasis (Kfuk-Kfum, 2023). Forandringshuset er en livssynsåpen del av organisasjonen som dermed ikke er tilknyttet noen religion og skal være åpen for alle mennesker uansett religion, etnisitet, bakgrunn, kjønn, seksualitet, funksjonsevne og andre faktorer rundt ulikhet. Forandringshusets målsetning er å være et lavterskel og åpent tilbud for ulike mennesker, for å skape åpne og inkluderende møteplasser. Den delen av organisasjonen jeg har vært på feltarbeid hos ligger i Drammen og hadde under tiden i feltarbeid et lokale for barn og barnefamilier i sentrum, samt

kontorer og noen lokaler for ungdom i en bydel litt utenfor sentrum. I Drammen har organisasjonen fem ansatte. Frivillige, studenter og ungdommer ansatt i deltidsstillinger er en stor del av Forandringshuset, og gjør at organisasjonen kan drive de ulike aktivitetene. Organisasjonen betegnes som en ideell organisasjon, noe som vil si at de ikke er kommersielle og har ikke som mål å tjene penger. De arbeider for medlemmene/deltakernes felles interesser og har som mål å bidra til å dekke sosiale behov i det lokale samfunnet. Videre innebærer dette også at de har mennesker inne i språkpraksis, som frivillige og ansatte ungdommer i organisasjonen. Jeg vil i denne delen av oppgaven gi en innsikt i de ulike rollene i Forandringshuset og hvordan dette gjør organisasjonen til en ideell organisasjon som en del av den skandinaviske velferdsmodellen (Sivesind, 2016). Innenfor den ideelle organisasjonen er det mange ulike roller som jeg vil beskrive i den følgende delen.

I Forandringshuset har organisasjonen et samarbeid med språkkurs gjennom flyktningetjenesten, hvor de har mennesker i praksis som deltar på norskopplæring. Disse menneskene er i praksis en dag i uken på mammagrupper i lekelokalet eller på nabokafe i Fjell kirke. De jobber da i praksis for å kunne lære seg norsk ved å snakke med de ansatte, de frivillige og deltakerne på aktivitet. Det å lære seg norsk gjennom å være i praksis øker forståelsen for hverdagens ord og uttrykk. For eksempel, ved å hjelpe til på kjøkkenet lærer de ord som er tilknyttet matlaging, vasking og rydding, men også samtaler som handler om dagligdagse utfordringer eller gleder. Ulike kulturelle forskjeller vil også komme frem og de får en innsikt i norsk kultur og normer.

Organisasjonen, som en ideell organisasjon, ansetter også ungdommer i midlertidige stillinger for å kunne gi de en inngang til arbeidslivet. Ungdom blir ansatt i 100 timer i løpet av enten vår, sommer eller høst, hvor de da jobber på de ulike aktivitetene hos Forandringshuset med ulike oppgaver som rydding, handling, planlegging og miljøarbeid. I ansettelsesprosessene ser man etter ungdom som har lite eller ingen arbeidserfaring for å kunne gi dem en mulighet til å få noe positivt på cv-en og en referanse. Mange av ungdommene er også i målgruppen organisasjonene ønsker å nå, ved at de lever i ulike prekære eller sårbare situasjoner, alt fra hverdagen i hjemmet og det å leve i familier med lav inntekt over tid til utfordringer om egen identitet eller utenforskap. Dette gir ungdommene en trygg arena for å kunne skape seg et nettverk og bli kjent med arbeidslivet på en trygg måte med ulike arbeidserfaringer.

Frivillige er en stor del av hvordan organisasjonen kan drive sine tilbud. De frivillige varierer i alder og bakgrunn. Noen av dem er deltakende på aktiviteter hvor ansatte også er til stede for å bistå med ulike oppgaver, mens andre frivillige har selv tatt initiativ til å starte ulike grupper eller prosjekter. En av de frivillige hadde et ønske om å ha en gruppe for barn med varierende

funksjonsevne og diagnoser, slik at de hadde et samlingssted og foreldrene også kunne møtes for å dele erfaringer og tanker. Dette holder den frivillige i Forandringshuset sine lokaler og med midler fra organisasjonen, men med eget initiativ og engasjement. Et annet tilbud for samme gruppe, er et musikktilbud som også er ledet av en musikkterapeut som ikke er en av de faste ansatte. Dette gjør at organisasjonen har muligheten til å skape mange flere og unike tilbud, selv om de ansatte ikke nødvendigvis har kapasitet til å være til stede selv. Dette øker både antallet tilbud og variasjonen i tilbudene.

Brukerne av, eller deltakerne på, tilbudene er mange ulike mennesker som av ulike grunner ønsker å delta på lavterskel, åpne og inkluderende møteplasser. Deltakerne varierer i etnisitet, bakgrunn, sosioøkonomisk status, sysselsetting, alder, kjønn og eventuelle andre faktorer, noe som vil si at det er mange ulike mennesker som møtes på samme sted. De aller fleste som deltar på aktivitetene er innbyggere i Drammen Kommune. Drammen som by er veldig relevant i forhold til tematikken innenfor oppgaven. Statistisk sett er Drammen en av byene med størst andel barn som lever i familier med lav inntekt over tid (Normann & Epland, 2023). Drammen er i tillegg en multikulturell by som har en stor andel innbyggere med en annen bakgrunn enn etnisk norsk. Dette er i mange tilfeller også en faktor for sosial ulikhet og mulig utenforskap. Noe som vil komme frem gjennom empiri senere.

“Forandringshuset Drammen er en ideell organisasjon under KFUK-KFUM som skaper åpne, trygge fellesskap der barn og unge kan være seg selv, få opplevelser for livet og utvikle seg som hele mennesker” (Forandringshuset, 2023).

Finansiering og organisering

For å kunne gi en bakgrunn og en forståelse rundt de ulike aspektene i organisasjonen, vil jeg i denne delen gi en forklaring på organisering og finansiering innenfor organisasjonen.

Organisasjonen har et hovedkontor i Oslo hvor den nasjonale ledelsen og personalavdelingen sitter. Forandringshuset finnes i Drammen, Bærum, Ellingsrud, Grønland, Holmlia, Sandefjord, Bergen, Haugesund, Karmøy, Loddefjord og Stavanger, som hver har sine egne aktiviteter og personale. De ulike husene samarbeider også på tvers, men har ofte eget personale på hvert hus. I Drammen består staben av en lokal virksomhetsleder, tre prosjektkoordinatører, en prosjektleder for familieaktiviteter og en prosjektmedarbeider. Stillingen som prosjektmedarbeider var stillingen jeg søkte på og fikk etter endt feltarbeid.

Da Forandringshuset ble opprettet, valgte de å opprette en virksomhet under Norges Kfuk Kfum. Forandringshuset eies da av Kfuk-Kfum og er ikke en juridisk selvstendig enhet. Det er både fordeler og ulemper ved dette, som at man har fordeler med mindre administrativt arbeid i de lokale husene og kan lene seg mye på hovedorganisasjonen. Noen ulemper med å være en samlet virksomhet er at organisasjonsnummeret er forbeholdt datterselskap og kan ikke registreres i frivillighetsregisteret, som igjen kan sette utfordringer for søknader.

Forandringshuset er en virksomhet med mange ulike hus som har samme organisasjonsnummer og blir da som ulike avdelinger i for eksempel regnskap.

Organisasjonens struktur er demokratisk, hvor øverste ledd er generalforsamling gjennom landsmøte, med valg av forbundsstyre med en generalsekretær i Kfuk- Kfum.

Generalsekretæren har da ansvar for alt organisasjonen som helhet gjør, som er mange ulike aktiviteter. Ved å være en del av en større organisasjon har Forandringshuset “overhead” funksjoner, som betyr at det er egne stillinger i hovedorganisasjonen som tar seg av HR, lønn og en egen økonomiavdeling, en administrasjon, samt medlemservice, i tillegg til en marked og kommunikasjonsavdeling. Så er det en leder for Forandringshuset nasjonalt som igjen har en gruppe med virksomhetsledere. Virksomhetslederne er færre enn antall hus. 13 hus og 5 virksomhetsledere betyr at enkelte av dem har ansvar for flere av Forandringshusene. Lokalt i Forandringshuset Drammen er det en matrisestruktur, som vil si at det er en mer flat struktur og er ganske selvstendige stillinger. Dette innebærer definerte ansvar og roller, men frihet til å forvalte sin rolle i staben på en god måte til sine prosjektområder.

Når det gjelder finansiering, er aktivitetene finansiert på ulike måter som innebærer forskjellige prosesser. Å finansiere aktivitetene, organiseringen og lønnsmidlene til Forandringshuset innebærer mange søknader og rapporter. Organisasjonen søker støtte og finansiering fra ulike bedrifter, fond og direktorater. Integrerings- og mangfolds direktoratet (ImDi) og barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) er blant annet noen av direktoratene som er mest sentrale for organisasjonens arbeid, samt at NAV også er i tilknytning til dette. Norges Kfuk- Kfum har tradisjonelt fått penger fra medlemmer og medlemskontingent og da igjen statsstøtte for hvert medlem. Dette har også Forandringshuset noen inntekter av, men er i en prosess med å utvikle dette videre. Den største og viktigste inntektskilden er prosjektmidler, som er enten offentlige tilskuddsordninger eller private tilskudd. Ifølge virksomhetsleder for Drammen, utgjør disse midlene ca. 80-90 % av ca. 50 000 000 som er rundt det årlige som Forandringshuset får av budsjett. Dette er fra ulike ordninger innenfor Bufdir, ImDi, kommunale eller fylkeskommunale tilbud, samt sparebankstiftelsen og Erik Børresen stiftelse, for å nevne noe. Disse ordningene er ofte nøyaktig organisert og har tydelige krav til rapportering

og måloppnåelse. Andre inntekter går på utleie av lokalene, café, og inntekter som ligner på kommersielle bedrifters, som ikke blir utbytte, men går tilbake i organisasjonen.

Forandringshuset selger også kompetanse og kunnskap de ansatte innehar videre til andre organisasjoner. Som konsulent for andre steder og fagsamlinger hos andre organisasjoner eller grupper. En mulig stor inntektskilde fremover er sponsormidler. Det vil bety mindre rapportering i forhold til administrering, og heller mer promotering for bedriftene på gensere, på sosiale medier, eller at organisasjonen stiller med ungdom som arbeidskraft eller kompetanse.

Gjennom samtalen med virksomhetslederen i Drammen, var et av hovedpunktene på organisering at frivillighet er en nøkkel. *“frivilligheten er ryggraden i vår organisasjon... vi har bevist valg en modell hvor vi er avhengige av frivillige ressurser ... da får vi flere ressurser og får et mye større omfang”* (Virksomhetsleder Drammen FH)

Frivillighet er, beskrevet av virksomhetsleder, en kvalitetssikring av tilbudet og at det å ha frivillige er essensielt for arbeidet. Myndighetsledelse er også noe han trakk fram som sentralt med organisasjonen og arbeidet med frivillige. *“De frivillige er tilstede og gjør en forskjell og det er der verdien skapes og målene nås”* (Virksomhetsleder, FH drammen). De frivillige skal ha høyest prioritet, litt som en motsatt trekantmodell hvor det er de frivillige på toppen istedenfor virksomhetsleder. Medvirkning fra frivillige og deltakere trekkes frem som viktig og som en av hovedprinsippene i arbeidet med å skape lavterskel åpne møteplasser.

“Det er sentralt å være lydhør for hvordan verden er i dag og det å være frivillig har endret seg stort siden før. Før var det mer at lojaliteten lå til en organisasjon, men nå ligger det mer til sin egen selvrealisering, og derfor må vi legge til rette for at de frivillige får noe igjen for å være frivillige. Mange av de er også i målgruppen, for eksempel ekspertgruppen som gir frivillige mulighet til å være med å si noe om hvordan aktiviteten skal se ut.” (Virksomhetsleder, FH Drammen)

Feltarbeid og metode

I den følgende delen vil jeg presentere metodene jeg benyttet meg av i løpet av feltarbeidet, hvordan feltarbeidet foregikk og aspekter rundt det å gjøre feltarbeid hjemme. Jeg utførte feltarbeid i løpet av våren, sommeren og høsten 2022. Måten jeg samlet inn data på var gjennom feltarbeidet, hvor jeg hovedsakelig brukte deltakende observasjon som metode i tillegg til uformelle intervju strukturert som samtaler og noen resultater fra

spørreundersøkelser gjort gjennom organisasjonen. Deltakende observasjon gikk stort sett ut på å være med på aktiviteter for barnefamilier, barn på barneskolen og ungdom. På aktivitetene var jeg deltakende i det som skjedde og i samtalene, noe som ga meg innsikt og innpass i feltet. Jeg observerte hva som ble snakket om og hendelser som skjedde, slik at jeg i ettertid kunne skrive ned notater om det jeg hadde observert som jeg anså som relevant for en analyse av feltet i sammenheng med de teoretiske begrepene som var lagt føringer for i forkant, uten å miste eventuell verdifull informasjon. Notatene besto ofte av beskrivelser av aktiviteten, hvordan det romlig sett så ut og hvilke tema som hadde vært på dagsordenen den dagen, samt hva som opptok de som var med som deltakere, frivillige eller ansatte.

Uformelle samtaler i ulike situasjoner var det som gjorde at jeg fikk muligheten til å få innsyn i denne personens liv og fikk gode refleksjoner på nært hold rundt hvordan det kan være å leve i en prekær livssituasjon på ulike måter, både mentale utfordringer, familieproblemer og økonomisk. «small talk» ble derfor et viktig verktøy for meg, som igjen utviklet seg til dypere samtaler over tid og skapte en tillit (Driessen & Jansen, 2013).

Jeg gikk inn i feltarbeidet med en grunnleggende kunnskap om og forventning rundt hva det ville innebære, på grunnlag av at jeg hadde snakket med to ansatte gjennom intervjuer og hadde vært der i praksis gjennom studiet i noen uker. Utgangspunktet mitt var derfor at jeg visste mer hva jeg gikk inn i og at jeg hadde en formening om hvilke temaer som var interessante. Det å få et enda dypere innblikk i menneskers liv og i organisasjonens arbeid, ga meg en forståelse for situasjonene, og lidenskap for å lære mer og kunne bidra. Innsikten i menneskenes liv ga meg en helt annen forståelse for de prekære livssituasjonene, samt et annet blikk på byen jeg vokste opp i. Gjennom feltarbeidet tilegnet jeg meg mange erfaringer og refleksjoner rundt viktigheten av å snakke om og sette lys på temaene som blir tatt opp i denne oppgaven, samt hvordan jeg ønsket å bruke min tidligere tilegnede kunnskap.

Gjennom samtaler med virksomhetsleder og ansatte i organisasjonen ble vi enige om at jeg kunne samle inn informasjon fritt, så lenge deg føltes naturlig for menneskene som var en del av aktivitetene, samt at jeg forklarte at jeg hovedsakelig ville basere undersøkelsene på deltakende observasjoner. Anonymisering var også en ting vi snakket en del om i forkant og i etterkant av datainnsamlingen. Det var viktig for både de ansatte og for meg, vi snakket om at konteksten med by og type organisasjon var sentral så den ikke kunne anonymiseres, men at menneskene skulle ivaretas ved å endre detaljer som navn, bakgrunn, kjønn eller andre faktorer som er gjenkjennelige. Roller var også noe som var sentralt å snakke om, for å få innpass var det sentralt å ha en rolle som var mer deltakende enn kun å komme inn som forsker innimellom. Det var viktig at deltakerne følte seg trygge på meg og at de følte at jeg

var der av interesse ikke av plikt. Derfor fant vi ut etter praksis at det kunne være en fordel at jeg gikk inn i en frivillig rolle, slik at jeg var deltakende i arbeidet på en mer aktiv måte. Dette viste seg å være en veldig god måte å få innpass på, som samtidig var til nytte for meg og for menneskene i feltet.

Gjennom feltarbeidet i organisasjonen var jeg bevisst på min rolle som forsker og som innsamler av informasjon. Jeg var også åpen til informantene om at jeg skrev master om organisasjonen og at jeg ønsket å samle inn info gjennom deltakende observasjon. Jeg har fra oktober 2022 hatt en deltidsstilling i Forandringshuset, men dette var ikke noe som påvirket eller var en del av mitt feltarbeid. Jeg fikk også i mai 2023 en fast fulltidsstilling i organisasjonen, som var etter avsluttet feltarbeid, men under skriveprosessen. Min stilling i organisasjonen har jeg vært bevisst på at ikke skulle komme i veien for eller forme min posisjon som forsker. Dette i forhold til nøytralitet og det å ha nok avstand til feltet for å skape et helhetlig og oversiktlig bilde over feltet.

Min relasjon til feltet startet med at jeg selv har vokst opp i byen og dermed opplevd den multikulturelle befolkningen og mangfoldet i byen. Interessen for forskjellige kulturer, religioner, vaner og mennesker har alltid fascinert meg og vært noe jeg har vært opptatt av å lære mer om. Gjennom møter med mennesker, i fag på skolen, gjennom valgfag på videregående begynte min interesse for samfunnsfagene og for verden rundt meg i en mer konkret sammenheng enn bare nysgjerrighet. Gjennom studiet på Universitetet i Oslo, i samfunnsgeografi og sosialantropologi, økte min interesse for å vite mer om ulike felt. Om kontekstene i mitt eget samfunn, i Europa, i Norge og i Drammen som lokalsamfunn. Da jeg så skulle skrive bacheloroppgaven i sosialantropologi, hadde jeg hørt om organisasjonen Forandringshuset og så dette som en mulighet for å kunne snakke med noen som var direkte inne i feltet jeg var interessert i. Jeg intervjuet da to av de som jobbet der om arbeidet og om tankene deres rundt utenforskap i Drammen. Hvis vi så spoler litt fram i tid, da jeg skulle ut i praksis gjennom masterstudiet jeg begynte på høsten 2021, sendte jeg en mail til Forandringshuset om de kunne være interessert i å ha meg i praksis i noen uker. De hadde allerede en del studenter inne fra sosionomstudiet og var usikre på om de hadde kapasitet, men de tok meg heldigvis inn til en samtale med virksomhetslederen. I samtalen fikk jeg forklart mitt engasjement, samt hvordan praksisperioden skulle foregå. Jeg fikk så muligheten til å være der i praksis. Gjennom denne perioden fikk jeg innsikt i arbeidet og tematikken rundt utenforskap. Videre, gjennom menneskemøter, gjorde dette at jeg så organisasjonen som et passende felt for å se på utenforskapsfaktorer og prekære livssituasjoner. Etter denne perioden tok jeg en ny prat med de ansatte og forhørte meg om jeg kunne gjøre et feltarbeid og forske på temaene rundt utenforskap og utføre deltakende observasjon, samt noen samtaler. Vi snakket

litt om innpass og min rolle som forsker med en frivillig rolle for å få innpass i feltet. De var positive til dette og jeg begynte så mitt feltarbeid våren 2022. Feltarbeidet innebar å delta på aktiviteter og være en del av staben på en observerende måte, med noe engasjement som frivillig. Dette for å få innsikt i hvordan organisasjonen jobbet med de tematiske utfordringene, samt få en forståelse for hvordan dette opplevdes for deltakerne. Raskt så jeg at opplevelsene og de følelsesmessige aspektene ble en stor del av hva jeg ønsket å se nærmere på. Måten jeg fikk innpass i feltet på, ser jeg som en styrke og som en mulighet som gjorde at jeg kom lettere inn i samtaler med deltakerne i felt. Det at jeg fikk innpass gjennom en praksisperiode, samt gjennom en frivillighetsrolle, som senere, etter endt feltarbeid, utviklet seg til en arbeidsavtale, kan sees på som en posisjon som kan påvirke min rolle som forsker. Slik jeg ser det, har denne måten å få innpass og den myke overgangen gjort at jeg fikk muligheter og relasjoner til deltakerne på en måte som var trygg for både dem som deltakere og meg som forsker. Dette skapte gode dialoger bygget på trygghet og gjensidig respekt. Jeg opplevde ikke at posisjonen jeg hadde i felt skapte noen utfordringer i forhold til min evne til å holde nødvendig avstand til feltet, men heller skapte en sunn og trygg måte å forholde seg til feltet og menneskene på.

Perioden gjennom feltarbeidet var jeg med som forsker og frivillig, da dette var nyttig for å få innpass på en ordentlig måte, og kunne gi meg større muligheter til å ha gode samtaler og observasjoner. Når deltakerne så at jeg bidro positivt og deltok på mye, skapte dette en tillit til meg som gjorde at de kunne åpne seg på et annet nivå enn de ellers ville gjort hvis jeg kun kom inn som forsker i situasjonen. Dette skapte en form for innpass jeg fikk god nytte av, men også stor glede av.

Jeg har i denne oppgaven endret både navn, kjønn, alder og/eller bakgrunn på flere av de jeg snakket med i felt, som ble mine informanter. Dette er for å anonymisere personene slik at de ikke kan kjennes igjen av andre i organisasjonen, bekjente eller andre utenfor som leser denne oppgaven. Dette er for å sikre at deres personlige historier, tanker og meninger forblir i den trygge situasjonen de delte det med meg. Informert samtykke ble gitt av alle jeg beskriver i teksten, samt skriftlig samtykke fra personene jeg har delt mest personlige historier eller som kunne vært mest gjenkjennelige. Ved å bytte navn og kjønn, samt noen detaljer om opphav eller bakgrunn, vil historiene og hovedpoengene i disse fortsatt komme frem og vise tydelig hvordan deres historier er sentrale for temaet og få frem det de ønsker å fortelle, uten at det er en risiko for konsekvenser som kan være negative eller at det oppstår spørsmål fra andre rundt deres deltakelse i organisasjonen eller prosjektet.

“Hjemme” antropologi

Feltarbeidet mitt foregikk i landet, byen og området jeg har vært innbygger i hele mitt liv og som jeg er godt kjent med. Ved å gjøre antropologi i egen by, blir det forklart som å gjøre antropologisk forskning og feltarbeid “hjemme”. Definisjonen av felt i antropologi har endret seg gjennom historien, og gått fra å være hovedsakelig basert på å reise langt unna å se på samfunn helt utenfor for sin egen “normal”, til å være svært mangefasettert. Forståelsen av begrepet og definisjoner har endret seg. Måten man tidligere så på feltet som noe som skulle være om innfødte som var primitive og at begrepet “otherness” sto sentralt, har man beveget seg vekk fra i deler av dagens antropologi (Hannerz, 2012, s.399)

En annen faktor ved å gjøre feltarbeid hjemme, er at man blir igjen i byen man har gjort feltarbeid i, etter at man er ferdig med å gjennomføre forskningen. Dette gjør at man ikke er helt ferdig med å møte menneskene i feltet, fordi de befinner seg i samme by som deg. For meg ble dette enda tydeligere, ved at jeg ble ansatt i organisasjonen jeg gjorde feltarbeid hos, etter endt feltarbeid. Under skriveprosessen var jeg da fortsatt direkte til stede i felt ved mange anledninger, men nå i en litt annen rolle enn tidligere. Dette så jeg på som hovedsakelig en fordel under skriveprosessen. Samtidig fikk jeg forståelse for at jeg selv måtte sette grenser slik at jeg tok en rolle som ansatt med andre oppgaver og ikke som en forsker. Jeg opplevde dette som noe krevende helt i starten, men som noe jeg mestret og fikk mye ut av ganske raskt. Motivasjonen for å skrive om feltet økte og var enda tydeligere ved å være i felt. Ved å snakke med menneskene underveis i skriveprosessen kjente jeg på viktigheten av det jeg skrev om, og fikk nyttige ideer til hva som kunne være interessant å trekke fram fra historiene. Ulempen ved å være til stede i felt, var å alltid få påfyll av nye interessante aspekter og allikevel skulle holde seg til historiene og de temaene man hadde landet under feltarbeidet. Min rolle som ansatt anser jeg ikke som hemmende eller en utfordring for min skriveprosess eller for resultatet. Jeg har vært bevisst på å ikke blande min rolle som ansatt inn i skriveprosessen i for stor grad, for å beholde synsvinkelen på observasjoner og historier fra rollen som forsker.

Å gjøre feltarbeid hjemme gjør at man automatisk har mye av sine hverdagslige forpliktelser og oppgaver, samtidig som man er i felt. Feltarbeidet vil ikke bli lignende typen Evans-Pritchard var på, hvor forskeren var helt oppslukt i feltet over lengre tid utenfor sitt eget liv og forpliktelser, samt at feltarbeid var beskrevet som konstant og over mye lengre tid. Hannerz (2012) beskriver at mye antropologisk forskning og feltarbeid er gjort på en annen måte enn den tradisjonelle “oppskriften”, og at ofte så er feltarbeid gjort samtidig som hverdagen til

forskeren og det den innebærer. Tesli og Hylland Eriksen (2013) beskriver også hvordan antropologer gjør feltarbeid i et kjent miljø, men også innenfor konteksten av minoriteter, slik jeg også fokusert på gjennom mitt feltarbeid. Aspektet med minoriteter i en kontekst av egen by vil her være sentralt for å forstå hvordan det å gjøre antropologi hjemme i en slik kontekst kan være mer krevende når det innebærer minoritetsproblematikk og svært prekære situasjoner. Dette vil vi se flere eksempler på senere gjennom beskrivelser fra feltarbeidet.

Sårbarhet

“a new way of writing ethnography in which we do not primarily provide cultural context so as to offer lessons in how lives are lived differently elsewhere, but in which we offer accounts of trauma that make us and our readers feel in our bones the vulnerability we as human beings all share” (Robbins, 2013, s. 455)

Sitatet over viser at det å se på sårbarhet og lidelse i samfunnet rundt oss, istedenfor å skulle kun forklare hvordan en kultur et fremmed sted fungerer, har vært en del av et skifte i antropologien. Det viser også at det kan være en sentral del av å kunne forklare menneskers liv i samfunnet som er rundt antropologen selv. Dette er gjenkjennbart i mitt fokus i feltarbeidet og oppdagelsene jeg gjorde om at mange av menneskene i feltet var i prekære livssituasjoner som gjorde dem sårbare. Hvilket igjen gjorde at jeg valgte å skrive om temaet innenfor sårbarhet i samfunnet rundt meg, og ikke kun om en kultur som befinner seg der eller utvikler seg. Dette kan gi et nyttig perspektiv på sosial ulikhet som kan påvirke i stor grad, men også et perspektiv på hvordan sårbarheten kan knyttes til mange ulike faktorer, som fysisk helse, psykisk helse, økonomi og sosiale aspekter (Orupabo, 2014).

Organisering av kapitlene i avhandlingen

For å gå litt nærmere inn på sårbarhet i tilknytning til faktorene nevnt over, vil jeg trekke frem begrepet utenforskap som en årsak for sårbarhet. Gjennom oppgaven vil vi se at formene for utenforskap er tett knyttet til sårbarhet og vil gjennom empiriske eksempler vise seg som store følelsesmessige påkjenninger i enkeltmenneskers liv. Videre er utenforskapet sett i en kontekst av minoritetsproblematikk. Teksten er delt opp i tre deler som tar for seg former for utenforskap, hvordan dette påvirker enkeltmennesker og grupper, samt hvordan nettverk og sosiale åpne møteplasser kan motvirke utenforskap og bidra til å minske sårbarheten i en prekær livssituasjon. Den første delen av oppgaven viser sårbarhet knyttet til å leve med, eller leve i, en familie som har lav inntekt over tid. Denne formen for sårbarhet viser seg både i

konkrete former som for eksempel mangel på mat, mulighet til å betale regninger og det å ikke ha mulighet til å gjøre sosiale aktiviteter som koster penger. Men økonomiske utfordringer i hverdagslivet påvirker også mer «usynlige» deler av livet. Det å slite økonomisk påvirker mental helse, minsker sosial kapital som fører til mangel på samme opplevelser som jevnaldrende, samt at det er følelsesmessige aspekter som skam eller fortvilelse knyttet til å leve med lav inntekt. Neste del av oppgaven tar for seg utenforskap knyttet til det å være ung når du opplever utenforskap knyttet til kjønn og seksualitet, samt utenforskap knyttet til religion. Det å føle på utenforskap kan være en stor del av ungdomslivet på grunn av ulike utfordringer, men med faktorer som å være skeiv eller å praktisere religion på en annen måte enn majoriteten kan gjøre at utenforskapet føles enda mer tilstedeværende i hverdagen. Her knyttet også faktorene til psykisk helse og til følelsesmessige aspekter som for eksempel ensomhet. I den siste delen går jeg inn på hvordan nettverk og åpne møteplasser kan oppleves som et fristed i en hverdag med utfordringer og en sterk følelse av utenforskap på grunnlag av ulike faktorer. Alle delene er knyttet sammen av det å leve i utenforskap, opplevelsen av dette, samt hvordan personene i felt håndterer dette i en kontekst av åpne møteplasser.

Kapittel 1: Økonomisk sårbarhet i prekære livssituasjoner

Økonomiske systemer og utfordringer innenfor økonomi er en av delene ved mennesker, samfunn og land som antropologi har vært opptatt av gjennom historien, samt at det har blitt gjort mye forskning på aspekter knyttet til former for økonomi. Økonomiske systemer, ulike former for handel, fattigdom og økonomiske kriser, er noen av temaene som har preget antropologisk forskning på økonomi. Alt fra hvordan Malinowski, beskrevet gjennom Malinowski og Kuper (2014), så på byttehandelen «Kula» hos Trobrianderne på New Guinea, til hvordan Millar (2014) beskrev den uformelle økonomien i Rio de Janeiro, samt hvordan antropologer generelt har sett på ulike endringer i økonomi på ulike lokasjoner og i ulike livssituasjoner. Noe av det som har endret seg og som det har blitt mer søkelys på i senere tid, er interessen for det prekære og sårbare innenfor økonomi. Vi ser også endringer i påvirkningene på andre faktorer i livet og samfunnet, slik man kan lese om i Han (2018) sine beskrivelser av ulike typer økonomisk prekære livssituasjoner. Disse inspirasjonene og interessene for å se nærmere på økonomiske faktorer tilknyttet sårbarhet, gir en vei videre for å se på lignende aspekter plassert i kontekst av spesifikke steder eller livssituasjoner. Denne inspirasjonen knyttet sammen med empiriske eksempler og historier, vil kunne gi et innblikk i hvordan ulike faktorer er knyttet til det å leve i en økonomisk prekær livssituasjon.

Videre vil økonomiske utfordringer knyttes mer til prekære livssituasjoner. Begreper innenfor det prekære kom mer inn i sirkulasjon i antropologi og blant befolkningen i Europa på 1980-tallet, som et svar på arbeidsreformer og reduksjonen i statlige provisjoner innen velferd.

Begrepet var først knyttet til arbeid i stor grad og var mest brukt i akademiske tekster som omhandlet arbeid og klasse, men har vært et begrep hvor definisjonen har blitt diskutert blant akademikere. I senere tid har utviklingen av begrepet gått videre til å omhandle ulike former for prekære livssituasjoner, men har ofte en økonomisk forankring (Han, 2018).

Gjennom feltet har de økonomiske faktorene som omhandler en prekær livssituasjon, handlet om både arbeid, sosiale faktorer og krisesituasjoner, noe som kommer fram gjennom ulike eksempler senere. Begrepene og teoriene rundt det prekære og det sårbare vil danne et grunnlag for å forstå de empiriske eksemplene, samtidig som de empiriske eksemplene vil gi teorien mening. Empirisk forskning og feltarbeid vil være en del av teorien og begrepene, som et verktøy for å skape en forståelse hvor det empiriske er bygget inn i det teoretiske, slik eksemplene rundt begrepet «det prekære» viser (Das, 2015, s.17).

Det å leve med lite penger kan skape ulike typer utenforskapssituasjoner, og stå i kontrast til eller ha likheter med andre faktorer i livet. De ulike typene utenforskapssituasjoner er mange,

og kan for eksempel være manglende mulighet til å delta i fritidsaktiviteter, at man ikke har den samme kulturelle kapitalen som andre fordi man ikke kan ta del i opplevelser som for eksempel teater eller annen underholdning, eller at man må spise det aller billigste fra butikken, samt ikke kunne gå på restaurant. Utenforskapssituasjonene kan også være en påvirkning på fysisk helse, fordi man ikke har tilgang til næringsrik mat, nok mat, medisin eller medisinske behandlinger etter behov. En årsak for fysisk påvirkning som kommer av at man ikke kan prioritere helsen, fordi økonomien ikke strekker til. Videre kan man se på psykisk helse og mentale utfordringer. Å leve i en sårbar økonomisk situasjon kan være en utløsende faktor for økt stressnivå, hverdagslige bekymringer eller andre følelser som sterkt påvirker aspekter i hverdagen. Det å ikke vite hvordan man skal komme seg gjennom en uke eller måned økonomisk kan være en stor belastning og føre til betydelige mentale påkjenninger. Noe som i en allerede sårbar situasjon som for eksempel ungdomstiden kan være eller i krisesituasjoner som brann eller krig, vil dette kunne være ødeleggende for store deler av hverdagen til et menneske. Eksempler på dette gjennom historier fra felt vil gi en innsikt i hvordan slike situasjoner kan være påvirkende på mental helse, fysisk helse, søvn og andre menneskelige plager.

Fattigdom som begrep er mangefasettert og vil ha forskjellige betydninger i ulike situasjoner, i ulike land og i ulike aldre. Men det å leve med lite penger kan i stor grad være begrensende og vil kunne påvirke livskvalitet, samt fysisk og mental helse, slik nevnt tidligere. I tillegg vil det i mange situasjoner ha en tilknytning til den sosiale ulikheten de av oss som sliter økonomisk føler på. Selv om fattigdommen det er snakk om i Drammen og i feltet jeg har gjort feltarbeid i, samt stort sett i Norge generelt, i all hovedsak ikke er snakk om absolutt fattigdom, men relativ fattigdom, vil det uavhengig av det være en sårbar livssituasjon som tydelig kan prege mennesker gjennom ulike deler av livet. Relativ fattigdom er ikke snakk om den fattigdommen som betyr at du ikke har dekt de primære behovene som mat, husly og sikkerhet, men det kan bety at du ikke har de samme mulighetene som andre rundt deg og at du lever i en hverdag hvor økonomien er en stor hindring.

«Fattigdom sett i forhold til størstedelen av befolkningen i et land...EU har satt sin grense til å være mindre enn 60 prosent av medianinntekten...Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD) setter grensen for relativ fattigdom ved mindre enn 50 prosent av medianinntekten» (FN sambandet, 2020).

I Norge per 2021 var medianinntekten omtrent 550 000 i året og det vil si at hvis man tjener mindre enn 275 000 ifølge OECD eller under 333 000 ifølge EU, lever man i relativ fattigdom (Fløtre & Tuv, 2022). Denne statistikken gir et innblikk i hvordan relativ fattigdom kan

forklares, men gjennom eksemplene og empirien i denne oppgaven vil begrepet forklares i en kontekst av interseksjonalitet og sosial ulikhet, samt hvordan dette igjen bidrar til en prekær livssituasjon og sårbarhet på flere nivåer.

Feltet og temaene jeg så på i felt er relevante i en kontekst av Drammen og den økonomiske tilstanden for innbyggere i Drammen. Statistikken i Drammen, skissert gjennom Statistisk sentralbyrå, for familier med lav inntekt over tid, viser at det er mange familier og barn, som da etter hvert blir ungdom, som lever i sårbare og prekære økonomiske livssituasjoner. Dette gjenspeiles i stor grad i feltet jeg har vært i, ved at behovet for gratis aktiviteter og mat er svært synlig, samt gjennom samtaler med mange ulike mennesker. Heldigvis viste statistikken at i 2021 var det en liten nedgang i barn som lever i familier med vedvarende lavinntekt, i motsetning til tidligere år hvor det var til dels kraftig økning (Normann & Epland, 2023). Men dette er ikke statistikk som automatisk endrer det faktum at mange sliter med å få hverdagen til å gå rundt, samt at de er preget av sosiale aspekter i samfunnet, noe som er naturlig ved at mange av faktorene i livet spiller inn på ulike områder og påvirker hverandre. De ulike faktorene er relevante å se på i et perspektiv av interseksjonalitet, for å få et holistisk bilde på den økonomiske sårbarheten i byen, samt i enkelttilfeller.

Et eksempel som viser at det er tydelige behov for lavterskel åpne møteplasser som er gratis, er lekelørdagene jeg har vært med på gjennom feltarbeidet. Disse lørdagene er dager hvor lekelokalet til organisasjonen holder åpent i rundt fire timer for barnefamilier, med barn fra stort sett null til tolv år. Når de er der kan barna leke med ulike leker, tegne og løpe rundt, samtidig som foreldrene kan sette seg ned med kaffe eller te og få muligheten til å snakke med andre foreldre. Å kunne slappe av og legge vekk en del bekymringer er noe flere av de jeg har snakket med trekker frem som høydepunktet ved å komme på aktivitetene. At ansvar og hverdagslige bekymringer tar en liten pause og man får et lite pusterom. Ofte på lekelørdager serveres det godteri og kaker, samt at ved noen anledninger som jul eller eid, får barna godteposer og premier. Dette er noe som tydelig blirsatt pris på, både ved at ungene viser glede, men også at foreldrene uttrykker sin takknemlighet for noe de ikke alltid kan tilby barna selv. Eksempler slik som dette viser hvordan de økonomiske aspektene har en påvirkning på opplevelsen av hverdagen, samt at det viser hvordan de ulike behovene utspiller seg.

Aspektene ved økonomisk sårbarhet kommer frem gjennom uttrykk, samtaler og Observasjoner. Dette gir bakgrunn for teoriene rundt det prekære, samt viktigheten av et holistisk bilde av en situasjon innenfor et interseksjonelt perspektiv (Orupabo, 2014).

Ser vi tilbake til Das (2015) sin tanke om at teori og empiri er sterkt knyttet og at empiri kan være en del av teori, vil vi kunne se videre på betydningen av empiri for andre begreper og aspekter. Orupabo (2014) påpeker viktigheten av å forklare begrepet interseksjonalitet gjennom empirisk forskning, og hvordan begrepet ikke egentlig fungerer optimalt uten at man har empiriske eksempler som kan gi en innsikt i mangefasetterte begrep, slik sårbarhet er. Det å kunne forklare økonomisk sårbarhet gjennom eksempler fra felt, ga meg en innsikt i hvordan det Orpabo (2014) og Das (2015) beskriver var en stor del av å kunne produsere informasjon, og argumentere rundt temaene som kom opp gjennom feltarbeidet. Eksempler på observasjoner og uttalelser fra ulike mennesker, som ungdom, foreldre, ansatte, frivillige og andre jeg møtte gjennom feltarbeidet, vil beskrives gjennom teksten i et lys av de ulike teoriene og begrepene nevnt ovenfor. Empirien vil også gi et lys tilbake på teorien, for å skape en forståelse for hvordan teoriene henger sammen med praksis, i en kontekst av organisasjonens arbeid og økonomisk sårbarhet i ulike livssituasjoner i Drammen.

Deltaker, frivillig, Ungdomscrew og kursdeltaker

De økonomiske utfordringene kom til uttrykk gjennom observasjoner og samtaler i felt. En av menneskene jeg møtte og hadde mye kontakt med gjennom feltarbeidet mitt, som jeg snakket mye med om økonomiske bekymringer, var en ungdom som gikk på videregående. Alex var svært engasjert og aktiv i organisasjonen. Gjennom mitt feltarbeid fylte hen rollene som Ungdomscrew, frivillig, deltaker på aktivitet, kursdeltaker på religionsdialogskurs og ledertreningskurs for ungdom. Både som deltaker og frivillig, samt i arbeid var hen engasjert i organisasjonen og ønsket å være med på så mye som mulig. «*Hvis jeg kunne valgt, hadde jeg jo villet jobbe fast i Forandringshuset*» (Alex, 18). Alex var også en som jeg, gjennom tiden i felt, følte var en person som hadde stor relevans for begrepet sosial ulikhet og innenfor problematikken rundt en sårbar eller prekær livssituasjon (Broch, 2020). Ved å se at utfordringene var preget av både økonomi, sosiale aspekter, oppvekst og bakgrunn, var det igjen tydelig med viktigheten av å se sammenhenger. For å kunne forstå mennesker generelt, og mennesker i en prekær livssituasjon, må man se hele mennesket innenfor begrepet interseksjonalitet og ha innsikt i ulike aspekter ved en livssituasjon (Orupabo, 2014). Ved å se på de empiriske eksemplene gjennom interseksjonalitet vil teorien være anvendelig i større grad, fordi empirien knytter teori til ulike aspekter ved for eksempel sårbarhet og det prekære.

En av faktorene som gjorde at Alex levde i en prekær livssituasjon var økonomi. Hen bodde ikke sammen med foreldrene sine og ble ikke forsørget av dem heller siden hen hadde fylt 18 år. Fordi Alex ikke bodde hjemme, men gikk på videregående, fikk hen stipend av statens

lånekaske som var rundt 4500kr i måneden og hen betalte ca. 3000 kr i husleie. I tillegg måtte hen selv betale mobilabonnement og lignende regninger. En annen utgift var at hen måtte betale et beløp på ca. 750kr i semesteret til den videregående skolen hen gikk på, fordi de måtte selv betale for noe av materialene og ingrediensene de brukte på konditorlinjen. Det økonomiske aspektet var tydelig en utfordring for hen gjennom de mange samtaleene vi hadde, og hen viste tydelig fortvilelse over å ikke få mer støtte. En stor del av fortvilelsen var bygget på irritasjon over at, fordi foreldrene hadde en økonomi som var regnet som god nok hadde hen ikke hadde krav på mer støtte, men at hen samtidig ikke fikk noe av foreldrene, noe som hen da selv omtalte som urettferdig. Det å da kunne være med på de ulike kursene og aktivitetene Forandringshuset har, samt å kunne få jobbe som Ungdomscrew og tjene penger ble en viktig del av Alex sin hverdag. Å leve prekært på grunnlag av økonomi er en faktor som kan ha stor innvirkning på sosialt liv, samt psykisk helse. Disse faktorene fikk jeg flere eksempler på fra Alex og fra andre mennesker i felt. Dette viste seg gjeldende for mennesker i alle aldre, bakgrunner og sosiale grupper. Ofte var prekær eller sårbar økonomisk situasjon preget av begrensede muligheter for god inntekt, på bakgrunn av årsaker som psykisk helse, for dårlig språk eller andre faktorer som ble sett på som en ulempe i en arbeidssituasjon. Dette gjenspeiler seg gjennom feltarbeidet, men også i generell teori om økonomisk prekære situasjoner (Han, 2018).

Mange av våre samtaler foregikk på ulike former for transport. Fordi vi begge var med på ulike type kurs og bodde i nærheten av hverandre var reisen til og fra de ulike aktivitetene en naturlig samtaletid. En dag vi var på vei til et kurs i Oslo, satt vi på toget og pratet om litt forskjellige temaer. Alex syntes tog var skummelt, blant annet på grunn av angst, hen likte ikke å ta tog alene, men synes det gikk bedre sammen med noen. Vi satt på en av plassene hvor det er fire seter, to og to som vender mot hverandre og vi var nesten alene i vognen. Dette åpnet for at det var mulig å ha samtaler uten for mye forstyrrelser. Vi kjente hverandre etter hvert ganske godt, og samtalen kom naturlig i gang. Vi pratet om alt fra ulike serier vi hadde sett, kollektivtransport, til jobben som Ungdomscrew, økonomi og skolegang. Gjennom samtalen kom det tydelig frem hva Forandringshuset har betydd og at hen har lyst til å være en del av organisasjonen så lenge som mulig. Det var tydelig at rollene som gikk fra at hen startet som deltaker, til å være både frivillig, ansatt og deltaker samtidig hadde hatt en påvirkning på livet generelt. Dette viser igjen hvordan økonomiske utfordringer kan være en stor påkjenning og at et sosialt møtepunkt, samt en inntekt, kan gi muligheter for at den sosioøkonomiske situasjonen kan bedre seg.

Det økonomiske aspektet av livssituasjonen var også tydelig i form av at Alex fortalte at det var problematisk å kunne betale for togbillettene og at hen måtte få de igjen så fort som mulig fordi hen egentlig ikke hadde penger til å kunne betale det, noen hen heller ikke skulle fordi deltakere på kurs skal få dekket reise. Pengene var på kontoen, men var til et annet spesifikt bruk, som gjorde at viktigheten av å ikke ha utestående utgifter over lengre tid var tydelig. De økonomiske utfordringene ble igjen forklart ved at hen hadde utgifter ved å måtte betale utstyrsavgift til skolen for noe av det de bruker for å lage ting på konditorlinjen, samt at hen har husleie og selv må betale for alle sosiale ting hen ønsker å gjøre sammen med venner. Det å ha råd til de ulike utgiftene er ikke alltid er mulig eller like lett når man lever med de pengene man får fra staten når man er over 18, men ikke har hatt et familieliv og personlig liv de siste årene som tilsier at man har kunnet spare opp eller ha automatisk tilgang til ulike goder, slik en del andre har.

På et tidspunkt i feltarbeidet skulle Alex og de andre som hadde jobbet hos Forandringshuset som Ungdomscrew slutte, fordi de var ferdige med å jobbe de 100 timene de skulle jobbe, og det var på tide at noen andre også skulle få muligheten. Jeg deltok på avslutningen, for å ha evaluering av opplegget, og å gå ut på restaurant for å feire den gode jobben de hadde gjort. Da Alex kom inn i rommet la jeg merke til at hen gikk med skoene jeg hadde gitt hen, og spurte hen senere på kvelden om hen var fornøyd. På spørsmålet om skoene, var svaret at de var litt store, men at de var MYE varmere enn de forrige så det gjorde ingenting. Alex sa at hen var takknemlig for å ikke ha måttet betale for nye sko, fordi økonomien var vanskelig for tiden. Litt senere den kvelden, da vi satt på restauranten, snakket vi om det å gå på restaurant og om det var god mat ulike steder eller ikke. Alex sier da at hen ikke har vært på denne restauranten før og at hen generelt ikke går på restaurant. Uten å tenke videre over det spør jeg hvorfor hen ikke har vært noe særlig på restaurant. Hvor Alex så forteller at «*Det er jo dyrt! Jeg har ikke penger til å skulle betale flere hundre for et måltid*» (Alex, 18). Dette gir jo selvfølgelig mening ut ifra det jeg visste om Alex sin økonomi og livssituasjon. «*Men noen ganger har morfar tatt meg eller oss med, så med han kunne vi dra på restaurant*» (Alex, 18). Når Alex her sier oss, refererer hen til sine søsken, en storebror og en lillesøster. Dette gir meg igjen en følelse av den sårbarheten man har når man ikke har økonomien til å kunne oppleve det andre tar som en selvfølge. Disse perspektivene skaper på sin måte et utenforskap som bidrar til en sosial ulikhet og en sosialt sårbar situasjon knyttet til en prekær økonomi. Denne økonomisk prekære situasjonen viser spekteret av sårbarhet i forhold til alt fra sosiale muligheter, ved for eksempel å gjøre ting som koster penger med venner, gå ut å spise eller reise, helt ned til nødvendige ting som varme klær, sko og mat.

Utenforskapet som oppstår på grunnlag av sosial ulikhet og det å ikke få oppleve det samme som de rundt deg, ikke ha den samme sosiale og kulturelle kapitalen, samt å ikke kunne delta på de tingene som er sett på som normen i samfunnet. Det å gi barn og ungdom muligheter til være med på ulike aktiviteter som de ikke hadde fått vært med på ellers, ofte da på grunn av at økonomien ikke strekker til, vil kunne bidra til å forminske utenforskapet. Utenforskapet kan være spesielt prekært i ungdomstiden, hvor det å følge normen i sin vennegruppe eller samfunnet er en stor del av hverdagen. I en periode i livet når man i utgangspunktet må ta stilling til ulike valg og tanker om seg selv, vil det å ha lite penger kunne bidra til betydelige utfordringer. «Sosial død», et begrep som forklarer hvordan utenforskapet eller å ikke være en del av normen kan føles for ungdom, er sentralt for å kunne forstå viktigheten av normene ungdom må forholde seg til. Dette er da igjen knyttet til at mange av normene i samfunnet er relatert til aktiviteter og arrangementer som koster penger eller at det forventes at man bruker penger i ulike sosiale settinger (Broch, 2020).

Økonomisk usikkerhet i krisesituasjoner

To tydelige eksempler på situasjoner hvor økonomi både påvirker og påvirkes, er to ulike hendelser som skjedde i den tiden jeg var i feltet. Både eksemplet med flyktningene fra Ukraina og familiene som mistet leilighetene sine under brannen på Fjell, en bydel i Drammen. Kvinnen fra Ukraina som jeg snakket mest med ga tydelig uttrykk for at det økonomiske aspektet i deres allerede veldig sårbare situasjon hadde stor påvirkning. De hadde flyktet til Norge og kommet til Drammen for noen dager siden den første gangen jeg møtte henne og datteren på aktivitet. Takknemligheten for et sted å være og for å få gratis mat kom frem som at det reddet den nye hverdagen de prøvde å skape seg i Drammen. Hun og en annen kvinne fra Ukraina fortalte at de trodde koronakrisen i de foregående årene hadde påvirket dem mye og at de trodde det var det verste som kom. «Men så kom dette, som er enda mer utenkelig, og korona ble en liten katastrofe i forhold». Dette viser et perspektiv på hvordan verden blir snudd på hodet og hvor situasjonen spiller inn i stor grad på mental helse og hvordan man overlever hverdagen. Når da det økonomiske aspektet ved å ha mistet det man har hjemme, samt at mannen var igjen i Ukraina og hun dermed var aleneforsørger for datteren, var en enda større påkjenning. En annen fredag kom kvinnen fra Ukraina på mammagruppe og hun snakket om å finne seg et sted å bo, hun ville leie en leilighet for å skape litt stabilitet for seg selv og datteren. Men støtten de fikk av den norske staten, som hun uttrykket at hun var evig takknemlig for, var ikke så mye. Økonomien resulterte da i at det ikke var lett å finne noe innenfor det budsjettet i nærheten av sentrum eller i Drammen i det

hele tatt. Under lunsjen denne fredagen hjalp jeg henne med å finne mulige leiligheter og å kommunisere med de som leide dem ut. Men problematikken med å finne noe som var innenfor prisklassen var utfordrende og de fleste som var i nærheten av budsjettet lå i utkanten av byen eller i en annen kommune. Som helt ny i Norge og i Drammensområdet, i en allerede sårbar situasjon, ble den økonomiske belastningen tung å bære og det var et tydelig bekymringspunkt.

Moren i en av familiene som mistet leiligheten sin i brannen i en blokk på Fjell, var ofte innom mammagrappa og var en person jeg gjennom feltarbeidet traff ofte. Gjennom denne perioden var hun tydelig preget av sårbarheten rundt det å ha mistet sin bolig og sine personlige eiendeler. Kvinnen forklarte videre og sa «*Vi var veldig glade i den leiligheten, barna mine vokste opp der og vi har mange minner. Vi kan ikke få tilbake minnene med penger*». Videre uttrykte hun at det å måtte bo på et hotellrom med sin familie, var krevende og en påkjenning psykisk. Videre ga kvinnen tydelig uttrykk for at den økonomiske situasjonen rundt hendelsen var en stor del av det som skapte utfordringer for henne og familien. Hun var uføretrygdet og mannen gikk på arbeidsavklaringspenger, noe som gjorde at familien i utgangspunktet hadde økonomiske utfordringer i hverdagen med seks barn. De hadde utfordringer med å finne en ny leilighet som de hadde råd til i Drammen, og endte opp med å måtte bo rundt en halvtime fra der hvor barna gikk på skole. Hun var bekymret for hvor lang tid det ville ta og hvilke problemer som ville oppstå rundt at de skulle restaurere blokken de hadde bodd i, deres trygge familiehjem. Noe som senere viste seg å by på ulike problemer med forsikringsselskap og en uferdig leilighet ved overtakelse, som gjorde at de selv måtte betale for ulike utgifter rundt dette. Ved flere anledninger var hun på gråten når hun snakket om økonomien deres som en del av den sårbare livssituasjonen de var i. «*Vi har ikke valgt dette, så det er ikke vår feil*» sier hun i det hun forteller om konfliktene som oppsto etter brannen. Begge eksemplene viser hvordan økonomi kan være en faktor som påvirker stort i en allerede sårbar situasjon, samt at økonomi kan bidra til at en ellers komplisert hverdag blir betydelig mer komplisert.

Finne trygghet i utenforskapet - Fra Rio de Janeiro til Drammen

I en utenforskapsituasjon kan det å møte andre som har samme eller lignende opplevelser rundt økonomisk utenforskap og sårbarhet skape fellesskap og trygghet. Man kan se på sosial tilhørighet og utenforskap som begrep, ved å se på eksemplene i Millar (2014). Menneskene hun beskriver på søppeldyngen i Rio de Janeiro og den uformelle økonomiske situasjonen de lever i, viser betydningen av fellesskap. Ofte vendte de tilbake til det uformelle etter å ha hatt arbeid i den formelle økonomien, på grunnlag av fellesskap og tilhørighet. Dette er et eksempel på hvordan tilhørighet og det «vante» er noe mennesker kommer tilbake til, selv om det utenifra ikke er sett på som det beste økonomiske alternativet. Valgene menneskene i Rio tok viser også at det kan være et nettverk og et fellesskap i et utenforskap. Man kan trekke paralleller mellom situasjonen i Rio og menneskene som lever i økonomisk prekære situasjoner i Drammen. Den tydeligste parallellen er at de finner en tilhørighet i det å møte andre som føler på det samme utenforskapet. De bygger et nettverk og en trygghet gjennom dialog på åpne møteplasser, hvor de deler felles referanser og livsutfordringer. Å kunne skape dette nettverket kan utgjøre en betydelig forskjell for menneskene som kjenner på utfordringene, men som finner trygghet innenfor en gruppe som deler opplevelser av utenforskap. Slike situasjoner kan være overførbare ulike steder og med ulike grupper mennesker, som igjen kan vise at økonomi kan knyttes til sosiale faktorer og sosial ulikhet, med tydelige forankringer i det å leve i en sårbar situasjon økonomisk. Den sosiale ulikheten preger menneskene i utenforskap og både påvirker og påvirkes av den økonomiske usikkerheten. For å kunne se på hvordan det sosiale og de økonomiske henger sammen vil det kunne være nyttig å se på begrepene sosial ulikhet og økonomisk sårbarhet som påvirkende faktorer på menneskers liv og ikke som to helt separate begreper. Her vil det å se på de ulike situasjonene og begrepene i et interseksjonelt lys, kunne bidra til å se det holistiske bilde som vil gi en forståelse av slike i mulig uoversiktlige og utfordrende situasjonene. Igjen må dette knyttet til empiriske eksempler og historier for å kunne gi en helhet og gjøre ordentlig bruk av begrepet (Orupabo, 2014).

Fortvilelse er en følelse flere av de jeg møtte i felt, som lever i økonomisk prekære livssituasjoner, har kjennskap til og uttrykker. En formiddag jeg sto i gangen i lekelokalet med barn løpende rundt og summing av ulike samtaler blant mødrene i rommet ved siden av,

kom en av kvinnene og snakket med meg om situasjonen hun var i. Utrykket i ansiktet viste meg at det ikke kun var positive tanker hun bar på. En fortvilelse over hennes sårbare økonomiske situasjon kom tydelig frem som en bekymring. Familien hennes var av de som mistet leiligheten sin i brannen på Fjell og de bodde på tidspunktet av samtalen på et hotellrom i sentrum. Fortvilelsen skinte igjennom, og tårene begynte å bygge seg opp i øynene når hun fortalte om usikkerheten ved å finne seg ny bolig, passe på familien på fem i et lite hotellrom, og det at økonomien ikke strakk til for å skape et hverdagsliv tilnærmet slik de hadde før. Samme fortvilelse var tydelig i samtaler med moren som hadde flyktet fra Ukraina. Hun viste tydelig frustrasjon og fortvilelse over utfordringene med å finne seg en bolig og skape et liv for seg og datteren. Hun påpekte at denne prosessen var svært krevende og en stor påkjenning. Hun forklarte at hun ble svært stresset av å skulle prøve å finne noe som var innenfor hennes økonomiske rammer, og at hun i tillegg måtte kommunisere uten et godt felles språk. Det å komme seg rundt i en fremmed by, på et fremmed språk, la også til mer bekymringer. Alle disse faktorene bidro til en økning i stress for den Ukrainske kvinnen, og følelsen av utryggheten var tydelig gjennom våre møter. Samtidig som hun uttrykte denne fortvilelsen, viste hun en utrolig glede rundt datteren sin, samt en takknemlighet. Hun var takknemlig for å være på en trygg og åpen møteplass, dette var tydelig gjennom både ord og kroppsspråk. «*Takk for maten og takk for at jenta mi får ha et sted å være et barn, vi har ikke mulighet til å dra på andre ting som koster penger*» var en setning som kom fram etter lunsj på mammagruppe en dag.

Behovet for stabilitet og en tilnærmet «vanlig» hverdag, ble delvis dekket av muligheten til å komme på en åpen møteplass som tilbød mat, trygghet og et nettverk i en tung situasjon. En situasjon som tynges enda mer av å leve med en prekær økonomi.

Eksempelene nevnt ovenfor, viser en korrelasjon mellom en økonomisk prekær livssituasjon og følelsen av sårbarhet og fortvilelse. Disse følelsene knyttet til økonomiske utfordringer er noe som både tydelig kom fram i felt og som er beskrevet i andre antropologiske skildringer av mennesker i prekære økonomiske situasjoner. Millar (2014) sin beskrivelse av sårbarheten rundt den uformelle økonomien i Rio de Janeiro, viser hvordan den økonomiske usikkerheten var knyttet til følelser, som fortvilelse, men også tilhørighet. Disse aspektene er noe som igjen viser at opplevelsen og følelsene rundt slike situasjoner kan være sammenfallende på tvers av ulike steder og spesifikke kontekster. Selv om teksten omhandler mennesker som lever i fattigdom på en søppelplass i Rio de Janeiro, så kan man se noen paralleller til menneskene som lever i fattigdom i Drammen. Dette ved å se på de følelsesmessige påvirkningene av økonomisk sårbarhet, som går på tvers av landegrenser.

En hendelse som gav enda mer innblikk i de følelsesmessige kontekstene rundt økonomisk usikkerhet, var et eksempel en ansatt i organisasjonen, som prosjektleder for arbeid med barn og barnefamilier, fortalte meg. Ved flere anledninger hadde hun hatt foreldre på aktiviteter som ønsket å ta en prat på tomannshånd med henne og som hun oppfattet som svært bekymret. Foreldrene uttrykte stor bekymring og fortvilelse over å ikke kunne gi barna sine en ordentlig bursdagsfeiring. Organisasjonen leier ut sitt eget lekelokalet til å feire barnebursdager til en forholdsvis billig penge, slik at flere familier skal ha mulighet til å få en ordentlig feiring, og som en motvekt til kommersielle tilbud som automatisk utelukker en stor del av befolkningen i Drammen grunnet høye priser. De aller fleste foreldrene var fornøyde med prisen og hadde mulighet til å betale det. Men dessverre for noen av familiene ble denne utgiften en betydelig del av deres økonomiske budsjett for en måned. En av kvinnene som forespurte en samtale med den ansatte i organisasjonen virket tydelig bekymret og den ansatte beskrev at «jeg har hatt foreldre gråtende og utrøstelige på kontoret fordi de ikke har mulighet til å gi barna sine en ordentlig bursdagsfeiring» (prosjektleder). Slike hendelser og historier viser tydelige empirisk grunnlag for at det er mange følelsesmessige aspekter ved prekære økonomiske situasjoner og sårbarheten det medfører.

Arbeid som økonomisk og sosial arena

Viktigheten av arbeid kan både kobles til økonomiske og sosiale faktorer. Arbeid er for de aller fleste knyttet til identitet og er en stor del av menneskers sosiale nettverk. En arbeidsmulighet kan både påvirke en økonomisk sårbar situasjon, samt skape et sårt tiltrengt nettverk. Faktorer og eksempler rundt dette kom også frem gjennom samtaler med de ulike gruppene som er i ulike former for arbeid i organisasjonen. En stor del av organisasjonens arbeid er å gi folk muligheten til arbeid eller andre former som arbeidserfaring. Kvinner i språkpraksis, frivillige og ungdommer som blir ansatt i sin første jobb er alle mennesker i ulike sårbare situasjoner som får mulighet til arbeid og nettverk. Det å få jobb innenfor en formell økonomi, gir mulighet til å komme seg ut av den prekære økonomiske livssituasjonen og kan underveis være en arena for motivasjon og et nettverk for deling av erfaring. En trygghet i å ha noe å gå til i hverdagen, kan i seg selv være virkningsfullt. Hvordan arbeid både påvirkes av og påvirker en sårbar livssituasjon, kan man se videre på gjennom Millar (2014) sin beskrivelse av hvordan det er gunstig å se på sosial og økonomisk sårbarhet i forhold til ulike typer arbeid. «Such a conceptualization of wageless work, however, fails to capture tensions in the ways social and economic precariousness is experienced and lived in Rio's periphery» (Millar, 2014).

Et empirisk eksempel på hvordan arbeid har ulike innvirkninger på en økonomisk sårbar livssituasjon er samtalene med Alex, rundt jobben hen hadde i organisasjonen. Alex var en av ungdommene som fikk jobb i organisasjonen, som hadde et utgangspunkt i en sårbar økonomisk situasjon, samt en ellers krevende livssituasjon. Det å kunne jobbe, både for å kunne tjene penger til å være sosialt deltakende i samfunnet rundt seg og for å kunne få erfaring og skape seg et nettverk. Alex hadde vært med både som deltaker og frivillig på ulike aktiviteter før hen fikk jobben. Gjennom erfaringene fra dette var hen en trygg og flink person på aktivitet, som tydelig hadde et engasjement og stå på vilje. Det å være i arbeid ga Alex mulighet for en litt mer stabil økonomisk situasjon, samt en trygghet i å ha et nettverk og noe som var motiverende i hverdagen. Gjennom flere samtaler var det tydelig at jobben, og hele organisasjonen, var en viktig del av Alex sitt liv og har gitt en positiv innvirkning på det økonomiske og på motivasjonen. Alex fant ut av at hen ønsket å jobbe med lignende arbeid og at hun ønsket å studere til å bli lærer, gjennom å ha denne jobben i organisasjonen. Jobben innebar mye miljøarbeid med barn i ulike aldre og dette var noe som Alex uttrykte at vekket interesse for å jobbe med mennesker og for læreryrket. Det å få en slik motivasjon og en vei framover i livet var sterkt knyttet til identitet og valgene i livet som følte «avgjørende». Hvordan disse valgene er knyttet til identitet, både på generell basis og for Alex, vil jeg komme tilbake til.

Økonomisk sett er disse jobbmulighetene og arbeidserfaringen for ungdommene, muligheter som kan påvirke mye av framtiden i forhold til arbeid og økonomi. Ved å få en erfaring, et nettverk og en referanse på CV-en skaper man et utgangspunkt som gjør deg bedre rustet for veien videre. Jobbmulighetene ga ungdommene både en trygg jobb innenfor den formelle økonomien, samt tilhørighet i en organisasjon og i et team. Hvis man ser på Millar (2014) sine beskrivelser av hvordan arbeiderne i den uformelle økonomien i Rio de Janeiro ofte kom tilbake etter å ha fått muligheten til en jobb innenfor den formelle økonomien, som så ble begrunnet av tilhørighet og nettverk i det kjente, vil man kunne se viktigheten av at jobben innebærer andre sosiale faktorer i tillegg til det økonomiske.

Det prekære, knyttet til arbeid og sosiale skiller, kan sees videre på gjennom Han (2018) sitt fokus rundt uformell økonomi og den lavere klassen i samfunnet. Klara Han (2018) viser til to ulike fokus rundt det prekære og den sårbare økonomien. Hun trekker frem et fokus rundt uformell økonomi og mennesker som er en del av det hun definerer som lav klasse i samfunnet, også kalt «Lumpenproletariat». Dette er grupper i samfunnet som har en historie for å være en del av det prekære og som lever i sårbare livssituasjoner.

Det andre fokuset innenfor det prekære Han (2018) ser på, er de ontologiske aspektene og hvordan man kan beskrive hvordan faktorene spiller inn på forskjellige måter i sårbare livssituasjoner. Fokusene gir måter det prekære kan forklares, gjennom ulike eksempler og med empiriske observasjoner. Både fokuset innenfor det å være en del av en lavere samfunnsklasse og de ontologiske faktorene, har en tilknytning til de empiriske eksemplene i feltarbeidet. Organisasjonen som en arbeidsplass og om arbeidets rolle i inntekt kom frem i eksempler fra ungdom, barnefamilier og kvinner i ulike kriser. Det ontologiske, og påvirkningen rundt dette, er knyttet til følelser, utenforskap og sosial ulikhet. Dette kom fram gjennom samtaler med og empiriske observasjoner av ulike typer mennesker i felt. Fokusene, sammen med den empiriske forskningen, vil kunne gi en innsikt i hvordan det prekære utspiller seg i praksis og hvordan man kan forstå menneskene bak statistikken av økonomi og fattigdom.

Fysisk og psykisk helse knyttet til økonomisk sårbarhet

Fysisk og psykisk helse kan bli preget av å leve i en sårbar livssituasjon på grunnlag av en prekær økonomi. I denne delen vil jeg forklare hvordan aspekter innenfor økonomi, som omhandler mat, sosiale kontekster og følelsesmessige utfordringer, vises i ulike settinger. Eksemplene fra felt viser hvordan jeg i praksis så hvordan dette påvirket fysisk og psykisk helse, gjennom observasjoner av følelser, samt uttalelser fra deltakere på aktivitet.

Mat er tydelig både tilknyttet det økonomiske og sosiale, som er fremtredende i de ulike aktivitetene og som alltid er en del av planleggingen når ulike aktiviteter skal gjennomføres i organisasjonen. I budsjettene er også mat ofte et stort punkt og en stor del av hva man velger å sette av penger til. Det at mat var en sentral del av planleggingen var noe jeg selv også merket under feltarbeidet, da jeg var med på å utarbeide og gjennomføre planer for ulike aktiviteter og arrangement. Mat er påvirket av økonomi, spesielt i en kontekst av prekær økonomi og økte priser i 2022/2023. Det å ikke ha muligheten til å spise ute, slik Alex og flere andre jeg har snakket med i felt, er en belastning når det gjelder å ikke ha de samme opplevelser og erfaringer med mat og det sosiale knyttet til mat. En faktor er også at mange av de jeg møtte, spesielt kvinnene, aldri var vant til å kunne sette seg ned å spise et måltid som de selv ikke hadde laget eller bidratt med. Det å da ikke kunne kjøpe ferdigmat eller dra på restaurant, fordi økonomien ikke strekker til, kan være en påkjenning på tid og sosial kontekst rundt mat. Det å ikke kunne gå ut å spise, grunnet økonomi, når noen i en sosial gruppe du er en del av foreslår det, er en påkjenning på et sosialt plan. Fordi man da eventuelt går glipp av sosiale opplevelser på grunnlag av en prekær økonomisk situasjon. I Norge er det en tydelig kultur

rundt det å gå ut å spise eller ta en kaffe i sosiale kontekster som lønningspils, møter på cafe, fadderuke og ukentlige fester som student, å dra på shopping som ungdom eller andre generelle forventninger om å delta på ulike sosiale ting som koster penger. Hvis man da er i en økonomisk sårbar situasjon, vil det kunne være et komplisert dilemma mellom økonomisk stabilitet til mat eller andre primære behov, og det å ikke skulle havne utenfor sosialt. Ved tabuet som også ligger rundt det å ha dårlig råd, kan det oppstå ubehagelige situasjoner som kan føre til at menneskene i disse sårbare situasjonene opplever svært store utfordringer rundt sosiale kontekster knyttet til et økonomisk forbruk.

For å sette mat, som en sosial faktor påvirket av det økonomiske, i en kontekst av feltet, vil jeg se videre på lekelørdagen og hvordan mat er sentralt. Mat og det sosiale tilknyttet mat er veldig synlig her, som på alle andre aktiviteter organisasjonen har. Gratis mat kan være utrolig viktig i en hverdag hvor pengene ikke strekker til. Når utfordringen om å skaffe middag til familien er en konstant bekymring, og man ikke har muligheten til å servere barna det de ønsker å spise til middag eller kjøpe ekstra godteri i helgen, da kan det bety mye å komme til et sted hvor maten er gratis. Det at den lages for deg slik at du bare kan sette deg til dekket bord, noe mange av foreldrene nesten aldri opplever ellers, er en befrielse og åpner opp for samtaler og danner nettverk. De sosiale kontekstene nevnt ovenfor er igjen knyttet til de ontologiske aspektene ved økonomisk sårbarhet, slik Han (2018) beskriver. En del av utviklingen innenfor antropologisk forskning på økonomisk prekære livssituasjoner og sårbarhet er, slik nevnt tidligere, at man i større grad tar hensyn til andre aspekter ved de økonomiske utfordringene enn å kun gi det en kulturell kontekst.

“a new way of writing ethnography in which we do not primarily provide cultural context so as to offer lessons in how lives are lived differently elsewhere, but in which we offer accounts of trauma that make us and our readers feel in our bones the vulnerability we as human beings all share» (Robbins 2013, p. 455).

Sitatet viser en ny forståelse for forskningen på sårbare liv og sårbare aspekter ved livet knyttet til økonomiske utfordringer. Selv om fokuset er på at man snakker om sårbarhet og traumer, men burde gå over til å se på andre aspekter som er positive og «engage the good» (Robbins, 2013), gir sitatet en innsikt i at de følelsesmessige aspektene ved det prekære og sårbarhet er svært sentrale innenfor empirisk forskning i antropologi. Ved å se på historiene til Alex, kvinnene som står midt i to ulike krisesituasjoner og familiene som lever med svært lav inntekt over tid, kan man se de følelsene og utfordringene som kommer i tillegg til den grunnleggende kulturelle konteksten rundt økonomisk situasjon. Alex sin økonomiske

situasjon er for eksempel knyttet til mange andre aspekter enn kun prekær økonomi, det handler om å gå glipp av sosiale opplevelser, en følelse av mangel på motivasjon, en bekymring og en fortvilelse over egen situasjon, i tillegg til å fryse på beina eller trenge en ny vinterjakke. Kvinnene i krisesituasjoner er nødt til å ta stilling til livsendrende og krevende valg, samtidig som økonomien gjør at de føler de ikke strekker til for familien eller at de er fortvilet over å ikke kunne ha en trygg hverdag økonomisk. De følelsesmessige utfordringene og problematikken rundt psykisk helse i forhold til økonomisk sårbare livssituasjoner, vises også gjennom statistikk i undersøkelser gjort av Statistisk sentralbyrå. «Økonomisk frihet, trygghet og stabilitet har mye å si for personers livskvalitet og velferd. Både objektivt registrerbare økonomiske forhold og selvopplevd økonomisk situasjon er viktig i et livskvalitetsperspektiv» (Støren, Rønning & Gram, 2020, s.55).

Selv om mye av statistikken er samlet under korona og nedstenging, noe som kan påvirke svarene, gir det et innblikk i hvordan en økonomisk prekær situasjon oppleves.

Undersøkelsen viser generelt lavere tilfredshet hos de som sliter med å få endene til å møtes i hverdagen, og at andel med lav tilfredshet øker med andel materielle mangler, som 25 prosent i undersøkelsen oppgir at de har. De materielle manglene går på at en eller flere av disse faktorene ikke er på plass. Å holde boligen passe varm, å spise kjøtt eller fisk annenhver dag, å bytte ut utslitte møbler og å betale for en ukes ferie utenfor hjemmet i året. Dette er faktorer som kanskje ikke er sett på som de viktigste, men som i stor grad kan bidra til usikkerhet i hverdagen, som også har kommet tydelig frem i de empiriske eksemplene. Disse faktorene spiller inn på både fysisk helse, psykisk helse og følelser, som er aspekter ved økonomi jeg i felt har sett at kan bidra til bekymringer og fortvilelse. 26 prosent av de som svarte på livskvalitetsundersøkelsen hadde hatt, på et eller annet tidspunkt, alvorlige økonomiske problemer. Denne prosenten viser at det er mange mennesker det er snakk om, som har opplevd utfordringer når det kommer til egen økonomisk situasjon.

Sammenfatning

Vi har sett at økonomisk prekære livssituasjoner er mangefasetterte, som har kommet fram gjennom teoretisk grunnlag knyttet til empiriske observasjoner og eksempler. Både teorier om klasseskiller og ontologiske aspekter ved økonomisk sårbarhet, slik Han (2018) beskriver og teorier rundt tilhørighet og viktighet av arbeid slik Millar (2014) beskriver, samt beskrivelser av følelser som fortvilelse og bekymring, viser at det å leve i økonomisk sårbarhet er både påvirket av og påvirker mange ulike faktorer i livet. Gjennom å se en sammenheng mellom aspektene som har en innvirkning på økonomisk situasjon, vil man kunne se et holistisk bilde

som deretter støttes opp ved empiriske beskrivelser av observasjoner og samtaler, som igjen viser viktigheten av et interseksjonelt perspektiv (Orupabo, 2014). Det er tydelig subjektive opplevelser rundt sosioøkonomiske faktorer og personlig prekær økonomi, samt følelsesmessig tilknytning til sårbarhet.

Jeg vil nå gå videre til neste kapittel, som omhandler sårbarhet i tilknytning til ungdomstiden og identitet, som igjen tar opp sårbarhet innenfor seksualitet, kjønnsidentitet, ulike valg og psykisk helse.

Kapittel 2: Ung og annerledes – Det heteronormative og sekulære Norge

Jeg vil i denne delen vise ulike typer utenforskap i sammenheng med sårbarhet, samt gå i dybden på to typer utenforskapsproblematikk. De to distinksjonene som det i denne delen vil være snakk om er, utenforskap knyttet til seksualitet og kjønn, og utenforskap knyttet til religiøs tro. Ungdom og unge voksne vil hovedsakelig være målgruppen i de empiriske eksemplene, samt i forklaring av ulike aspekter ved utenforskap. Tematikken dreier seg rundt opplevd utenforskap og minoritetserfaring knyttet til kjønnsidentitet eller religiøs identitet blant unge, samt følelsen av å være utenfor norm. Normkonflikter er også en sentral del av livet for mange ungdom og unge voksne, som vi vil se gjennom erfaringer fra felt og fra teori, slik Broch (2020) beskriver. Her snakker man da om bygningen av en seksuell identitet, en kjønnsidentitet og en religiøs identitet som har en korrelasjon med å være utenfor normen i det norske samfunnet og i ulike grupper. Menneskene i felt er unge mennesker som på en eller annen måte er minoriteter i samfunnet i Norge og opplever da utfordringer rundt det å være en minoritet på den ene eller andre måten. Det å ikke være «helt som alle andre» vil kunne være en stor påkjenning og være en årsak for psykiske problemer. Påkjenningene vi vil se flere eksempler på gjennom empiri som beskriver følelsesmessige aspekter rundt utenforskapsproblematikken.

Den første formen for utenforskap er knyttet til seksualitet og kjønnsidentitet. Norge i dag er et generelt heteronormativt samfunn, hvor den vanligste oppfatningen av parforhold er en mann og en kvinne i ekteskap. «Begrepet heteronormativitet beskriver den utbredte antagelsen om at alle er heterofile og ciskjønnede. Heteronormen omfatter de kulturelle og sosiale institusjoner, normer, praksiser og språk som reflekterer at samfunnet og kulturen forutsetter at alle mennesker er heterofile.» (Bufdir, 2023). Åpenheten rundt andre seksualiteter, kjønnsidentitet og andre typer forhold eller familiekonstellasjoner, har økt og blitt en større del av det hverdagslige og innenfor normen enn det var tidligere. Selv med mange fremskritt er det fortsatt en norm rundt disse aspektene som i større eller mindre grad kan bidra til utenforskap. Temaer rundt dette er ofte på dagsordenen og i sosiale medier, som en diskusjon rundt toleranse og forståelse. Mange som er en del av å skape et samfunn som er bygget på like rettigheter uansett legning, kjønn og seksualitet, ønsker å forhindre diskriminering og følelsen av utenforskap for mennesker som ikke passer innenfor det heteronormative. Dette skaper ofte en offentlig debatt med synlighet for alle typer mennesker, som bidrar til økt forståelse, men samtidig åpner for synlig diskriminering og innsikt i de

problematiske sidene rundt utenforskapet. Ofte kan det oppfattes som er blanding av syn på egen identitet og situasjon, i kombinasjon med opplevelser utenfra gjennom hendelser, media, diskriminering eller negativt ladede ytringer. Samfunnet med en heteronormativ bakgrunn, begynner å gå fremover mot en toleranse. Men dette betyr ikke at det er mangel på utfordringer og diskriminering. Både forestillinger om hvordan ungdom, som definerer seg som skeive, skal være og språkbruk rundt disse temaene er på dagsordenen og blir debattert i samfunnet. Begrepet «skeiv» er en del av diskursen rundt veien vekk fra det heteronormative og problematikken rundt heteronormative oppfatninger. Blant mange unge er «skeiv» det ordet som har minst negativ ladede konnotasjoner når det er snakk om ungdom som definerer seg utenfor det heteronormative (Svendsen, Stubberud & Djupedal, 2018). Mange nye ord og uttrykk dukker opp, som viser at det norske samfunnet er på vei bort fra det heteronormative. Ordene er eksempler på «... begreper om kjønn og seksualitet som brukes i aktivisme for å synliggjøre ungdommene sin opplevelse av radikal annerledeshet i møte med samfunnets normer, på tross av den erklærte aksepten som homotolerante voksne og jevnaldrende møter dem med» (Svendsen et al., 2018). «Radikal annerledeshet», slik nevnt ovenfor, og de følelsesmessige aspektene rundt dette, er noe av det som vil bli sett på nærmere gjennom empiriske eksempler.

Den andre formen for utenforskap er knyttet til religiøs tro og religiøse skikker, samt normkonflikter rundt det å være troende og en del av ungdomsmiljøet på samme tid. Hvis man ser på den generelle oppfatningen rundt religion og religiøs tilknytning i samfunnet i Norge i dag, vil det stort sett kunne oppfattes som at religion spiller en mindre rolle enn tidligere. Videre er det å ha en sterk personlig tro, som påvirker hverdagslivet i stor grad, noe som kan sees på som utenfor normen, spesielt hvis det innebærer valg eller skikker som er normbrytende. I den generelle ungdomskulturen kan dette være enda tydeligere, på grunn av usikkerhet rundt identitet eller det å finne sin plass i en gruppe som ofte er preget av ønske om likhet. Norge er multikulturelt og har mange ulike religioner, som nå skal være likestilte i forhold til staten. Landet er sekulært og har ingen statsreligion, noe som gjør at landet i seg selv ikke er religiøst (Taule, 2014). Veldig mange i den norske befolkningen har en religion, og veldig mange har ikke en religiøs oppfatning av livet. Dette gjør at Norge består av mange ulike oppfatninger om livet, universet og hvordan ting skal gjøres i hverdagen. Dette skaper forskjellige både positive og negative ulikheter. Av de av oss som er en del av en religion og har en sterk personlig tro, er det noen utøver eller følger religionen sin på en mer omfattende måte, som i større grad griper inn i hverdagen. I ungdomstiden kan dette være en faktor som er med på å skape utenforskap, ved at flere religiøse normer ikke stemmer overens med den

norske ungdomstiden sine normer. Dette vil vi se flere eksempler på og fortellinger om senere i denne delen av oppgaven, som igjen viser hvordan dette utenforskapet kan bidra til en følelse av å leve i en prekær livssituasjon med en følelse av sårbarhet og fortvilelse. Både årsaken til utenforskapet, følelsene rundt dette og håndteringen av situasjonene, vil bli sett nærmere på gjennom empiriske eksempler fra felt.

En oppfatning som dukker opp innimellom er tanken om at både kjønn, seksualitet og religion bør holdes som en privatsak. Normen i Norge tilsier at man ikke skal dele for mye av informasjon om dette og at man ikke skal uttrykke seg for sterk om temaer som omhandler dette. Man blir fort sett på som oppmerksomhetssøkende eller at man oppfordrer til debatt hvis man fremmer slike ting i sosiale medier eller i sosiale settinger. Mange har en oppfatning om at folk kan «være hva de vil», men helst ikke rope så høyt om det eller «så lenge de ikke plager meg». Med religion er det også ofte en norm i det sekulære samfunnet i Norge, hvor man helst ikke vil at folk skal utøve sine religiøse ritualer eller skikker i offentlighet. Hvis man så ser på ungdomstiden, er den ofte preget av at kulturen beveger seg bort fra å være påvirket av religion og nesten går over i å være ikke-religiøs. Det er ofte konflikter mellom ens egne private normer og samfunnets normer rundt deg, som er spesielt tydelig i ungdomstiden hvor utprøving av grenser og identitetsbygging er sentralt, slik vi kan lese om i Broch (2020) sine beskrivelser av ungdomslivet. Ulike diskurser i samfunnet har en påvirkning på enkeltmenneskers liv og kan også vise hvordan normer er førende for mange deler av livet, både privat og offentlig, samt hvordan normene kan krasje med hverandre.

Statistikk viser også at det er grunnlag for å se på utenforskap i forhold til bakgrunn, religion, seksualitet og kjønn. Hvis vi begynner med å se på statistikk i forhold til personer med innvandrerbakgrunn, som da ofte er en gruppe som føler på utenforskap og diskriminering, ser vi at Drammen som by har en stor andel mennesker som opprinnelig kommer fra andre land eller som har foreldre som har kommet fra et annet land. Dette viser da at en stor andel mennesker i Drammen vil kunne føle på dette utenforskapet som kommer av å være utenfor norm, eller bli oppfattet som noe annet enn det de egentlig er, slik jeg vil vise gjennom eksempler senere. Videre er det interessant å se på statistikken som viser at 53, 2% av befolkningen i Drammen er medlemmer av Den norske kirke. Dette viser at selv om Drammen har en befolkning som er multikulturell og består av mange religioner, kan man si at normen, statistisk sett, er at man er medlem i Den norske kirke (Ssb, 2022).

Utenforskap blant unge

For å skape et grunnlag for forståelse rundt utenforskapet knyttet til seksualitet og religion, vil jeg først forklare utenforskap rundt identitet i ungdomstiden generelt. Utenforskap kan både være en årsak og en konsekvens av utfordringer rundt identitet. Det å føle at man ikke passer inn i en sosial kontekst eller i samfunnet generelt, er noe av det som kan være svært problematisk og vekke mange følelser, spesielt i ungdomstiden. Det sosiale aspektet er veldig sentralt som ungdom, og de av oss som er ungdom legger ofte stor vekt på det sosiale og det å «passe inn». Dette kan man også se gjennom Broch (2020) sin forklaring av ungdoms sosiale liv og hvordan dette er knyttet til ulike perspektiver på hva som er kult og ikke, samt hvordan dette har en innvirkning på sosial status. I en sårbar situasjon, med stor usikkerhet rundt identitetsfaktorer som seksualitet, egne ferdigheter, ulike valg og generell personlighet, vil man kunne føle på en form for utenforskap. Denne formen for utenforskap gir en innsikt i hvordan man tror andre ser deg og hvordan man tror andre synes at sosiale settinger skal være. Hvis man, som flere jeg har møtt i felt, spesielt i Pridegruppen, har usikkerhet rundt sin egen seksualitet eller føler at sin seksualitet ikke er innenfor de sosiale kontekstene rundt seg, vil dette kunne føre til utenforskap og en følelse av å ikke passe inn. Ved å være sammen med ungdommene på Pridegruppen og engasjementet rundt å ha et sted å møtes for å dele, har jeg sett at de av oss som føler på det å være annerledes, ofte har behov for et åpent sted å møtes, uten for mye satte normer og kontekster. Det å ikke være en del av den heteronormative oppfatningen i samfunnet, kan øke følelsen av utenforskap ved at man i mange sammenhenger ser at det er det heteronormative som er sett på som det «vanlige» i samfunnet, i for eksempel populærkultur, ved ulike livshendelser og i den dagligdagse talen til mange i befolkningen.

Den andre formen for utenforskap, slik nevnt tidligere, er religion og personlig tro. Hvis man har en annen tro enn majoriteten i dine sosiale omgangskretser, som vennegjengen, klassen på skolen, idrettslaget eller andre arenaer, vil man kunne føle at religion havner i konflikt med andre normer. Dette kan igjen skape en følelse av utenforskap og sårbarhet. Om det handler om ulike verdier, interesser, ønsker eller praktisering, som for eksempel drikkekultur, romantiske interesser, regler hjemmefra eller andre faktorer som blir tydelige forskjeller i en sosial kontekst. De forskjellige formene for utenforskap kan ha ulike påvirkninger på følelsesmessige aspekter ved et menneskes liv, samt påvirke andre faktorer i livet som relasjoner, skolegang, jobb eller sosialt liv generelt. Når normene fra forskjellige deler av livet krasjer med hverandre, kan det oppstå ulike utfordringer, som i en ungdomstid vil forekomme hyppigere ved at det er mange ulike forventninger og valg å ta stilling til. Videre

eksempler på formene for utenforskap, samt hvordan de kan ha følelsesmessige påvirkninger, vil det komme flere empiriske eksempler på gjennom de neste delene av dette kapitlet.

Religionsdialog og sekularisering

Sekularisering er en stor del av hvordan religion i Norge i dag både er og oppfattes, slik som nevnt tidligere har ikke Norge en statsreligion. I oversikten over religion i Norge, viser statistikk at 47% av befolkningen i Norge, som er over 16 år, oppgir at de tilhører en religion eller trosretning (Ssb, 2020). Dette viser en bakgrunn for påstanden tidligere i oppgaven om at Norge er preget av en norm som er ikke-religiøs, samt at Norge er sekulært selv om det er 63,7% av den norske befolkningen som står oppført som medlemmer i Den norske kirke. Tallene viser at det ikke er en overvekt av mennesker som selv sier de er har en religiøs oppfatning eller tilhørighet til en religion, men at de som har en slik tilknytning, i størst grad er medlem i Den norske kirke. Gjennom eksempler, vil jeg vise at hvis man har en sterk personlig religiøs tro eller utøver religiøse skikker i hverdagen, kan oppleve en følelse av å være normbrytende. Utenforskapet vil også da kunne være en større påkjenning, hvis man er en del av en annen religiøs gruppe enn Den norske kirke, siden dette statistisk sett er lengre vekk fra flertallet i Norge. Landet har gjennomgått en modernisering av synet på religion. I følge Botvar (2010, s.11) og de teoriene han tar opp, vises det et syn blant teoretikerne som forteller at «moderniseringen bidrar til å gjøre befolkningen fremmed overfor tradisjonelle oppfatninger omkring religion» (Taule, 2014).

For å så gå videre inn på aspektene rundt religion og normer som kolliderer, kan man se på et eksempel fra en dialog på religionsdialogs kurset i organisasjonen. Interseksjonalitet var et begrep som også gikk igjen i budskapet i kurset. Jeg var med på å lede deler av kurset og flere av mine informanter var deltakere. Kurset går ut på at man inviterer unge mennesker med ulik bakgrunn, livssyn og religioner, til dialog og en trygg arena for samtaler. De samles da noen helger med litt mellomrom og går igjennom ulike workshops og samtaler, som skal gi de kompetanse for å forstå interseksjonalitet når det gjelder å se hele mennesket og tilknytningen til samfunnet rundt oss. «Utdanningen har i et interseksjonelt og normkritisk perspektiv gitt innsikt i ulike interreligiøse metoder og bidratt til kunnskap om ulike religioner og menneskerettigheter» (fra kursbeviset til kurset). Jeg var med på det interreligiøse kurset to ganger gjennom feltarbeidet, først som deltaker og senere som en av to kursholdere. De erfaringene jeg fikk gjennom dette som deltaker var en enda større forståelse for at vi har mange likheter og lignende utfordringer på tross av ulikt livssyn og ulik tro. Som en av de som holdt noen deler av kurset, kom det veldig tydelig fram for meg at det bidro til

mer enn bare forståelse for religion og livssyn. Kurset innebærer en del workshops som utfordrer deltakerne til å gå inn i viktige aspekter ved deres liv og deres egen identitet. Uansett om identiteten defineres ved tro, livssyn, seksuell legning, kjønnsidentitet eller interesser. Her kan man tydelig se at man må se mennesker og livssituasjoner i et lys av interseksjonalitet. Menneskers liv og identitet er sammensatt av så mange ulike faktorer som både påvirker dem og som kan påvirke livet deres utad (Orupabo, 2014).

Flere workshoper i kurset inneholdt dialog om religion, oppfatning av egen religion og samfunnets oppfatning av religiøse praksiser. I samtalene på kurset kom det fram at religion og religiøs praksis kan knyttes til sårbare situasjoner i flere tilfeller, som igjen kan ha en virkning på konflikter som oppstår når ulike deler av livet kolliderer. Som religion og normer, din personlige tro og gruppepress på fest, eller frykten for diskriminering mot det å kunne være seg selv. Ditt eget livssyn kan være en del av det som kan gjøre din livssituasjon eller ditt sosiale liv sårbart, men også være noe av det som er fint i en allerede sårbar situasjon, slik jeg gjennom mange dialoger med ulike mennesker har fått erfart. Siden kurset var et religions dialogkurs, ble det selvfølgelig naturlig av mye av kurset inneholdt samtaler om religion og livssyn, samt hvordan man generelt oppfattet samfunnet rundt seg.

Dette var helg to på kurset og vi satt i et lokale på Grønland i Oslo. Vi hadde kommet nærmere hverandre, samt fått større innsikt i hverandres liv. Rommet hadde hvite vegger med grønne detaljer på vinduskarmer og dører. Gruppen hadde nettopp spist pizza til lunsj, som de hadde laget sammen. Gjennom lunsjen hadde vi hatt en diskusjon om hva som var best på pizza, samt hadde snakket om en påstand om at pizza var som en fancy versjon av ostesmørbrød. Når alle var ferdige å spise, sa jeg at vi skulle samles i en ring i andre enden av rommet, og så fortsatte samtalen om pizza mens de tok hver sin stol og gikk bort til det området i lokalet som hadde mest åpen gulvplass. Vi satt oss så i en ring på de sorte klappstolene og jeg fortalte så om oppgaven vi hadde foran oss. Alle skulle fortelle høyt i gruppen om et eksempel på en gang man hadde følt på konflikter mellom to deler av livet. Noen av eksemplene som kom opp, var rundt temaet alkohol og fest. En av guttene, som definerte seg som kristen og var aktiv i en kristen menighet i Oslo, snakket om drikkepress i ungdomskulturen og konflikten mellom dette og hans religion. Et eksempel på når hans egne normer kolliderte med normene fra ungdomskulturen. Han fortalte da om hvordan han i det sosiale miljøet på skolen, var med på noen fester og følte at normen og det som var «vanlig» var at man skulle drikke alkohol og at mange ble så påvirket av alkohol at de ikke visste hva de gjorde. At han selv hadde følt på presset var han åpen om, men var tydelig på at han hadde tatt et bevisst valg om å ikke drikke alkohol for sin egen del og for hans sterke personlige tro.

En av deltakerne som hadde vokst opp i et muslimsk hjem og definerte seg som muslim, sa seg veldig enig i historien som hadde blitt fortalt, men at deltakeren selv oppfattet det som strengere regler hjemmefra og fra det muslimske samfunnet, enn det han som var kristen fortalte at han følte på. Dette viste meg at de konfliktene mellom normene i ulike grupper eller deler av livet, kan være utrolig komplisert og at det ofte krever bevisste valg fra ungdommene selv.

For å se videre på utenforskap, vil jeg ta for meg et eksempel som viser både tro og ulike identitetsmarkører. Gjennom kurset, samme gruppe som de tidligere eksemplene om normer som kolliderer og tro, møtte jeg en ung voksen som definerte seg som noe som er generelt oppfattet som normbrytende. På forhånd av kurset hadde jeg en rolle som kursholder og hadde da hatt kontakt med deltakerne på telefon, hvor vi snakket om forventinger og tanker. Jeg husket at jeg hadde snakket med noen gutter som var engasjerte og gledet seg til kurs, de skulle også reise langt for å delta. Når kursdagen kom, sto jeg og kurslederen på et kjøkken i en underetasje i et bygg. Rommet ved siden av slapp inn masse lys gjennom et glasstak. Solen skinte ned på de mange plantene som befant seg i rommet og det følte nesten som det var et drivhus eller en jungel. Inne på kjøkkenet lyste solen inn og vi sto ved en høy benk for å planlegge kursdagen. Vi hadde ulike ark og begynte med en oversikt over hvilke workshops som passet til hvilken tid og om vi måtte endre på noe i den fastsatte planen. Vi står der en liten stund før vi plutselig hører noen komme rundt hjørnet i gangen utenfor kjøkkenet. Tre gutter kommer inn i rommet, smiler og ler seg imellom. Jeg legger spesielt merke til en av dem, som er ikledd kun sorte klær. Jeg tenker med en gang at denne personen vil jeg lære mer om. Vi hilser og jeg spør om reisen deres til Oslo hadde gått bra, hvor de da svarer at det gikk fint, men at de hadde sovet litt lite. Vi starter så kursdagen og har litt ulike øvelser for å bli bedre kjent, før vi går inn på de temaene kurset skulle handle om.

I løpet av denne kursdagen blir jeg bedre kjent med deltakerne og har flere samtaler med Henrik som var deltaker på kurset. Han fortalte om hvordan han hadde vært usikker på sin egen religion og hadde vært innom ulike tankeganger og livssyn. Noe av det de fleste på kurset synes var interessant var at han hadde vært en del av satanismen og hadde definert seg som satanist. «*Veldig mange har en tanke om at alle som er satanister tilber djevelen og er skumle mennesker, men det stemmer jo ikke. Ikke for alle uansett...*» (Henrik, 22). Henrik snakket så videre om hvordan satanismen for hans del handlet om en mer «egoistisk» og selvbevisst tilnærming til livet. Det handlet om å tenke på seg selv og prioritere livet, samt at det hadde en del spirituelle sider ved seg for mange. Men han presiserte også at dette ikke betydde at man ikke bryr seg om andre eller at man er farlig på noen måte. «*Jeg er klar over*

at jeg ofte kan bli utsatt for at folk har fordommer, fordi jeg kler meg i svart, går med lue og hette og at jeg liker ting som ikke er helt «vanlig». Men jeg liker å være sånn og jeg er meg selv» (Henrik, 22). Etter denne dagen gikk det en liten stund før vi hadde neste kurshelg, hvor jeg også ble enda bedre kjent med deltakerne. Henrik delte også flere historier om hvordan han oppfattet livssyn og hvordan han hadde slitt med psykiske utfordringer. Disse følelsesmessige påkjenningene vil jeg se nærmere på litt senere.

Eksempelet over viser hvordan utenforskap kan komme av at man blir oppfattet som noe man ikke er, kun på grunnlag av det går utenfor normen i samfunnet. Andre livssyn og spesielt spirituelle, eller alternative, retninger er sett på som utenfor det de fleste i befolkningen ser på som «normalt». Dette bidrar til at mennesker som definerer seg slik eller uttrykker og utøver andre former for måter å leve livet på, uttrykke seg på, kle seg på eller være interessert i andre ting, blir sett på som en annen del av samfunnet enn majoriteten. Derfor blir ofte dette utenforskapet en form for en minoritetsproblematikk, ved at man blir sett på som annerledes fordi man er i mindretall i samfunnet. Eksempelet viser også hvordan dette problematikken kan oppstå allerede ved hvordan en person kler seg, slik man også ser eksempler på gjennom folk som bruker religiøse plagg, som for eksempel hijab. Kvinner med hijab er noen av de som opplever mest diskriminering og ofte opplever utenforskap, dette viser hvordan uttrykk gjennom klær kan være en faktor for diskriminering og utenforskap Dette gjelder både innenfor religiøs tilknytning og kjønnsidentitet. Det å bære et plagg, som for eksempel hijab er et uttrykk for en del av en persons identitet og det kan derfor være svært belastende å bli diskriminert på grunnlag av dette. Dette har også blitt satt mye på dagsordenen og er en del av en debatt i samfunnet (Henriksen, 2023). Likhetene på tvers av ulike religioner, slik vi kan se gjennom eksemplene, kan være mange. Ungdommer innenfor både kristendommen, islam og andre livssyn, opplever lignende kollisjoner mellom normer og har erfaringer med diskriminering.

Bakgrunnen for diskriminering kan ha ulike årsaker, samt at det kan gå på både enkeltpersoner, familien, på hele samfunn eller religioner. En form for diskriminering som ofte er tydeligere innenfor islam er diskriminering knyttet til terrorisme og til oppfattelse av at en hel gruppe mennesker er farlige. Gjennom eksempelet med Henrik kan man se at dette også gjelder andre livssyn, som for eksempel hvordan satanismen oppfattes. Gjennom media og opplevelser mennesker med forskjellige bakgrunner, ofte på bakgrunn av utseende, har opplevd i samfunnet i Norge, kan man se at diskriminering ofte oppfattes som enda mer generelt. I mange tilfeller kan mennesker mistolkes eller forhåndsdommes på bakgrunn av hudfarge, kjønnsuttrykk, religiøse symboler eller andre faktorer som viser en form for en

identitet. Utenfra ser andre ofte kun en hudfarge eller et plagg som de da tenker har en korrelasjon til religiøs oppfatning (Henriksen, 2023). Ofte får da disse menneskene også et stempel av forutinntatte meninger eller holdninger, uten å ha sett på hele mennesket. Det at veldig mange som er muslimer har opplevd å bli assosiert med terrorister, er en form for diskriminering og i mange tilfeller innebærer det hatefulle ytringer, hvor en hel gruppe mennesker opplever generalisering. Det å bli tilknyttet oppførsel og hendelser som er så forferdelige at de går imot de aller fleste sitt moralske kompass, kan være en svært stor påkjenning. Mange muslimer opplever at delene av religionen som er ekstremistisk, ofte blir knyttet tettere til religionen generelt, enn det veldig mange andre opplever.

Distinksjonen mellom ekstremistiske deler av kristendommen og kristne som er nærmere normen i samfunnet, er ofte tydeligere enn samme distinksjon innenfor islam. Fremmedfrykt er ofte en bakenforliggende årsak for slik type diskriminering. Fremmedfrykt ble også et tema som kom opp i mange sammenhenger i kurset Sammen for Norge. Flere av ungdommene beskrev diskrimineringen de hadde opplevd som fremmedfrykt og mangel på forståelse. Fremmedfrykten, eller xenofobi, er også beskrevet i Hylland-Eriksen (1991) sine beskrivelser av rasisme, sosiale klassifikasjoner og fremmedfrykt. Debatten rundt rasisme og opplevelse av diskriminering på bakgrunn av religion, har vært en del av det norske samfunnet og samfunnsvitenskapen i lang tid. Eksempler på dette kan man se gjennom Hylland-Eriksen (1991) og hans beskrivelse av byggingen av det flerkulturelle Norge, samt beskrivelsene av kultur. Han tar også for seg oppfatninger rundt Islam, som viser at denne typen diskriminering har foregått over lengre tid og dermed hatt en innvirkning på mennesker med muslimsk bakgrunn sitt liv i generasjoner. Dette bygges også oppunder med empiriske eksempler fra mennesker som definerer seg som muslimer, som jeg har møtt i felt og hatt samtaler med. Man kan jo også se på de ulike partiene i Norge og Fremskrittspartiets holdninger til muslimer og Islam, slik Aslaksen (2006) beskriver. Dette viser at normen i samfunnet, samt det som er på dagsordenen, kan ha påvirkning på den generelle oppfatningen av en gruppe mennesker eller en religion. Videre viser dette hvorfor det at religionen i flere tilfeller blir fremstilt uten et holistisk bilde, kan bidra til utenforskap, spesielt blant ungdom i en allerede sårbar livssituasjon.

Kjønn og seksualitet i det heteronormative samfunnet

Heteronormativitet er sterkt knyttet til hvordan kjønn og seksualitet blir oppfattet, diskriminering og problematikk rundt identitet, samt utenforskapet som kan komme av dette. Heteronormativitet går ut på at heteroseksualitet, i mange tilfeller også oppfatningen om at

kjønnsidentitet kun er mann og kvinne, er sett på som det som er mest passende, naturlig og mest privilegert i samfunnet, slik det også er beskrevet av Barne-, ungdoms- og familie direktoratet (Bufdir, 2023). Det innebærer en oppfatning av at det alle er og burde være, naturlig sett, er heteroseksuell og innenfor rammene av de to kjønnene. I mange tilfeller er også heteroseksualitet sett på som overlegent i forhold til homoseksualitet eller biseksualitet (European institute for gender equality, 2009). I Norge har heldigvis utviklingen gått i riktig retning og andre former for seksualitet og kjønnsidentitet blir mer og mer en del av normen, men det er fortsatt en tydelig norm på at heteroseksualitet er «normalen», både systematisk og holdningsbasert. I denne delen av oppgaven vil det bli sett på hvordan denne heteronormativiteten påvirker holdninger i samfunnet og hvordan normgrunnlaget påvirker menneskene som er utenfor normen.

Seksualitet og kjønnsidentitet ble gjennom feltarbeidet tydelig at var en del av utenforskapet flere følte på. Kjønn og fordommer rundt kjønn ble også et tema i religionsdialogkurset. Oppgaven her gikk ut på at deltakerne skulle stå på en linje i enden av rommet på Grønland i Oslo, med de hvite veggene og grønne detaljene. De fikk så utdelt en lapp med en rolle som beskrev kort ulike mennesker med ulike livssituasjoner, men uten å gi all informasjonen nødvendig for å skape et helhetlig bilde, noe de da selv måtte tenke ut. Deretter sto jeg foran rekken og leste opp ulike påstander. Påstandene gikk på ting som språk, forståelse, økonomi, kunnskap og andre faktorer som kan være innvirkende på hvordan mennesker oppfattes og hvordan de oppfatter verden rundt dem. Deltakerne skulle så ta et steg frem når ulike påstander ble ropt opp, om de stemte med slik de forestilte seg livet til rollefiguren de hadde fått utdelt. De svarte da som om de skulle vært den personen på lappen og skulle sette seg inn i deres livssituasjon og utfordringer. Når vi så da gikk gjennom hvilke roller de ulike deltakerne hadde hatt, forklarte de hva de trodde om den personen og hvordan deres liv var. Her kom det da frem at flere av deltakerne ikke hadde hatt kjønn spesifikt beskrevet på lappen de fikk utdelt, men allikevel tildelt rollen et kjønn ut ifra den informasjonen de hadde fått. Et eksempel var at det på lappen sto «Du er en 19 åring som ikke har fullført videregående og jobber på et lager». Her var det da ikke presisert kjønn, men den som fikk oppgave om å tolke denne lappen definerte denne rollen som mannlig innenfor de første sekundene i tankeprosessen. Personen som hadde denne rollen, var veldig bevisst på at en selv har fordommer eller forutinntatte oppfatninger, og diskusjonen rundt dette viste god dialog om fordommer og forutinntatte oppfatninger. Alle deltakerne hadde en oppfatning om hvilket kjønn som var knyttet til de ulike rollene, som de beskrev som at var tilsvarende til slik de oppfatter normene i samfunnet. Øvelsen og deltakerne sine oppfatninger viser at det er en oppfatning rundt kjønn og kjønnsroller i samfunnet, samt at det er en grunn for at de

menneskene som ikke er innenfor kjønnsnormene og de heteronormative, føler på en form for utenforskap.

Øvelsen ovenfor, ga ungdommene innsikt i hvordan ulike former for sårbarhet kan oppleves fra et perspektiv som er annerledes enn ditt eget. Fra perspektiver påvirket av å slite med økonomiske utfordringer, å oppleve daglig diskriminering, å ha en prekær familiesituasjon eller å være i en sårbar del av livet. Hvordan man fra ulike hold kan se på livet gjennom andres øyne og bli bevisst på hvilke normer som finnes i samfunnet rundt oss, som igjen kan skape et nytt perspektiv på eget liv. Noe som man gjennom Broch (2020) sine beskrivelser av det å ta med urban ungdom ut i naturen, kan se at i flere tilfeller føltes overveldende og som en veldig unaturlig sosial setting å være i. Ungdommene ser på sine sosiale relasjoner til både venner og bekjente som er stor del av det som er viktig i livet, naturlig nok. Dette skaper også følelser rundt forventning og normer for oppførsel, språk, utseende og status. Derfor kan en slik øvelse i å se at verden er svært varierende fra person til person, men med mange likheter på tvers av ulikhetene, gi et mer helhetlig bilde på en sårbar situasjon.

En annen øvelse som viser hvordan normen i samfunnet rundt oss kan oppfattes, var en øvelse hvor man skulle plassere ulike oppførsler eller personer. Hvis deltakerne tenkte de var innenfor normen, skulle de plasseres inne i en sirkel. Hvis de tenkte det som sto på lappen var utenfor normen, skulle lappen plasseres utenfor sirkelen. Deltakerne plasserte lappene og diskusjonene fortsatte rundt seksualitet, oppførsel, maskulinitet eller femininitet, kjønnsroller og livssyn. Når deltakerne så skulle over i å reflektere rundt hvordan det føles å være innenfor eller utenfor norm, kom det tydelig frem fra deltakerne at det å oppleve utenforskap knyttet til normer i samfunnet, er en sårbar situasjon. Sårbarheten kan både være i forhold til sin egen opplevelse av det å være utenfor, men også i forhold til samfunnets oppfatning og tilpasning. Dette viser igjen viktigheten av å kunne møtes på arenaer som er så godt som mulig uavhengige av disse normene, selv om et sted uten normer vil oppfattes som umulig, slik deltakerne beskrev det i refleksjonen. De eksterne faktorene kan også ha en innvirkning på selvfølelse og eventuell usikkerhet rundt sin egen identitet, ved at det oppleves som det man selv liker eller hvordan man er som person, er feil i forhold til den generelle oppfatningen. Ser man videre på disse aspektene ved normer knyttet til identitet, vil det komme frem at dette er en mulig årsak til sårbarhet.

Seksualitet og kjønnsidentitet er en stor del av identiteten vår og vil også kunne være en stor del av sårbarheten. En gruppe jeg fast var en del av som frivillig gjennom feltperioden, som er relevant i forhold til kjønn og normer er Pridegruppa. En gruppe hvor man åpent kan være

seg selv uansett legning, seksualitet og kjønnsidentitet. Gruppen har også et fokus om å være en arena for å ta opp tanker og bekymringer rundt disse temaene, eller for å bare kunne ha en trygg møteplass hvor man vet at man ikke møter på diskriminering eller fordommer forbundet med denne problematikken. Når man som ungdom begynner å finne seg selv, sin legning, seksualitet, kjønnsidentitet og så videre, vil det kunne være en prekær situasjon, fordi det kan være utfordrende å finne sin egen identitet. Det å finne sin identitet vekker igjen tanker om ulike deler av hvem man er som person og bevissthet for hva man er for verden rundt seg, samt hvordan man oppfattes av andre. Her er da trygge møteplasser hvor man kan være seg selv, veldig sentralt for å håndtere følelsene rundt sårbarhet bedre og komme seg ut av eventuelle prekære livssituasjoner basert på identitet. Menneskene jeg møtte i felt har selv tatt bevisste valg ved å være deltakere på en slik arena, flere med bevisste valg om å endre på sin egen sårbarhet eller finne metoder for å håndtere de følelsesmessige utfordringene knyttet til sine sårbare utenforskapssituasjoner.

Distinksjonene mellom tilskrevet identitet og ervervede identitetsmarkører er også interessant å se på i forhold til de følelsesmessige utfordringene knyttet til sårbarhet grunnet utenforskap. Problematikk rundt tilskrevet identitet kan jo gå ut på utenforskap på grunn av biologisk kjønn, ytre faktorer som diskriminering i forhold til kjønn, etnisitet eller utseende. Ved ervervede identiteter, vil problematikken kunne dreie seg om å velge en annen fritidsaktivitet enn den som vennene dine velger, å ha holdninger som ikke «passer inn» i klassen eller familien, eller å skulle ta valg som kan være konflikt mellom personlig ønske og ytre press. Disse faktorene kan alle bidra til å øke de følelsesmessige, og praktiske, problemene rundt sårbarhet knyttet til identitet. Når man så går videre inn i distinksjonen mellom tilskrevet og ervervede identiteter, vil det kunne komme opp nye problemstillinger (Ulriksen, 2019). Eksempler på dette er noe jeg snakket med flere i Pridegruppen om og som kom opp på religionsdialogskurset. Konfliktene mellom det biologiske kjønn du fikk tildelt og det du føler deg som, var en av de tingene som ble tatt opp som vanskelig i flere samtaler. Transpersoner går ofte gjennom psykologiske prosesser som er svært utfordrende, og ofte opplever de å føle på utenforskap. Det å da ha problematikken ved konflikt mellom biologisk kjønn og sin egen følelse av kjønn, vil i de aller fleste tilfeller bidra til en sårbarhet. Denne sårbarheten øker i mange tilfeller de psykiske utfordringene, samt skaper utenforskap gjennom opplevelser med diskriminering eller å ikke «passe inn» (Gram, 2021). Disse aspektene viser igjen hvordan kjønn, og normer rundt kjønn, kan være en stor del av identitet og problematikken rundt sårbarhet knyttet til identitet.

Engasjementet kom også fram gjennom samtaler. Det at alle skulle kunne være seg selv, uansett hva, kom fram som et svært viktig budskap. At selv om man var utenfor det som var sett på som normen, kunne man allikevel passe inn et sted, slik som i Pridegruppen. En dag hvor Pridegruppen virkelig kunne vise fram sine budskap og sine tanker om viktigheten av å være seg selv, var når det var Drammen Pride og det skulle være Prideparade i byen.

Ungdommene i gruppen samlet seg for å lage plakater til paraden og fikk uttrykt sine viktigste tanker gjennom dette. På skiltene, som alle hadde regnbuens farger, sto det ord som Pride, unik, like mye verdt, «Love has no limit», «Yes, i am bi the way», «i cant think straight». Alle disse ordene kan virke som morsomme eller bare for gøy, men viktigheten av å kunne lage de og vise de fram var større enn kun det morsomme. Å gjøre det synlig var en av de tingene vi ofte snakket om i gruppen eller i samtaler med deltakere som definerte seg som skeive. *«vi må kunne ha forbilder og se andre som er slik som oss. Vi trenger at det ikke føles som at jeg er rar eller helt uvanlig, bare fordi jeg ikke er heterofil og innenfor normen»* (Ungdom på aktivitet). Dette viser viktigheten av synlighet i for eksempel Prideparade, men også i hverdagen gjennom sosiale medier, media og representasjon i populærkultur.

Ungdommene var opptatt av at det skulle fremstilles som en vanlig del av samfunnet og hverdagen, ikke som noe som var rart eller annerledes. Ved å normalisere det, ville det bli mer naturlig og man ville ikke føle seg like mye utenfor normen.

Utenforskap eller «radikal annerledeshet» (Svendsen et al., 2018), er begreper som forklarer hvordan det er å være skeiv i et heteronormativt samfunn. Mange ulike faktorer kan bidra til dette utenforskapet, som for eksempel bruken av ord, mangel på tilrettelegging eller diskriminering fra voksne eller jevnaldrende. Opplevelsen av mangel på forståelse er noe som kommer frem gjennom Svendsen, Stubberud og Djupedal (2018) sine beskrivelser av en gruppe unge skeive, samt at det har vært et tydelig tema gjennom samtaler med Pridegruppen. Når man som ungdom føler seg annerledes, vil det ofte kunne føles som man ikke blir forstått eller ofte misforstått av andre i omgangskretsen, på skolen, hjemme eller ute i samfunnet. Dette resulterer i at flere velger å ikke prate høyt om eller komme ut med at de ikke passer inn i det heteronormative og at de har en annen seksualitet eller kjønnsidentitet. Å ikke møte forståelse for begrepene man bruker, eller det man definerer seg som, styrker en følelse av utenforskap og det å ikke passe inn. Både seksualitet og kjønnsidentitet kan være grunnlag for at det oppstår misforståelser og utenforskap, som igjen fører til en følelse av å være annerledes. Ungdom kan møte på disse utfordringene i mange ulike deler av livet. En gruppe som ofte beskriver at de møter mangel på forståelse er transpersoner. Mennesker som har en annen kjønnsidentitet enn den de biologisk fikk tildelt, samt ofte har endret identitetsmarkører som utseende eller oppførsel, møter på nye typer av utfordringer.

Gjennom for eksempel utdanning eller i helsevesenet, vil det kunne oppleves som mangel på forståelse eller toleranse ved at man bruker ord og uttrykk som kan føles ubehagelige for den det gjelder. Dette viser at selv om utviklingen beveger seg vekk fra det heteronormative, er det ikke like stor forståelse eller toleranse for alle deler av den skeive subkulturen (Svendsen et al., 2018).

Følelsesmessige aspekter knyttet til opplevelsen av utenforskap

For å forstå påvirkningen av både utenforskap knyttet til det heteronormative og knyttet til det sekulære Norge, vil de følelsesmessige påkjenningene som kommer som årsak av dette utenforskapet, være nyttige å se på. Dette vil igjen skape en forståelse av hvorfor utenforskapet kan føles som at man lever i en prekær livssituasjon preget av sårbarhet.

Gjennom religionsdialogskurset, slik nevnt tidligere, var sårbarhet eller prekære deler av livet et samtaletema. Gjennom erfaringer på kurset kunne man se at deltakerne var bevisste på det sårbare i forhold til identitet og det å forstå sin egen identitet. Under første kurshelg, satt vi sammen og pratet sammen i sola. Vi var inne i et lokale, men solen tittet inn gjennom det store takvindue og mellom de store bladene på slyngplantene som gikk fra gulv til tak. Rommet føltes som å være ute i en jungel på en dag hvor solen skinte ned på skogbunnen. Stemningen var lett og lystig. Selv med tunge tema og samtaler som krevde mye av deltakerne, hadde vi fine og positive pauser.

Jeg reiste meg så opp og ga beskjed om at vi skulle begynne den neste workshopen, siden jeg skulle holde den neste delen som kursholder. Alle samlet seg langs rekkverket inne i rommet og fikk utdelt lapper som kunne klistres på en glassdør i enden av lokalet. «Skriv det ordet du føler beskriver din identitet mest» sa jeg så. Noen reagerte med et lite sukk og en umiddelbar tanke om at det var en vanskelig oppgave. Deltakerne fikk beskjed om å ikke snakke underveis, og henge opp lappen sin på glasset. Vi samlet oss så langs rekkverket igjen, hvor alle skulle plassere seg utover en skala langs rekkverket. Skalaen gikk fra veldig lett på høyre siden, så til lett, vet ikke, litt vanskelig og til veldig vanskelig på venstre side. Runden gikk så gjennom en for en om hvordan opplevelsen av å skulle beskrive seg selv med et ord var. Deltakerne synes det stort sett var vanskelig fordi «*Vi er alle mer enn bare en ting, man kan ikke defineres ut ifra en spesifikk ting*» (deltaker på kurs). Videre skulle de definere seg selv med tre ord og så fem ord. Etter hver runde tok vi samme samtale om i hvilken grad de synes det var vanskelig å definere sin egen identitet. Mønsteret etter alle rundene var at de aller fleste synes det var mellom litt vanskelig og ganske lett, men at for noen var det på veldig vanskelig gjennom alle

rundene. To av deltakerne valgte å gå til den siden av rommet hvor «veldig vanskelig» var plassert og forklarte det med at det er vanskelig å skrive ned sin egen identitet fordi de ikke selv vet helt hvem de er og hva som definerer dem.

Alex var også med på dette kurset og var en av de som uttrykte at dette med identitet var vanskelig. «*Det er vanskelig å skulle skrive ord om hva som definerer seg selv, når man ikke vet selv hvem man er*» (Alex,18). Ungdommene og de unge voksne skrev ned mange ulike ord som beskrev dem. For noen var seksualitet viktig, for andre var religion en sentral faktor. Relasjoner var også ord som gikk igjen i øvelsen. Dette gir en innsikt i hvordan ungdomstiden kan være utfordrende knyttet til å finne ut hvem man er, og hva man er for verden rundt seg. Dette knyttet til sosiale kontekster og opplevelser, slik Broch (2020) beskriver, vil kunne ha en påvirkning på det personlige følelseslivet til en ungdom. Lignende tanker som eksempelet over kan handle om å være usikker på egen kjønnsidentitet, seksuell legning, livssyn eller interesser. Ulike faktorer kan være årsaker til at man er i, eller forverrer, en sårbar situasjon. Som igjen kan resultere i ulike former for usikkerhet og utenforskap.

Sosiale kontekster og relasjoner er sentrale når det kommer til identitet og følelser rundt identitet. Det å ha folk rundt seg eller snakke med folk som opplever lignende utfordringer eller som viser forståelse kan være avgjørende for hvordan de emosjonelle opplevelsene av en situasjon kan være. Etter denne kursdagen var ferdig skulle jeg og Alex ta toget hjem sammen. Det var mange som skulle ta toget og det var ingen sitteplasser igjen, så vi måtte stå i mellomgangen i toget. Jeg tenkte at dette ville plage Alex, som i utgangspunktet var litt redd for å ta tog, knyttet til angst. Men i det vi begynte å snakke om dagen, kurset og menneskene vi hadde vært sammen med, lyste det opp i Alex sitt ansikt og de var en tydelig positiv tanke bak øynene. «*Det følte så fint å se at det også er andre som har det sånn som meg*» (Alex, 18). Videre uttrykte Alex at hen følte veldig på at man kan føle seg ensom i en vanskelig situasjon, fordi man føler at man er den eneste i verden som har det slik. Sjeldent har man forum man kan være så åpen på. På kurset hadde vi også en øvelse som innebærer at deltakerne skal stå i en ring og komme med ulike påstander. Hvis påstanden stemmer med deg og dine opplevelser skal man ta et steg inn i ringen. Dette viser da hvem som har felles opplevelser av ting. Da vi sto i denne ringen, begynte påstandene med om man liker ananas på pizza eller om man er et katterenneske, som videre gikk over i om man var introvert eller ekstrovert, om man var kristen eller muslim. Noe som ikke var like forventet, var at påstandene gikk over i å handle om mental helse. «*Har du opplevd å synes livet er litt vanskelig?*» sa den ene deltakeren, hvor man da så at alle tok et steg frem. «*Har du noen gang vært deprimert?*», her gikk fortsatt en del av deltakerne inn i ringen. «*Har du noen gang*

prøvd å ta livet ditt?», spørsmålet kom litt brått på, men følte allikevel passende i en så trygg gruppe. På det siste spørsmålet var det tre stykker som gikk et steg.

«Jeg ble litt redd for å ta det steget og så ned i bakken. Jeg var redd for at jeg var den eneste og at det skulle bli rart. Men jeg ville være ærlig og dele det jeg har opplevd ... Jeg ble så overrasket og så glad da jeg åpnet øynene og så to andre par med sko ved siden av mine. Det var flere som hadde følt det slik som jeg hadde og da var det plutselig ikke like skummelt og jeg kjente på en lettelse» (Alex, 18).

Mental helse er en stor del av det som kan gjøre mennesker sårbare og at de kan havne i en prekær situasjon i livet. Det at de har et sted å komme til, hvor det er en trygg arena og en atmosfære som ikke er dømmende, skaper et trygt miljø hvor man kan dele sine utfordringer og oppdage at man ikke er alene om sine følelser. Dette oppfattet jeg som en veldig viktig del av kurset for flere av deltakerne, og at det hadde en positiv påvirkning å kunne dele og høre andre sine erfaringer. Hvis man så ser på Broch (2020) sine forklaringer av hvordan sosiale kontekster er svært sentrale i ungdomstiden, vil man kunne knytte teori og empiri til hverandre. Det sosiale som forklares i teorien om viktigheten av det sosiale og begrepet sosial død, forsterker forståelsen av at deltakerne på kurset opplevde en trygghet i at det sosiale felleskapet de var en del av, fordi de hadde opplevd lignende ting og alle viste forståelse for hverandre (Broch, 2020). Dette har en sammenheng med at ungdomstiden er preget av følelser, og at erfaringer av verden og hverandre er sentralt. Det å ikke være innenfor A4 oppskriften kan være en påkjenning når det gjelder å føle på at man av ulike grunner ikke passer inn. Dette beskrev flere av ungdommene/unge voksne som en utfordring ved at jobb, skole, fritidsaktiviteter og andre deler av samfunnet ikke nødvendigvis er tilpasset deg hvis du ikke klarer å gjennomføre et normert skoleløp, en «vanlig» jobb eller ikke har muligheten til å delta på de samme tingene som de fleste rundt deg kan. En del av dette kurset som er veldig interessant å se på i sammenheng med sårbarhet og prekære livssituasjoner er hvordan et kurs som hovedsakelig skal gå ut på religionsdialog og samtale rundt ulike livssyn, fort gikk over i at deltakerne kunne dele personlige erfaringer, noe som var lagt opp til og oppmuntret, men som allikevel overrasket. Det at deltakerne i et slikt forum delte tankene sine om sosiale utfordringer, mentale problemer og andre veldig personlige utfordringer, gjorde at kurset får en dybde innenfor betydningen av sårbarhet. Man fikk også et innblikk i hvilke faktorer som spiller inn i menneskers liv. Igjen kan dette vise at det viktig å ha et felleskap og at trygge sosiale møteplasser kan bidra til å minske de negative følelsene rundt ulike sårbare situasjoner i livet, spesielt som ungdom eller ung voksen.

Ord, diskriminering og møte med lite forståelsesfulle mennesker i instanser som helsevesen og skole, kan skape følelsesmessige påkjenninger. Faktorene påvirker den psykiske helsen, ved at de av oss som opplever en form for utenforskap, ofte vil måtte forklare seg og ikke bli forstått i ulike situasjoner. Andre mennesker sitt ordbruk og mangel på forståelse, kan bidra til økt utenforskap og dette kan føles veldig vanskelig for den som må «forsvare» sin egen seksualitet, kjønnsidentitet eller religiøs oppfatning. Videre vil disse situasjonene gjøre at man lever i en form for sårbar livssituasjon, hvor man hele tiden er i fare for å bli utsatt for utenforskap, ubehagelige opplevelser og misforståelser om hvem man er.

Følelsesmessige aspekter er en stor del av ulike prosesser i livet generelt, men i enda større grad i prekære livssituasjoner eller kriser. Slik også nevnt i forrige kapittel, kan man tydelig se, gjennom samtaler med mennesker i felt, at følelser er en stor del av hverdagen i en situasjon som påvirker livet i en retning av sårbarhet og det prekære. Når man opplever en krise som en brann eller en krig vil disse negative følelsesmessige påkjenningene være forventet, men innenfor minoritetsproblematikken i dette kapitlet vil kanskje disse følelsene være mer konstante, men ikke møte like mye forståelse utenfra. Følelser som fortvilelse eller bekymring er noe som oppstår hos de fleste som opplever utenforskap, slik ungdommene som føler på dette på bakgrunn av religion, seksualitet og kjønnsidentitet. Disse følelsene kan kanskje være mindre synlige for verden og samfunnet rundt, men være en like stor påkjenning for enkeltmennesket eller hele grupper som føler på utenforskap.

Psykisk helse som følge av utenforskap

Utenforskapsproblematikk, slik vi har sett eksempler på tidligere i teksten, kan påvirke det følelsesmessige i så stor grad at det går over i psykiske utfordringer. De psykiske utfordringene kan gå utover skolegang, jobb og sosiale relasjoner. Psykisk helse generelt i Norge, er noe det har blitt mer åpenhet rundt og har blitt satt mer på dagsordenen de siste årene. Statistikk viser at mellom en av seks og en av fire vil oppfylle kriteriene for psykisk lidelse i løpet av et år, samt at forekomsten er høyere blant unge voksne enn de som er eldre (Tesli m.fl, 2023). Hvis man her også ser på de sosioøkonomiske forskjellene som kan knyttes til forrige kapittel om økonomisk sårbarhet, vil man kunne se at det er en korrelasjon mellom alvorlige psykiske lidelser og betydelig lavere sosioøkonomisk posisjon enn resten av befolkningen. Selv om forskningen er usikker på om det hovedsakelig er den sosioøkonomiske faktoren som påvirker mental helse eller om det er de psykiske lidelsene som har en innvirkning på sosioøkonomisk posisjon, trolig en blanding hvis man ser det i et helhetlig perspektiv (Tesli m.fl, 2023). Gjennom feltarbeidet hadde jeg flere samtaler og

observerte flere hendelser som tilsier at denne statistikken kan stemme. Mange av de jeg var med i felt hadde både en lav sosioøkonomisk status og utfordringer rundt mental helse. Jeg oppfattet det at mange hadde problemer med psykisk helse fordi de opplevde belastninger, bekymringer og fortvilelse rundt egen situasjon.

Alex var en av de som uttrykte jevnlig, med stort engasjement, at hen synes at mental helse ikke ble tatt nok på alvor og at man ikke fikk bra nok hjelp. En dag vi var på kjøkkenet før en aktivitet for barn i fjerde til syvende klasse, hvor vi skulle lage klart middag til deltakerne kom, spurte jeg om det hadde gått fint på skolen i dag. Alex svarte ved å si at hen aldri kom seg inn på skolen. Utenfor skolen hadde det stoppet opp og mentalt klarte ikke hen å komme seg inn på skolen og endte opp med å dra hjem igjen. Hen gikk da glipp av all undervisning den dagen, fordi det fantes ikke noe alternativt opplegg. Tidligere hadde vi også snakket om at faget kroppsøving var problematisk for Isa på skolen og at hen også visste om andre som på grunn av mentale utfordringer synes det faget var problematisk. Karakterene ble satt på prestasjon i faget, som ferdigheter i fotball eller hvor lenge du kan stå på hendene.

Usikkerheten rundt hva som skjedde hvis man ikke klarte å møte opp eller gjennomføre disse testene, var noe som Alex var opptatt av. Hen uttrykte fortvilelse over å ikke kunne få fritak fra gym på grunn av psykisk helse eller eventuelt et mer tilpasset løp i det faget. *“Hva skal jeg med gym da?! Jeg har ikke planer om å bli toppidrettsutøver, eller ha noen jobb som krever gym!”* (Alex, 18). At hen fortalte dette førte videre til at jeg spurte litt om hvordan skolen generelt håndterte psykisk helse. Og fikk da dette svaret:

“skolen kan ingenting om psykisk helse, de aner ikke hvordan de skal snakke med oss eller hva de skal gjøre i forskjellige situasjoner ... jeg husker en gang jeg hadde angstanfall i timen og læreren ante ikke hva han skulle gjøre, han bare sto der og la egentlig ikke merke til meg” (Alex, 18)

Dette preget tydelig Alex, og det var en blanding av både fortvilelse og sinne i uttrykket. Det å ikke bli tatt på alvor og å føle seg hjelpeløs i en allerede skummel situasjon, følte svært problematisk. Alex uttrykte at det å være i en situasjon som trigger et angstanfall, men som man ikke i utgangspunktet kan komme seg unna er vanskelig og noe som skaper bekymringer. Når angst er knyttet, i visse tilfeller, til det å være på skolen, vil det være utfordrende å ta vare på sin egen mentale helse samtidig som skolegangen. Skolen er noe man, i mange tilfeller, er forpliktet til å gå på for å kunne få til målene sine og for å kunne ha et liv som innebærer en jobb eller utdanning, noe Alex var opptatt av at hen ville. Men frustrasjonen over å skulle gå på skole, måtte forholde seg til egne psykiske utfordringer, samt eksterne påvirkninger av

turbulent familiesituasjon og venneforhold, var tydelig gjennom samtalen. Videre gikk samtalen på generell psykisk helsehjelp i Norge og hvordan Alex oppfattet dette i sin egen situasjon. Beskjeden var tydelig. *“ingen hjelper deg før du har prøvd å ta livet ditt. Hva hvis man klarer det på første forsøk da? ... fortjener man ikke hjelp før man er en fare for seg selv og det kanskje er for sent?”* (Alex, 18)

En distinksjon som er interessant å se på innenfor psykisk helse blant ungdom er i gruppen som definerer seg som skeive. Mennesker som definerer seg som skeive, slik flere av de jeg møtte i felt gjennom Pridegruppen gjør, er statistisk sett mindre fornøyd med egen psykisk helse. Gram (2021) viser gjennom statistikk at en av tre skeive er lite tilfreds med egen psykisk helse og at seksuell orientering har en innvirkning på personers livskvalitet (Gram, 2021). Med samtale med ungdommene i feltet i hodet, gir denne statistikken mening. Både Alex og de andre jeg har snakket med, påpeker at psykisk helse generelt er utfordrende i ungdomstiden, og at når man i tillegg har utfordringer rundt å finne ut av sin egen seksuelle identitet, øker disse mentale problemene. Dette bunner i sårbarhet rundt det å være usikker på seg selv eller situasjonen rundt, samt at mange skeive opplever at de ikke blir akseptert. Mange opplever utestengelse fra vennegrupper, klasser, familie eller samfunnet generelt. Diskriminering gjennom ulike fysiske opplevelser, samt på sosiale medier, har en innvirkning på selvfølelsen. I en tid hvor identitet står i fokus, vil denne påkjeningen utenifra kunne være enda tydeligere negativ fordi man selv ikke nødvendigvis står så sterkt og opplever sårbarhet. Disse eksterne faktorene vil kunne øke sårbarheten og føre til en mental helse som gir en prekær livssituasjon. Igjen viser dette at ulike faktorer kan ha en innvirkning på personlige utfordringer. Slik Orupabo (2014) beskriver interseksjonalitet og viktigheten av et holistisk bilde som er bygd opp av empiriske observasjoner og samtaler, vil man kunne se at man må se et større bilde av interne og eksterne påvirkninger for å kunne skape et helhetlig bilde av sårbarhet i utenforskapproblematikk knyttet til identitet.

Arbeid og skolegang er to faktorer som er sentrale innenfor å finne ut hvordan man vil leve livet sitt, samt finne ut hvem man er. Mange definerer deler av sin identitet ut ifra hva de studerer, jobber med eller ellers bruker tiden sin på. Valgene rundt dette begynner tidlig i livet og tar på i ungdomstiden, hvor ofte mange av de første valgene må tas. Før man begynner på videregående, skal man gjerne ha valgt hvilke retning man ønsker å gå, og til en viss grad hva man ønsker å bruke årene fremover og sitt arbeidsliv på. Dette kan være en stor påkjening å skulle ta stilling til som så ung og kan bidra til usikkerhet rundt egen situasjon. Gjennom en samtale på restaurant, samme kvelden som avslutningen til ungdommene ansatt i organisasjonen, kom det fram at disse valgene var vanskelige for flere. Alex snakket om at hen

ikke var sikker på om linjen hen gikk på var riktig valg, og at hen kanskje heller ville bli lærer, men at veien dit var krevende. I denne samtalen kom en av de andre ungdommene inn og sa seg enig i at det var utfordrende å finne ut “hva man vil bli når man blir stor”. Vi snakket videre om at det var så utrolig mye valg, noe som både var fint og utfordrende, samt at veiledningen rundt å skulle velge, ikke alltid var like nyttig. Presset på å skulle både velge riktig og fullføre, oppfattet jeg som at kjentes overveldende for de jeg snakket med denne kvelden. Flere formidlet en bekymring over å ikke vite, ikke få det til eller følelsen av håpløshet. Broch (2020) beskriver også denne usikkerheten av å ikke vite og å ikke ville falle utenfor det som er vanlig og planlagt, samt at normen for hva som er vanlig i sitt miljø oppfattes som høyst nødvendig å ta hensyn til. Å skulle ta valg som både omhandler dine egne ønsker, men også påvirkes av ytre faktorer, øker presset. Man vil kanskje gjerne velge samme skole som alle vennene vil gå på, men de har ikke den linjen som interesserer deg mest. Foreldre har kanskje en tanke om hva som kunne vært lurt eller hva som er fornuftig å bruke tiden på, i visse tilfeller kanskje direkte krav om valg av utdanning.

Eksemplene viser at utenforskap på grunnlag av seksualitet, kjønnsidentitet eller religion kan påvirke psykisk helse på en måte som går utover andre deler av livet, samt at håndteringen av konsekvensene av utenforskap ikke alltid blir tatt på alvor. Den prekære livssituasjonen som kommer av utenforskapet knyttet til disse faktorene, vil være vanskeligere å håndtere når normen i samfunnet sier at dette er noe man må gjøre på egenhånd. En utfordring er også for lite tilrettelegging i de sektorene hvor ungdom, som er mest utsatt for dette utenforskapet, befinner seg til daglig, som for eksempel skolen, helsevesenet og ulike deler av arbeidslivet.

Deltakeren som jeg snakket med på det interreligiøse kurset, som tidligere hadde definert seg som satanist, snakket også om de følelsesmessige aspektene ved utenforskap og hvordan dette påvirket mental helse. Å være ungdom gjør at man allerede er i en situasjon hvor man er sårbar ovenfor å ta valg, skulle finne sin plass, finne ut hvem man selv er og tilpasse seg til nye utfordringer i livet. Når man da i tillegg, slik Henrik følte på, er en minoritet i samfunnet grunnet ervervede identitetsmarkører som valg av livssyn, samt valg av uttrykksmåte gjennom klær og musikk, vil den psykiske påkjenningen kunne være overveldende. Henrik uttrykte at han hadde slitt mye med mental helse, og var også en av de som tok et steg fram på påstanden «Jeg har prøvd å ta mitt eget liv», i øvelsen hvor man skulle ta et steg fram i en sirkel hvis man kjente seg igjen i påstanden. Etter denne øvelsen endte vi opp med å snakke om hvordan det at man følte seg annerledes, var en påvirkning på den mentale helsen. Vi kom inn på at det også krevde mye at man i ungdomstiden klarte å være tro mot seg selv og sine interesser. Flere av deltakerne uttrykte at det var vanskelig med egen identitet når det gjelder å skulle

vite hvem man er, og hvordan sin egen tro og livssyn påvirker livssituasjonen. Her kom det også fram at egen oppfatning av tro, ofte var annerledes enn det som samfunnet rundt hadde en norm rundt, samt at det ofte var forventninger eller fordommer blant andre man møtte på ulike arenaer. Påkjennelsen rundt dette, var noe både Alex og Henrik uttrykte som svært inngrepene i deler av livet i perioder hvor det var mye press utenfra. Dette resulterte at de begge hadde hatt store utfordringer med psykisk helse og begge hatt perioder med depresjon og selvmordsforsøk. Dette viser igjen den påkjenningen utenforskapproblematikk, minoritetsproblematikk og ungdomstidsproblematikk, kan være for enkeltpersoner og grupper.

Følelser og sårbarhet

Å se på empiriske eksempler på sårbarhet er noe som både gir en dypere forståelse av teori og gir et bedre perspektiv for å kunne sette seg inn i andre menneskers livssituasjoner. Gjennom bruken av empiri for å forklare sårbarhet og ha fokus på at leserne skal føle sårbarheten gjennom de empiriske eksemplene, slik Robbins (2013) beskriver, skaper man et bilde av menneskelige situasjoner som ikke kun er basert på en teori. Videre viser dette at de følelsesmessige aspektene ved sårbarhet og det å leve i en prekær livssituasjon, er både svært tydelige for personen som lever i det, men at det også kan overføres til å føles av andre som hører eller leser om situasjonen. Slik vi har sett gjennom eksempler fra felt, er følelser som fortvilelse, bekymring og det å være oppgitt, noe av det som skapes i en sårbar situasjon, samt at dette deles av mange ulike mennesker i forskjellige sårbare situasjoner.

En annen del av de følelsesmessige påvirkningene av sårbarhet er de fysiologiske tegnene på følelsene knyttet til sårbarhet, samt knyttet til de psykiske utfordringene mange opplever, slik jeg fikk bekreftet i felt. Her er det ulike fysiologiske aspekter som mangel på søvn, varierende appetitt, fysiske smerter eller angstlignende symptomer som problemer med pust, svimmelhet, kvalme og så videre. Søvn, og problematikk rundt dette, er det som kom mest tydelig frem i felt som utfordringer rundt sårbarhet. Ved flere tilfeller fortalte menneskene jeg snakket med i felt, med overvekt av ungdommer, om søvnproblemer. Det var varierende årsaker til lite søvn, med det var ofte knyttet til bekymringer, fortvilelse, prestasjoner eller psykiske lidelser. I noen tilfeller var prestasjoner på skolen, jobb eller relasjoner en stor del av problemene rundt søvn. Når søvnproblemene skyldtes bekymringer eller fortvilelse, var det tydeligere at årsaken var den opplevde sårbarheten. Det er ofte snakket om at angst eller bekymringer har fysiologiske tegn og kan påvirke mange fysiske aspekter i kroppen. Det går på alt fra søvn til hjertebank, samt redsel eller tristhet (Helsedirektoratet, 2022). Selv om dette

er beskrevet som tegn på angstlidelser, vil de samme fysiologiske trekkene være overførbare til mindre alvorlige psykiske plager. Gjennom feltarbeidet opplevde jeg at engstelse, nedstemthet og uro var blant de følelsene og tegnene på psykisk plager som ofte gikk igjen. Engstelse, nedstemthet og uro er beskrevet som psykiske plager som «...kan ses på som vanlige variasjoner i atferd og følelsesliv, ofte knyttet til hendelser og erfaringer» (Handal et al., 2023)

Mangel på søvn, engstelse og uro på grunn av lignende årsaker kan vi se gjennom eksempelet med kvinnen som var i språkpraksis og som ved flere samtaler nevnte at hun ikke hadde sovet godt. Tara, hadde opplevd traumatiske ting i krig for flere år tilbake og mange minner ble vekket ved starten av krisen i Ukraina i 2022. Da opplevde Tara at dette var svært utfordrende og at søvnen ble påvirket. Eksempelet her viser hvordan bekymringer og fortvilelse over egne utfordringer, samt en generell håpløs situasjon i sin egen omkrets kan påvirke fysiologiske aspekter. For Tara var det største aspektet at hun kjente seg så igjen i den opplevelsen ukrainerne sto ovenfor, hun kjente at selv om det ikke var en direkte innvirkning på henne, så var det noe som var en del av hennes egen sårbarhet. Hennes historie vil vi se mer av i neste kapittel. Dette kan igjen knyttes til identitet, ved at man kan gjenkjenne noe som føles som sin egen identitet og hvordan hendelser i perioder kan være en del av identiteten. Dette kan igjen knyttes til psykiske plager gjennom traumatiske opplevelser, som så kan utspille seg som fysiologiske plager som for eksempel mangel på søvn, lav konsentrasjon, utfordringer rundt mat eller andre helseproblemer (Helsedirektoratet, 2022). Alex nevnte også at det med søvn var en utfordring grunnet bekymringer rundt skolesituasjon, familiesituasjon og problematikk med venner til tider. Disse faktorene påvirket søvnen ved at det var utfordrende å få sove på grunnlag av bekymringer. Flere ganger på aktivitet uttrykte hun at hun ikke hadde sovet fordi hun tenkte på ting og hadde for mye bekymringer.

Ensomhet

Utenforskap oppstår av samfunnets oppfattelser og normen som er rundt oss. Når man, bevisst eller ubevisst, lager en «normal» for hvordan oppførsel, seksualitet, kjønn, tro, arbeid eller andre faktorer skal være, så havner noen automatisk utenfor. «...outsider' positions are constructed and contribute to the social conditions of loneliness» (Batsleer & Duggan, 2020). At utenforskap er tilknyttet ensomhet er en naturlig forklaring på hvordan utenforskapet kan påvirke hverdagen.

«It was the experience of being ‘different’ from the norms of a particular place and subject to the formal and informal policing of those norms that threatened to leave young people with the feeling of being ‘outsiders’, of not belonging, and experiencing loneliness in consequence.» (Batsleer & Duggan, 2020).

Dette sitatet viser den generelle oppfatningen av at det å være annerledes eller en «outsider» bidrar til ensomhet og utenforskap i sosiale kontekster. De følelsesmessige påvirkningene rundt dette er også betydelige i form av mangel på sosiale nettverk, noen å snakke med og støtte i hverdagen. Spesielt for ungdom kan denne ensomheten være altoppslukende og ha store innvirkninger på mental helse. Ofte er dette igjen knyttet til egen selvfølelse, relasjoner til andre mennesker, religiøs tro eller seksualitet, men kan også være knyttet til steder som skole, fritidsarenaer eller jobb. Utenforskap kan derfor kobles tett til andre aspekter i livet og følelser rundt dette, for eksempel det å være utenfor det heteronormative eller å være personlig troende i en gruppe som er preget av å være ikke-troende, slik vi har sett empiriske eksempler på. Det at ulike årsaker kan bidra negativt til utenforskap og ensomhet, ser man også gjennom Batsleer og Duggan (2020) sine beskrivelser av hvordan økonomi, skolesystemet og miljøet i byen som eksempler, viser at man må se på ulike årsaker for å få et innblikk i utenforskapet. «...there are specific social conditions of inequality that make access to social opportunities and social connection difficult and loneliness more likely» (Batsleer & Duggan, 2020).

Metodene for å håndtere ensomheten og sårbarheten

Menneskene jeg møtte i felt håndterer situasjonene de er i på ulike måter og har forskjellige metoder for å gjøre noe med egen livssituasjon, men noen likheter går igjen allikevel. Den synligste felles metoden for å forstå og håndtere sårbarhet rundt egen identitet eller situasjon, er at de alle snakker om det i større eller mindre grad. Det å åpne seg opp for å snakke om egne utfordringer, samt være bevisst på dette, er en god start for å eventuelt bedre egen livssituasjon. Metoder som er basert på samtaler er også ofte brukt som behandling for psykiske lidelser, på forskjellige måter (Helsedirektoratet, 2022). Mange av de jeg møtte tok også et bevisst valg om å være med på kurs for å lære mer om seg selv, slik Alex også var en del av. Ved å være med på kurs eller være med i en gruppe som Pridegruppen, har man tatt et bevisst valg for å gjøre noe positivt for eget liv og vil kunne begynne en prosess, som ikke nødvendigvis vil løse utfordringene, men kanskje gjøre de lettere å håndtere. De åpne møteplassene til organisasjonen er også en del av steget flere av de jeg snakket med har tatt og bidrar til et mulig positivt utbytte. Det å komme på åpne arenaer hvor ulikheten ikke vil ha en innvirkning der og da, ble beskrevet, slik nevnt tidligere, som en stor frihet fra hverdagslige

utfordringer rundt identitet og livssituasjon.

Når utfordringene rundt identitet går over i å være en psykisk lidelse eller store psykiske utfordringer, vil en måte å håndtere det på, være å dra til rådgiver eller psykolog. Dette var noe som flere av de jeg møtte gjennom kursene og gruppene, hadde gjort eller tenkte å gjøre. Men at slik vi så at Alex beskrev i eksempelet tidligere i teksten, var ikke denne hjelpen alltid så lett å få. Dette viser at selv om ønske av håndtering er til stede, vil dette ikke nødvendigvis være en mulighet eller en lett håndterbar prosess. Men håndteringen ved å ta tak i sin egen opplevelse av sosial ulikhet er noe som alle menneskene jeg møtte i felt har gjort. Når de velger å dra på arrangementer som enten er åpne for alle eller som er tilpasset deres egen livssituasjon, slik Pridegruppen eller mammagruppen er, har de tatt et valg om å bedre den delen av sårbarheten som er knyttet til sosial ulikhet og utenforskap.

Gjennom feltarbeidet i organisasjonen, så jeg viktigheten av å ha et felleskap og en trygg åpen arena hvor man kan dele opplevelser og følelser. Det er de jeg møtte på i felt har valgt å komme på de ulike aktivitetene eller kursene, viser et behov for og en vilje til å forbedre sin egen sårbare situasjon. Det å skape seg et felleskap eller et sted å gå til, er en måte å håndtere utenforskap. Selv om man er utenfor det heteronormative samfunnet eller utenfor normen rundt religion eller religiøs praksis, vil man kunne finne et fellesskap hvor man ikke føler på dette utenforskapet. Arenaen trenger heller ikke bestå av mennesker som har akkurat samme seksualitet, kjønn eller religion som deg, men at gruppen består av mennesker som viser forståelse for utenforskapet man føler i henhold til samfunnets normer. Et eksempel på en slik arena er religionsdialogskurset, hvor ungdommene og de unge voksne hadde mange ulike bakgrunner for religion og livssyn, seksualitet og kjønn, samt ulike bakgrunner generelt. Men når de møttes hadde de en felles forståelse for utfordringene man kan ha i møte med normene i samfunnet om man ikke passer inn i dem.

Sammenfatning

I denne delen av oppgaven har jeg sett på hvordan mennesker lever i prekre livssituasjoner og sårbarhet. Livssituasjonene er preget av utenforskap truet av den dominerende heteronormative oppfatningen av kjønn og seksualitet i Norge, samt utenforskap knyttet til religiøse normer. Når normene i to forskjellige deler av livet er i konflikt med hverandre, vil det å føle på utenforskap på flere arenaer kunne oppstå. Disse formene for utenforskap kan føre til sterke følelsesmessige reaksjoner og være en mulig årsak til psykiske utfordringer og eventuelt psykiske lidelser. Jeg har også sett på hvordan menneskene i felt håndterer og

reflekterer rundt sine livssituasjoner og sin egen mentale helse, samt hvordan samfunnet rundt dem håndterer utfordringene rundt mental helse i ungdomstiden. Bekymringer, fortvilelse og usikkerhet er følelser som gikk igjen i flere av de empiriske eksemplene. Vi har også sett eksempler på de ulike valgene menneskene, som er sårbare og lever i prekære livssituasjoner, tar for å kunne bedre sin egen situasjon eller bevisstgjøre seg gjennom kurs eller deltakelse på aktiviteter. At ungdomstiden er en av de periodene i livet hvor man er mest utsatt for å være sårbar, har også kommet fram gjennom empiriske eksempler, som Alex sine bekymringer om mental helse eller tanker rundt normer og identitet i kurs, samt utfordringer rundt seksualitet og kjønnsidentitet. Når man ser på både de konkrete uttalelsene fra menneskene i felt og observasjonene gjort på ulike arenaer, vil vi kunne se at sårbarheten rundt identitet kan være inngripende i en persons hverdag, samt i forskjellige settinger som skole, jobb eller sosialt liv på fritiden. Videre fra dette har vi sett at disse utfordringene kan ha en svært stor påvirkning på mental helse og eventuelt føre til psykiske lidelser. Disse mentale utfordringene vil igjen kunne skape problemer rundt skolegang, jobb eller andre arenaer i livet. Man kan se på dette som en sirkel av faktorer som påvirker en livssituasjon (Han, 2018).

I neste del vil jeg se på aspektene ved nettverk og viktigheten av sosiale relasjoner og kontekster, i ulike prekære livssituasjoner. Jeg vil også vise ulike eksempler på hvordan mennesker opplever tilbudene til Forandringshuset og betydningen av åpne møteplasser i deres liv.

Kapittel 3: “Fristedet”: Betydningen av nettverk og åpne møteplasser

Gjennom de to forrige kapitlene har vi sett på økonomiske faktorer, seksualitet og kjønn, og religion og livssyn, samt negative påvirkninger av utenforskap. Vi har sett på årsaker, følelsesmessige aspekter, håndtering og annen problematikk rundt disse temaene. I denne delen av oppgaven vil jeg se på hvordan menneskene i de ulike prekære livssituasjonene, som lever med en ekstra sårbarhet, håndterer situasjonene gjennom nettverk og ulike møteplasser. Jeg vil legge vekt på behovet for nettverket i ulike grupper og betydningen av de åpne møteplassene, med eksempler fra feltarbeidet og historier fra de som benytter seg av tilbudene. Dette vil gi en videre innsikt i menneskenes forståelse av egen situasjon, samt håndteringen av egen livssituasjon. Gjennom flere av gruppene jeg var med på gjennom feltarbeidet, var det tydelig at nettverk er svært sentralt i situasjoner hvor man ellers er utenfor normen i samfunnet, eller ikke har de samme mulighetene som mange andre har.

I gruppene disse temaene var sentrale for, var samtalene på aktivitet noe av det jeg oppfattet som viktig for deltakerne, men som også ble et svært sentralt verktøy for meg, slik at jeg fikk innblikk i hverdagslivet og i utfordringer. Noe som igjen åpnet for dypere samtaler i en naturlig setting, som vil gi svar som kommer mer av seg selv enn under for eksempel et intervju. Derfor ble det å starte med «small talk» en viktig form for deltakende observasjon og en av mine viktigste metoder gjennom feltarbeidet (Driessen & Jansen, 2013). Samtalene gjennom «small talk» og viktigheten av dette vil jeg vise flere empiriske eksempler på i de kommende delene av oppgaven. Jeg går også inn på hvordan fysiske faktorer kan ha en innvirkning på følelse av tilhørighet og trygghet. Denne delen vil vise enda tydeligere hvordan Forandringshuset bidrar til å minske påvirkningen av sårbarhet i prekært liv.

Å ha et sted å komme til og kunne dele erfaringer

Mange grupper av mennesker kan oppleve utenforskap og det i mange forskjellige situasjoner og aldre. Det å være en del av en minoritet øker sjansen for å føle på utenforskap og det å føle at man er annerledes enn majoriteten. Enten det er på bakgrunn av etnisitet, religion, seksualitet, kjønn, økonomi, sosial status og så videre. Det å være småbarnsforeldre og det å være mor er ikke en minoritet i seg selv, men det er en livssituasjon hvor minoriteter opplever til dels større utfordringer enn de av oss som er en del av majoriteten. Dette kan gå på å være ny i et land, med utfordringer rundt kultur, språk eller mangel på nettverk. Det kan være at

man har få rundt seg til å hjelpe til, som alenemødre eller par uten familie i nærheten. Slike eksempler så jeg mange av på arrangementene for barn og barnefamilier i Forandringshuset. Småbarnsforeldrene og spesielt mødrene som har eneansvar eller hovedansvar for barna, uttrykte behov for en åpen møteplass hvor de kunne danne seg et nettverk. Videre bidro dette til at livssituasjonen ble lettere å håndtere, og forbedret i noen tilfeller. Mammagruppen og lekelørdag er aktiviteter som jeg var mye med på gjennom feltarbeidet. Det er tilbud for barnefamilier, hvor barna kan leke, de voksne kan prate sammen og de får servert gratis lunsj. Disse to gruppene for barnefamilier, var åpne fristeder i sårbare situasjoner, ved at de fikk være et sted hvor det ble stilt svært få krav og hvor de møtte andre som de delte erfaringer med. På gruppene for mor og barn var fristedet en veldig viktig faktor for mange av mødrene. De er nesten alle i ulike prekære situasjoner i forhold til økonomi, arbeidssituasjon og ikke minst familielivet. Noen er alenemødre og har ikke nettverk rundt seg, som gjør at de er i en situasjon hvor sånne pauser i løpet av dagen er sjeldne. Noen lever et liv med mange barn som de har ansvar for og skal forsørge, samt ektefeller som ikke alltid er støttende eller til stede. Dette fikk jeg flere eksempler på gjennom feltet ved at kvinnene fortalte hvordan det føltes å stå helt alene med mye av ansvaret hjemme, og viktigheten av å kunne sette seg ned å drikke en kaffekopp i fred. Ved flere anledninger delte de historier og snakket om hvor betydningsfullt det var å få komme på mammagruppen. En samtale jeg husker godt, var en mor som fortalte meg om barnet sitt utbytte av å være på Forandringshuset.

"Barnet mitt går ikke i barnehage skjønner du. Han har ingen å være med hjemme heller fordi vi ikke har fått noen søsken til han. Jeg får mye dårlig samvittighet for at han bare har meg å være sammen med og leke med, fordi mannen min jobber veldig mye og er ikke så mye hjemme. Jeg blir så glad når jeg ser at han leker med de andre barna og smiler så masse." (mor fra mammagruppe)

Moren sto med tårer i øynene i gangen mellom lekerommet med skogen tegnet på veggen, hvor barnet smilte fra øre til øre, og kjøkkenet hvor damene i språkpraksis stelte i stand til gratis lunsj. Ofte på aktivitet ble det naturlig å snakke med damene og at de delte hvordan de hadde det. Jeg fikk et innblikk i hvordan deres hverdag er, og en forståelse for hvilken betydning det å møte andre kvinner som er i lignende situasjoner hadde for mødrene. Her kan vi se hvor betydningsfullt det å være en del av et sosialt fellesskap og å ha et nettverk er i en sårbar situasjon.

Her kan man også se variasjoner i flere begrep innenfor interseksjonalitet. Veldig mange av faktorene disse menneskene forteller om henger sammen med andre faktorer, samt at de ofte knyttes sammen i opplevelsen av de samme behovene (Orupabo, 2014). Flere av kvinnene

jeg snakket med hadde kommet til Norge som ungdom eller i voksen alder, som da skulle skape seg et liv her med bakgrunn av erfaringer fra andre kulturer og mange hadde erfaringer med krisesituasjoner som krig, flukt eller andre tragedier. Noen hadde kommet for en del år siden, men ikke hatt et nettverk gjennom jobb eller skole, og noen hadde nettopp kommet til Norge og til Drammen. Viktigheten av å ha et sted å møte andre mødre vil være enda mer sentralt i en slik situasjon, hvor man ellers er en minoritet i det norske samfunnet, med utfordringer rundt språk, kulturforskjeller og andre ulikheter. Disse utfordringene rundt det å være en minoritet kan påvirke hvordan hverdagen er, og påvirke til at man lever i en prekær livssituasjon. Hvis man så legger til andre større hendelser eller kriser til denne hverdagen, vil denne sårbarheten øke betraktelig, for en periode og ofte livet ut, med tanke på psykisk helse og traume. Empiriske eksempler på slike kriser og påvirkningen de har på enkeltmennesker vil jeg se på gjennom de kommende historiene fra kvinner jeg møtte i felt.

Sårbarheten i kriser

Jeg vil nå gå inn på noen av historiene om sårbarheten i kriser, som kom fram gjennom feltarbeidet. En av historiene kom som en reaksjon på en ny verdenskonflikt. Dette var en dag i starten av Russlands invasjon i Ukraina og situasjonen var uoversiktlig og media fylt med fæle historier og bilder av forferdelige hendelser. Denne morgenen skulle jeg være med på mammagruppen i lekelokalet til organisasjonen, samt at jeg skulle være den som åpnet av de som er ansatte eller studenter. Jeg hadde i oppgave å sette i gang de språkpraksis, i tillegg til å gjøre i stand til dagen. Denne delen var en veldig fin del av feltarbeidet for å kunne komme nærmere de i språkpraksis på en rolig måte, gjennom å ordne litt på kjøkkenet eller sitte å ha samtaler over en kopp kaffe eller te før mammagruppen begynner. Samtalene ga meg en mulighet for å bli bedre kjent med de i språkpraksis.

Denne morgenen hadde en av de i språkpraksis kommet før meg og begynt å rydde på kjøkkenet for å gjøre i stand til dagen. Jeg sier som vanlig god morgen og hun sier god morgen tilbake, hun spør så hvordan jeg har det, jeg svarer at jeg har det fint og spør tilbake hvordan hun har det. Morgenen var slik den pleide å være og vi gjorde som vi var vant til på kjøkkenet, helt til hun forteller meg "*Jeg har det ikke så bra i dag. Jeg har ikke sovet hele natten og grått veldig mye.*". Hun forklarte at hun ikke fikk sove og er veldig trøtt, fordi hun tenker på menneskene i Ukraina og alt det fæle de opplever. Hun forteller om hvordan hun våkner på natten og gråter, fordi hun synes så synd på dem og den håpløse situasjonen de er i.

Jeg påpeker så at det ikke er bra at hun føler det slik og viser medfølelse for situasjonen, samt påpeker at det selvfølgelig er helt forferdelig og at ingen burde oppleve noe slikt. Jeg sier at hun bare kunne ha blitt hjemme den dagen fordi hun ikke hadde sovet, men det var hun sikker på at hun ikke ville. *“Men det hjelper å komme hit for å snakke om det og for å ha noe å gjøre, hvis ikke gråter jeg bare alene hjemme”*. Vi klemmer så hverandre, før vi fortsetter å gjøre i stand til dagen og prater videre om sønnen hennes og andre tema.

Mens vi ordner i stand spurte en av de andre ansatte om hun følte det var greit å komme på jobb i språkpraksis selv om hun føler seg slik og har sovet dårlig. Da svarte hun at hun følte seg hjemme der og ville heller være med fine folk enn alene hjemme når hun hadde det slik. Mammagruppen ble en trygg gruppe og et godt sosialt sted for å dele tanker og erfaringer. Et sted hvor hun og andre kunne snakke med folk og ha en fin dag, istedenfor å sitte hjemme og alene med disse følelsene. *«hadde det vært språktrening på skolen hadde jeg blitt hjemme, men jeg vil alltid komme hit. Det er så hyggelig her»*, sa hun med tårer i øynene. Dette var en av de første gangene jeg virkelig forsto hvor viktig et sted som dette, en lavterskel og trygg møteplass, kunne være for personer i ulike prekære situasjoner i livet. Spesielt viktig for de som ikke har et så stort nettverk, eller som ikke har andre å åpne seg til.

Senere i en liten gruppe med kvinner i språkpraksis svarer kvinnen på et spørsmål fra en av de andre om hvordan hun har det, og de fikk samme svaret jeg fikk tidligere. Hun fortsetter så å fortelle om at hun føler så med menneskene i Ukraina fordi hun har opplevd krig og urettferdighet før, så hun vet hvordan det er å være på flukt og føle seg redd og utrygg. Hun forteller at når hun bodde i hjemlandet opplevde hun krigen der, og var nødt til å flykte fra hjemmet sitt. Hun beskriver at de måtte flykte gjennom skogen og ofte sove ute, uten mat og drikke, mens de hørte skudd og bomber ikke så alt for langt unna. Noen ganger fikk de komme inn i bomberom når det var luftangrep, og så var det ut i skogen igjen. Hun deler at hun følte så mye redsel for seg selv, familien og mennesker hun kjente. Skildringer fra at hun måtte kaste seg ned i en grøft når hun så det kom et ukjent kjøretøy og at man følte man ikke kunne stole på noen, til at hun har sett mennesker miste armer og ben i grusomme angrep. Gjennom det hun forteller, vises det en genuin medfølelse for det de i Ukraina opplever og det vekker tydelige minner hos henne. Dette viser hvordan sårbarhet kan komme enda tydeligere fram i krisesituasjoner, også for de som ikke er direkte involvert. Det viser også hvordan en slik gruppe kan være en arena og et nettverk som er trygt, hvor man kan dele bekymringer, utfordringer og ærlige meninger. Viktigheten av dette i en prekær livssituasjon kommer tydelig frem gjennom de følelsesmessige aspektene, og har en innvirkning på den mentale helsen til deltakerne. Negative følelser som kommer av sårbarhet i forhold til egen

situasjon eller situasjoner utenfra, er en svært stor del av livet til mange jeg møtte i felt, hvor jeg da igjen så betydningen av det å ha en åpen trygg møteplass.

Gjennom organisasjonen merket man krisen i Ukraina i mange deler av arbeidet og Forandringshuset var deltakende i ulike ting som hadde direkte med flyktningene å gjøre, men også med å ivareta og være der for alle som hadde behov for å snakke om det eller et sted å føle seg sett og trygge. Enten for å kunne snakke om det eller tenkte på noe helt annet. På mammagruppen i organisasjonen kom det Ukrainske mødre med barna sine for å kunne gi barna en tilnærmet normal dag. De kunne komme dit for å få et hjemmelaget måltid og kunne leke i lekelokalet med andre barn. De uttrykte stor takknemlighet for muligheten for å komme på et slikt gratistilbud i den situasjonen de står i, og i en hverdag som nå besto av usikkerhet, og et hotellrom for den lille familien. Jeg deltok også på et arrangement for ungdom som er enslige flyktninger, hvor de fikk hjelp til å søke jobb, skole, lære seg norsk eller bare ha noen å snakke med og være med. Ungdommene hadde kommet på ulike tidspunkt og fra ulike steder, men hadde en felles forståelse av å ha opplevd usikkerheten ved å komme til Norge som flyktning. Dette gjorde at de hadde erfaringer de kunne dele, som kunne hjelpe hverandre og at de kunne ha samtaler om de følelsesmessige aspektene rundt det de hadde opplevd. Her kom det da også frem at det å ha et slikt tilbud, som ble et fellesskap og et nettverk, var svært positivt.

En annen krise som ble svært synlig i organisasjonens medlemmer var brannen i en blokk i en bydel i Drammen, slik nevnt tidligere. Mange mistet alt de hadde, og brannen gjorde store skader på boligene. Flere av brukerne av tilbudene til organisasjonen bodde i denne blokken, og ble direkte påvirket av brannen, eller kjenner noen som kjenner noen som ble påvirket. Dette krevde igjen forandring og åpning av flere lavterskel møteplasser, og viste behovet for åpne møteplasser som ikke er knyttet til en spesifikk gruppe eller religion. Viktigheten av at tilbudene er gratis, kom også tydelig frem. I en slik situasjon kan et måltid eller bare et sted å sette seg ned for å slappe av, være det som gjør at man føler at hverdagen er mulig å gjennomføre. Det å ha et sted å gå til når man er i sorg, fortvilelse eller bekymring, kan bidra til at det føles mer overkommelig.

En ting som sto frem for meg i feltarbeidet i denne tiden var kvinnen som er frivillig i organisasjonen, som opplevde å miste sin leilighet og alt som var i den. En dag jeg kom til organisasjonens lokaler for et møte, var det mammagruppe der og jeg gikk inn på kjøkkenet og hilste på de som sto der. Denne dagen var hun som mistet alt i brannen til stede, og jeg spurte hvordan hun hadde det. Hun fortalte at hun ikke hadde det bra og at hun ikke sov noe særlig, fordi hun var så lei seg og bekymret for fremtiden. Hun fortalte at de mistet alt de hadde og at

leiligheten er helt ødelagt. Familien sliter med å finne bolig, så de bor foreløpig på hotell flere uker etter brannen skjedde. Hun beskriver at det er vanskelig og krevende for familien å bo på et hotellrom og at hun ville komme på mammagruppen i dag for å kunne hjelpe til, og for ha noe annet å tenke på enn å bare sitte på hotellrommet. Dette viser noe av hvilken virkning organisasjonens åpne møteplasser, og arbeidet rundt dette, har for menneskene som er der. Her trekker hun også senere frem at de måtte flytte et stykke utenfor byen og hvor mye vanskeligere det var å komme seg til den åpne møteplassen som hun hadde så mye glede av å være på. Senere gjennom samtaler har hun også delt den psykiske påkjenningen det er å stå i en slik situasjon, både for henne og for familien. *“livet mitt og hele familien sitt liv er ødelagt”* sa hun til meg gjentatte ganger under flere samtaler. Beskrivelser av datteren som ikke gikk på skolen på flere uker på grunn av den mentale påkjenningen, som utviklet seg til fysisk dårlig helse gjorde inntrykk. Beskrivelser av familien som gråter over å ha mistet et hjem og alle personlige eiendeler var tydelig tunge. *«En hel måned gråt jeg, hver dag»* sier hun i det hun forteller om livet de siste månedene.

En sosial setting og et sosialt tilbud kan være avgjørende på tvers av ulike opplevelser i livet. Utfordringene kommer til uttrykk, ikke som splittende forskjeller, men som samlende erfaringer. De felles erfaringene av å oppleve noe tungt, gjorde at disse sosiale møtepunktene ble en viktig del av hverdagen for mødrene fra Ukraina, de som var der i språkpraksis og de som mistet alt i brannen. På tross av at de kom fra ulike deler av verden og hadde ulik bakgrunn, var det et trygt kommunikasjonspunkt for disse kvinnene og noe som viser at en helhet, slik man snakker om innenfor interseksjonalitet, er sentral for å kunne se de sosiale kontekstene gjennom et holistisk bilde (Orupabo, 2014).

En faktor som også er sentral å se på i forhold til krisesituasjoner og ulikhet, er at kriser ofte rammer ulikt. Utgangspunktet du har før krisen, kan ha en del å si for hvordan man kan håndtere krisen (Hernæs, 2020). Gjennom eksempler fra både ungdom tidligere i oppgaven og gjennom de to situasjonene nevnt ovenfor, vil man kunne se at det å se situasjonene i en kontekst av interseksjonalitet er sentralt. Man må se på helheten av situasjonen gjennom empiriske eksempler for å kunne danne seg et bilde som viser en helhet av teori knyttet til empiri, slik Orupabo (2014) beskriver. Hvis ungdommene eller kvinnene i disse eksemplene har dårlig økonomi, lite nettverk eller føler på utenforskap av noe slag, vil dette kunne påvirke personen i en krisesituasjon i betydelig større grad. Eksemplet fra familien som mistet leiligheten sin i brannen på Fjell, viser at det at de levde i en familie med lav økonomi fra før, hadde en innvirkning på at de ikke hadde samme mulighetene for å finne seg en ny midlertidig bolig eller ha muligheten til å skaffe alle tingene de manglet. For kvinnene fra

Ukraina, vil nettverk og sosialt utenforskap være en stor del av det. De har ikke bare opplevd en krise, men mistet hele sitt sosiale fellesskap samtidig ved å måtte flytte til et nytt land.

Et fristed

På lekelørdagen, som nevnt tidligere, vil det å kunne ha en samtale over en kaffekopp med andre foreldre bidra til å skape et sårt tiltrengt nettverk. Dette nettverket kan være veldig betydningsfullt for de familiene som ikke har så mange bekjentskap i eller rundt Drammen, eller i Norge for den saks skyld. Foreldrene vil kunne dele erfaringer og tanker om det å være forelder, deres jobber, skole eller utfordringer i dagliglivet. Mange av foreldrene har også lignende erfaringer i forhold til at de på den ene eller andre måten har kommet til Norge, har foreldre med en annen bakgrunn eller har lignende andre utfordringer som kan påvirke livet og sosiale settinger. Flere jeg møtte på lekelørdagene har også hatt opplevelser som kan være ganske traumatiske eller utfordrende. Å dele dette med andre kan være fint, enten til noen som har lignende erfaringer eller til noen som har tid til å høre og vise forståelse.

Slik nevnt tidligere er mødre og barn en stor del av målgruppen til organisasjonen og nettverksbygging er en av hovedfokusene. Et eksempel fra mammagruppe når det kommer til nettverk, er en samtale noen kvinner fra et land i Øst-Europa hadde ved lunsjbordet og samtalen de hadde med meg. Ved lunsjtider på mammagruppe gikk jeg inn på spiserommet hvor flere av mødrene og barna satt sammen for å spise. Det var livlige samtaler, latter og litt gråt fra noen av de minste barna. De spiste brødsiver og snakket om alt fra barna sine klær, til språkutfordringer. Jeg satte meg ned i nærheten av en gruppe kvinner jeg tidligere hadde hatt noen samtaler med, og som jeg visste var fra samme land og snakket samme språk. Kvinnene snakket fort og masse på sitt eget språk, til hun ene begynner å fortelle en annen, som ikke snakker det samme språket, om maten barnet spiser. Videre spør jeg de om de ble kjent på mammagruppe eller om de kjente hverandre fra før. De forklarte ivrig at de hadde møtt hverandre før de kom på mammagruppe, men at de ble enda bedre kjent der. *“Men vi ble kjent etter vi kom til Norge da og til Drammen. Vi visste ikke hvem hverandre var før vi kom hit... Jeg er så glad for å ha disse kvinnene i livet mitt og vi gjør masse ting sammen, går tur og skravler”* (Mamma fra mammagruppe). Samtalen går over i at de er veldig takknemlige for å ha et nettverk å lene seg på i et land som ikke er hjemlandet deres, og at det er en trygghet i å kjenne noen fra sitt eget land, samt at det er fint å ha en gruppe å være sammen med når de har små barn alle sammen.

“Det er ikke så bra for språket da, jeg har glemt masse norsk føler jeg. Ofte må jeg tenke meg om før jeg klarer å bygge en setning, det må jeg ikke på mitt eget språk... Jeg er nesten bare sammen med disse damene, mannen min som snakker samme språk og vi ser på tv fra hjemlandet eller med oversetting. Siden jeg ikke har noen jobb eller skole, så bruker jeg veldig lite norsk. Så det er fint å komme hit for å kunne snakke litt norsk innimellom” (mamma fra mammagruppe).

Et fristed er et ord som ble brukt ofte om tilbudene til Forandringshuset. Det å kunne komme dit å få litt fri fra hverdagslivet, samt å kunne være seg selv fullt og helt, var avgjørende for mange av menneskene jeg snakket med. Et eksempel på det å være seg selv, en forelder som kom bort til meg på slutten av dagen en lekelørdag, etter de fleste andre familiene hadde dratt. Hen spurte meg *«hva har du gjort for å få så fine negler?»*, hvor jeg svarte at det kun var neglelakk, men at jeg nok var genetisk heldig med sterke negler. Samtalen fortsatte videre om hvor man kunne finne en negletekniker som ikke koster så mye og hvilke farger som er fine. Hvor så personen forteller meg at hen er i en prosess med å gå fra mann til kvinne. Deltakeren hadde blitt født som mann, men hadde i voksen alder funnet ut at hen identifiserte seg mer med det feminine, men synes det var utfordrende å skulle gå igjennom dette i voksen alder. Spesielt i sammenhenger som jobb eller andre mer forpliktende deler av livet.

«Jeg er fortsatt han på jobb og bruker fortsatt mitt mannlige navn de fleste steder ... jeg vet ikke helt hva jeg skulle byttet til, jeg har ingen kvinnelige eller nøytrale navn jeg føler passer hvis du skjønner... Jeg har et navn jeg bruker på internett i de forumene jeg snakker med andre som har det sånn som meg, men det passer ikke helt som et «ekte» navn» (Forelder på lekelørdag)

Hen går så videre til å fortelle meg at samboeren går gjennom samme prosess, bare motsatt, fra kvinne til mann. At det er tøft, men at de har hverandre i det som støtte. Forelderen har også med seg tre barn på denne lekelørdagen, og påpeker at barna ikke har problemer med endringene og at de kaller hen for pappa, men at kanskje det også blir en endring på det senere. *«jeg er så glad for å kunne komme hit, til et sted der jeg åpent kan være meg selv og at jeg ikke trenger å tenke på alt som skjer utenfor, en liten pause på en måte, jeg trenger det noen ganger ... og at barna kan bruke opp litt energi da haha»*. Hen fortsetter med å forklare hvor viktig slike gratistilbud er og nevner ulike økonomiske aspekter som gjør at det kan være vanskelig å ha råd til at alle barna skal gå på betalte aktiviteter. Som for eksempel tannlegeregninger, strømpriser og alt ungene trenger. Historien her viser hvordan ulike deler av livet og ulike utfordringer kan spille inn på samme tid og skape sårbarhet, samt at det viser

viktigheten av et fristed og en pustepause. Dette er igjen knyttet til mental helse i tilknytning til identitet, slik nevnt tidligere, samt knyttet til rollen som voksen i en overgangsfase og forsørger. Den psykiske påkjenningen er en stor del av en slik livssituasjon og er en stor del av årsaken til behovet for et fristed. Det samme gjelder utfordringer rundt det å være en del av to former for minoritetsproblematikk, både i forhold til kjønnsidentitet og bakgrunn fra et annet land (Gram, 2021; Tesli & Hylland Eriksen., 2023).

Opplevelse av negativ sosial kontroll knyttet til kjønn

I denne delen vil jeg beskrive hvordan sosial kontroll og kjønn i en sosial kontekst utspiller seg i eksempler fra ungdomslivet til jenter som benytter seg av tilbudet til organisasjonen. Jeg vil også gå inn på hvordan dette kan være en faktor innenfor sosial ulikhet, som kan gjøre en livssituasjon sårbar i forhold til mangel på sosial kapital og sosiale opplevelser. Videre vil jeg vise hvordan det å være en del av en gruppe oppleves trygt for ungdommene og for foreldre, som igjen minsker den sosiale ulikheten som er kommet på grunnlag av forskjellige muligheter til sosiale opplevelser.

En gruppe jeg var med i feltarbeidet var en jentegruppe organisasjonen har satt i gang, hvor jenter og ikke-binære kan møtes for å gjøre ulike aktiviteter, spise sammen og snakke om ulike tema som opptar dem, i et trygt miljø. Gruppen har jenter og ikke-binære som målgruppe, og ønsker å inkludere de av oss som opplever negativ sosial kontroll eller som lever med vedvarende lav inntekt, samt de som opplever begge deler. Flere av jentene jeg møtte, ga inntrykk av at de levde i familier med strenge regler og hvor foreldrene var skeptiske til at de skulle på samme aktiviteter som gutter. En del av grunnen til at organisasjonen startet en slik gruppe som kun er for jenter og ikke binære, er nettopp dette. Ved å ikke kunne delta på aktiviteter fordi det er deltakere av det motsatte kjønn der, vil man begrense mulighetene til deltakelse i aktiviteter i stor grad. Gjennom feltarbeidet møtte jeg flere jenter hvor foreldrene var skeptiske til at de var deltakende på noe annet enn den jentegruppen, som igjen gjør denne gruppen viktig for å kunne nå ut til denne målgruppen.

Samtaler med jentene ble en viktig del av aktivitetene jeg var med på. Et eksempel er en samtale med en jente på en kveld med mat og hobbyaktiviteter. «*Jeg har veldig strenge foreldre, VELDIG*» (jente, 15). Jeg fortsatte så med å spørre om hvordan det at de er strenge påvirker henne. Hun fortalte om det at hun ikke kan bli med på sosiale ting med vennene på

kvelden og at hun derfor føler at hun går glipp av ting. Videre fortalte hun at hun pleier å jule til foreldrene om hvor hun er og dra å møte venner eller gutter, spesielt en eks som hun nevner at hun har et turbulent forhold til, som da foreldrene ikke vet at hun møter. Det at foreldrene er strenge og setter strenge regler, gjør at hun i større grad ikke forteller hva hun driver med, og kanskje ender opp med at hun kan havne i uheldige situasjoner uten at foreldrene vet hvor hun er. Sårbar sosial situasjon på grunn av at man ikke får delta på ting som andre er en del av, skaper en sosial ulikhet som kan prege livet, spesielt i ungdomstiden. Et eksempel jeg så gjennom feltarbeidet var at noen av jentene snakket om hvordan foreldrene hadde en form for negativ sosial kontroll ved å nekte dem å være med på sosiale sammenkomster som ulike aktiviteter eller samlinger. En av jentene nevnte at hun hadde veldig strenge foreldre og at hun fikk ikke lov til å gjøre hva hun ville og at de var strenge i forhold til hvor hun var eller hva hun gjorde, hun gikk på ungdomsskolen. Men så lenge hun kunne være med på noe som ble arrangert av Forandringshuset med en voksenperson til stede, så fikk hun lov. Hun fikk også være med til Oslo med Forandringshuset, noe hun selv sa hun ikke ellers hadde fått lov til. Dette viser at trygge og åpne sosiale møteplasser kan ha en innvirkning på sosialt liv i sårbare situasjoner, som igjen motvirker negativ sosial ulikhet.

Dette viser at det er et behov for å kunne gjøre sosiale ting i en setting med trygge voksne, både fordi de får lov til å være med når det er i trygge rammer og fordi de da har mulighet til å oppleve sosiale ting og aktiviteter i en setting som er trygg. Når de har et sted å komme til, velger de da kanskje i mindre grad å dra ut for å delta på ting som kan ende opp i uheldige situasjoner. Et eksempel som viser situasjoner man kan komme i ved å samles steder uten trygge voksne, er en slåsskamp en av jentene fortalte om. På videoen noen hadde lagt ut på sosiale medier, som hun viste meg på mobilen, så man to gutter som sloss og ropte stygge fraser til hverandre. Jenta fortalte meg at hun visste hvem disse guttene var og de trodde de ikke var eldre enn 14 og 15 år. Jeg spurte om hvorfor de sloss, og fikk til svar at han ene hadde sagt noe om moren til han andre. *«man nevner aldri foreldrene i en krangel, aldri»* (Jente, 15). At ingen gir beskjed til voksne eller politiet var også vanlig ifølge jentene som satt rundt bordet. *«Alle tar bilder og filmer, de roper at de skal slå hardere og sånne ting»* (Jente, 14).

Videre kan man da se på situasjonene nevnt ovenfor som en kultur som skaper skumle, og potensielt farlige, situasjoner og at det er noe som opptar ungdommene. Det at jentene da kan komme et sted å være sosiale sammen, når de ellers lever i en sårbar situasjon med strenge foreldre og miljø som kan være problematiske, kan skape gode sosiale samlingspunkt. Dette

kan igjen kan minske de sosiale ulikhetene. En jente i gruppen, som gikk på ungdomskolen, snakket også om at hun ikke kunne være med til Oslo når vi skulle på tur dit fordi foreldrene mente det var for langt unna. Ved en annen anledning måtte hun dra hjem med en gang hun kom, og begrunnelsen hun delte med meg var at det var familieproblemer. Uten innsikt i hele situasjonen var det ikke mulig for meg å trekke en konklusjon, men jeg gjorde meg refleksjoner rundt flere hendelser, om at hun gikk glipp av mange viktige sosiale opplevelser som ungdom på grunn av kontekst knyttet til familie eller da eventuelt negativ sosial kontroll.

Tilhørighet og trygghet

Felles for alle eksemplene og delene i denne oppgaven er utenforskapet menneskene føler på og det at normer påvirker manges livssituasjoner. Utenforskap knyttet til økonomi, utenforskap knyttet til seksualitet og kjønn, samt utenforskap knyttet til religion og etnisitet, er alle påvirket av normene. På grunnlag av alle disse faktorene føler menneskene i eksemplene på sårbarhet og det å leve i prekære livssituasjoner. Gjennom observasjoner og samtaler ser man eksempler på ulike former for utenforskap, som gjør at mennesker har behov for trygghet og tilhørighet. Dette kan være for eksempel, hvordan unge mennesker og familier er påvirket av økonomiske utfordringer, hvordan ungdommer og unge voksne kjenner på usikkerhet rundt seksuell identitet, kjønnsidentitet og religiøs identitet, samt hvordan kvinner føler på behovet for et felleskap og utfordringene knyttet til familieliv og det å skulle tilpasse seg et nytt liv. I alle disse situasjonene vil gode menneskelige relasjoner og det å føle på tilhørighet i et trygt felleskap, kunne ha en stor innvirkning på hverdagen.

Menneskene som jeg møtte i feltet, hadde mange ulike opplevelser av egen livssituasjon og sårbarheten de følte på, men en ting som var felles, var følelsen av at Forandringshuset hadde en positiv innvirkning på situasjonen og at de opplevde organisasjonen som en form for fristed. Faktorene jeg opplevde at fremmet disse følelsene, var tilhørighet, samhold og det at de åpne møteplassene var et fristed utenfor de hverdagslige utfordringene. Ofte opplever de da å få noe de savner eller mangler i livet. Dette gjør at organisasjonens aktiviteter dekker et behov, som mange ikke får dekket andre steder ellers i livet. For eksempel på grunn av mangel på penger, tid, innpass eller andre utfordrende faktorer. Tilhørighet og det sosiale er store deler av menneskers liv og er derfor også noe som påvirker og påvirkes av livssituasjon. Enkelt personer blir påvirket av omgivelser og av andre mennesker og endrer til en viss grad oppførsel og identitet i henhold til dette. Man tilpasser seg selv til situasjonene man er i slik

Hylland-Eriksen (2010) beskriver rolleteori med bakgrunn i Goffmann (1992) og Barth (1966) sine teorier rundt rollespill til daglig og rollespill som er situasjonsbetinget.

Tilhørighet og det å føle seg velkommen er to av egenskapene som organisasjonen beskrev som viktig, fokuset lå på å «... bygge åpne, trygge fellesskap, der barn og unge kan være seg selv, leve og utvikle seg som hele mennesker.». Trygge og åpne fellesskap var noe som gikk igjen som fokus i alle prosesser. Ved ansettelse av ungdom i ulike stillinger, ved planlegging av nye prosjekter, i søknader og ut mot samarbeidspartnere, var disse ordene i beskrivelser og forklaringer av hva organisasjonen driver med (Forandringshuset, 2023). Gjennom arbeid med ulike prosjekter og med deltakere kom det tydelig frem at det var praksiser for å skape trygghet og inkludering som lå til grunn for avgjørelser og samtaler. Dette bekreftes også videre i samtaler med deltakere, slik vi har sett eksempler på. Jeg fikk gjennom feltarbeidet noe innsikt i hvordan Forandringshuset søkte om midler og hvordan de skrev rapporter. For eksempel når de gjelder jentegruppen fikk jeg innsikt i noen av prosessene. Noe jeg la merke til som veldig interessant, i tillegg til kvantitative tall og regnskap, var beskrivelsene av mål og beskrivelsene av prosjektet. Beskrivelsene av målgruppene, av hvilke aktiviteter man ville få til og hvorfor dette var viktig, ga meg en følelse av at det ligger mye tanke bak aktivitetene jeg hadde vært en del av. Beskrivelsene av målgruppe gikk på deltakere som lever i familier med lav inntekt over tid, mennesker med lav sosioøkonomisk kapital, samt mennesker i andre sårbare livssituasjoner. Dette gjorde at jeg i enda større grad fikk øynene opp for hvor viktig disse prosjektene er for menneskene jeg skrev om og temaene rundt sårbarhet som jeg var opptatt av, samt at dette ikke var av tilfeldighet, men av engasjement.

En annen faktor som gjør at brukerne av tilbudet føler en tilhørighet, kan være at lokalene er innredet hyggelig, hjemmekoselige og at atmosfæren er trygg. I lekelokalet til organisasjonen, hvor aktiviteter for barn og barnefamilier stort sett foregikk, er lokalet pyntet med interiør som gjør at man føler seg velkommen. I det største rommet er det en stor grønn vegg med veggmalerier av skogen, troll og mange av skogens dyr. Det er sofaer, gode stoler, puter, pledd og ikke minst et stort hoppeslott. Dette gir en følelse av at her kan barn være seg selv, og foreldre kan slappe av i en god atmosfære. Det blir alltid servert mat på aktivitet, ofte hjemmelaget av ansatte eller frivillige, i samarbeid med deltakere som vil bidra. Både maten og interiøret har mye å si for hvordan man føler at man blir tatt imot og hvor velkommen man føler seg i et fysisk rom og i en atmosfære. Sansene inngår i det sosiale og kan ha betydelig påvirkning på hvordan det sosiale utspiller seg. Nettopp fordi sansene er en så stor del av hvordan vi orienterer oss og vårt inntrykk av verden (Berkaak & Norbye, 2014).

Sammenfatning

Et nettverk er, slik vi har sett gjennom eksemplene fra de ulike gruppene i organisasjonen, sentralt for å takle hverdagens utfordringer, som barneoppdragelse, det å finne seg jobb eller gå på skole, samt å dele oppskrifter, klestips eller interesser. Et slikt nettverk og sosiale relasjoner vil være både forebyggende, og en løsning på utenforskap og kan gi en virkelig endring i livskvalitet, noe som også tilbakemeldinger fra de som benytter seg av tilbudene tilsier. Dette viser hvordan en tilhørighet og en trygghet i et felleskap kan bidra i vanskelig situasjoner og viktigheten av å kunne tilby mennesker, som til daglig opplever en eller annen form for utenforskap, et sted hvor de ikke føler på utenforskapet. Dette kan øke positive tanker rundt livet generelt, men også øke kompetanse innenfor språk, ferdigheter og kommunikasjon, som igjen er positivt for skole eller jobb. Ofte henger psykiske plager sammen med en del av det å havne utenfor samfunnet, fordi man ikke klarer å gjennomføre det majoriteten klarer. Derfor er det enda et eksempel på viktigheten av å hjelpe og forebygge psykiske plager knyttet til prekære livssituasjoner og sårbarhet knyttet til utenforskap.

Konklusjon

For å oppsummere vil jeg gi et sammendrag av mine funn, tanker og refleksjoner rundt temaene i oppgaven og hva oppgaven prøver å formidle. Dette for å skape både en forståelse og et helhetlig bilde, samt å skape noen ideer til ettertanke.

Et av hovedpoengene i oppgaven er å fremme viktigheten av nettverk og sosiale møteplasser i sårbare situasjoner og i tilfellene mennesker opplever utenforskap på grunnlag av ulike årsaker. Jeg har gjennom oppgaven presentert årsaker som kommer av økonomiske utfordringer og sosioøkonomiske forskjeller, problematikk rundt utenforskap knyttet til seksualitet og kjønnsidentitet, samt opplevelser av diskriminering eller følelsen av å være utenfor normen i samfunnet i kontekst av religion eller bakgrunn. Jeg har sett på hvordan disse årsakene har hatt konsekvenser for ulike mennesker i forskjellige situasjoner, samt hvordan dette igjen kan påvirke mental helse og føre til psykiske utfordringer. De følelsesmessige aspektene jeg har skrevet om, sett og følt på gjennom samtaler med ulike mennesker i feltarbeidet, viser fortvilelse, bekymring, skam og mange andre følelser knyttet til egen livssituasjon. I et felleskap og et nettverk, som av flere ble beskrevet som et fristed, fant disse menneskene noen lysglimt, følelse av mening, venner eller bare en pause fra hverdagen. Gjennom organisasjonens åpne møteplasser og grupper, beskrev personene jeg møtte at de fikk en følelse av å ha en tilhørighet til et sted, et sted de kunne komme til og en arena for å dele utfordringer og tanker. Det at organisasjonen ble oppfattet som et fristed, skapte en trygghet for deltakerne. Alle, uansett form for utenforskap eller ulikhet, var velkomne og ble tatt imot som hele mennesker uavhengig av utfordringer. Organisasjonen er blant annet livssynsåpen istedenfor livssynsnøytral, noe jeg oppfattet som en viktig faktor i det at alle kunne føle seg velkommen, men allikevel være seg selv og dele av sine opplevelser, måter å være på, eller deres kultur. Dette skapte et trygt, men levende miljø. Som ikke bare var gratis mat eller en aktivitet, men et fristed. Et fristed hvor tankene, bekymringene, utfordringene og problemene ble delt istedenfor lagt lokk på, men som allikevel opplevdes som en pause fra hverdagens bekymringer.

Gjennom erfaringer fra feltarbeidet har jeg fått en innsikt i arbeidet direkte, menneskene som benytter seg av tilbudene, men også konteksten i Drammen. Utenforskapet jeg så i felt gjenspeiler statistikken presentert i starten av oppgaven, som omhandler familier i lav inntekt over tid og minoritetsutfordringer. Tidligere funn jeg har sett på gjennom oppgaveskrivingen

vises også i sammenheng med hvordan det oppleves for ulike grupper som opplever sårbarheten. Jeg har fått historier og forståelse for situasjoner jeg hadde lest litt om tidligere, men hadde begrenset kunnskap om. Jeg har kjent på bekymring for menneskene jeg møtte i felt, kjent på fortvilelsen som dukker opp når noen står i en krise og bretter ut om alle sine følelser. Jeg har sett menneskenes utfordringer, enten det er som flyktning fra Ukraina, som skeiv ungdom, som praktiserende religiøs, som mamma i en familie med lav inntekt, eller generelt bare som menneske med følelser og utfordringer i krevende situasjoner.

Gjennom disse opplevelsene, erfaringene og tankene ønsket jeg med denne oppgaven å vise en helhet gjennom interseksjonalitet, som viser et bilde av hvordan utenforskap, sårbarhet og prekært liv henger sammen med mange andre faktorer. Det at disse formene for utenforskap påvirkes av økonomi, kjønn, seksualitet, religion og ulike livsendringer, samt at de påvirker psykisk helse, viser at disse tingene må sees i en sammenheng. Dette for å kunne forstå hvordan det har en innvirkning på enkeltmenneskers og gruppers liv. Samtidig vil jeg slå en slag for å skape ettertanke rundt temaene i denne oppgaven. Gjennom eksempler fra Forandringshuset, vises det at ulike former for sosiale møteplasser eller tilbud, slik organisasjonen har, kan både gi innsikt og bidra til å gjøre visse situasjoner og hverdagsliv bedre. Om det så bare er at de får delt hva de bekymrer seg for, om de får gratis mat eller om de finner seg noen som gir dem en positiv mening i livet, så kan slike åpne møteplasser ha en fin innvirkning i krevende situasjoner. Som en avsluttende tanke, vil jeg påpeke at det er de menneskelige opplevelsene av tilhørighet, trygghet og samhold som kan være avgjørende for et menneske i en sårbar situasjon. Tilhørighet, trygghet og samhold kan skapes på tvers av ulikheter og forskjeller. På tvers av ulike utenforskap og prekære livssituasjoner, kan disse følelsesmessige tilknytningene skapes. Dette kan gjøres i en arena som tar imot forskjeller, ulikheter og utfordringer med åpne armer, som omfavner det som gjør oss forskjellige. Deler av løsningen kan være nettopp dette, et fristed.

Referanser:

- Aslaksen, T.M. (2006). *Plass til islam i Norge?: en studie av Fremskrittspartiets holdning til muslimer og islamsk praksis i Norge*. <https://www.duo.uio.no/handle/10852/24011>
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2023). *Likestilling og ikke-diskriminering: Lhbt+-ordlista*. <https://www.bufdir.no/likestilling/lhbtq-ordlista/>
- Barth, F. (1966). Models of social organization. *Royal anthropological institute, occasional papers*, 23.
- Batsleer, J., & Duggan, J. (2020). *Young and lonely : the social conditions of loneliness*. Policy Press. <https://e-space.mmu.ac.uk/626798/3/Young%20%26%20Lonely%20-%20Final%20draft%20%281%29.pdf>
- Berkaak, O. A., & Norbye, A.-K. B. (2014). Sansningens antropologi - en tematisk og teoretisk reorientering. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 25(3-4), 134–150. <https://www.idunn.no/doi/abs/10.18261/ISSN1504-2898-2014-03-04-02>
- Botvar, P. K., & Schmidt, U. (2010). *Religion i dagens Norge : mellom sekularisering og sakralisering*. Universitetsforlaget.
- Broch, T.B. (2020). *Urbant ungdomsliv, natur og følelser*. Cappelen Damm Akademisk. https://issuu.com/cdundervisning/docs/urbant_ungdomsliv_natur_og_f_olser_utdrag?e=0/789_93377
- Das, V. (2015). *Affliction: Health, Disease, Poverty*. New York: Fordham University Press
- Driessen, H. & Jansen, W. (2013). The hard work of small talk in ethnographic fieldwork. *Journal of Anthropological Research*. 69(2). 249-263. <https://www-journals-uchicago-edu.ezproxy.uio.no/doi/abs/10.3998/jar.0521004.0069.205>

European institute for gender equality. (2009). Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II - The Social Situation. *European Union agency for fundamental rights*.

http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/397-FRA_hdgso_report_part2_en.pdf

Fløtre, I.A & Tuv, N. (2022, 29. Mars). *Hva er vanlig lønn I Norge?*. Statistisk sentralbyrå.

<https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/lonn-og-arbeidskraftkostnader/artikler/hva-er-vanlig-lonn-i-norge>

FN sambandet. (2020. 30. Oktober). *Fattigdom*. fn.no.

<https://www.fn.no/tema/fattigdom/fattigdom>

Forandringshuset. (2023). *Om oss*. Forandringshuset.no_ <https://forandringshuset.no/om-oss>

Goffman, E. (1992). *Vårt rollespill til daglig. En studie av hverdagslivets dramatik* (K. Risvik, Overs). Pax forlag. (Opprinnelig utgitt 1959).

Gram, K.H. (2021, 26. Januar). *1 av 3 skeive lite tilfreds med egen psykisk helse*. Statistisk sentralbyrå.no. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/1-av-3-skeive-lite-tilfreds-med-egen-psykisk-helse>

Han, C. (2018).-Precarity, Precariousness, and Vulnerability. *Annual review of anthropology*.47(1). 331-343.

<https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-anthro-102116-041644>

Handal, M., Torvik, F.A., Knudsen, A.K.S., Odsbu, I., Gustavson, K., Nesvåg, R., Hauge, L.H. & Reneflot, A. (2023, 17.august). *Folkehelse rapporten: Psykiske lidelser hos voksne*. Folkehelseinstituttet. <https://www.fhi.no/he/folkehelse rapporten/psykisk->

[helse/psykiske-lidelser-voksne/?h=1&term=#forekomst-av-psykiske-plager](https://www.helsenorge.no/psykiske-lidelser-voksne/?h=1&term=#forekomst-av-psykiske-plager)

Hannerz, U. (2003) 2012. "Being There... and There... and There! Reflections on Multi-Site Ethnography" I A.C.G.M, Robben & J.A, Sluka (Red.) *Ethnographic fieldwork: an anthropological reader*. 399-408

Helsedirektoratet. (2022, 9.august). *Angstlidelser*. Helsenorge.no.

<https://www.helsenorge.no/sykdom/psykiske-lidelser/angst/angst-og-angstlidelser/>

Henriksen, E.E. (2023. 14.april). *Kvinner som bærer hijab er særlig utsatte for diskriminering*.

Kilden: Kjønnforskning.no. <https://kjonnsforskning.no/nb/2023/04/kvinner-som-baerer-hijab-er-saerlig-utsatte-for-diskriminering>

Hernæs, Ø.M. (2020). *Kriser rammer sosialt skjevt*. Idunn.no

<https://www.idunn.no/doi/full/10.18261/ISSN0809-750X-2020-02-09>

Hylland-Eriksen, T. (1991). *Veien til et mer eksotisk Norge: en bok om nordmenn og andre underlige folkeslag*. Ad Notam

Hylland-Eriksen, T. (2010). *Små steder-Store spørsmål, innføring i sosialantropologi*.

Universitetsforlaget

Kfuk-Kfum. (2023, 9.august). *WORLD YMCA OG YWCA*. Kfuk-kfum.no. [https://kfuk-](https://kfuk-kfum.no/om-oss/world-ymca-og-ywca)

[kfum.no/om-oss/world-ymca-og-ywca](https://kfuk-kfum.no/om-oss/world-ymca-og-ywca)

Malinowski, B & Kuper, A. (2014). *Argonauts of the Western Pacific : an account of Native Enterprise and adventure in the Archipelagos of Melanesian New Guinea*. Routledge.

Millar, K. M. (2014). "The Precarious Present: Wageless Labor and Disrupted Life in Rio de Janeiro, Brazil." *Cultural Anthropology*, 29(1). 32–53.

- Normann, T.M & Epland, J. (2023, 24. januar). *Færre barn med vedvarende lavinntekt i 2021*. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/artikler/faerre-barn-med-vedvarende-lavinntekt-i-2021?fbclid=IwAR0UHDdvhXOO4OrnCptvPULuiQkuQGraqIz8bw0OJcEyLQtETk6HGS-rk8U>
- Orupabo, J. (2014). Interseksjonalitet i praksis: utfordringer med å anvende et interseksjonalitetsperspektiv i empirisk forskning. *Sosiologisk tidsskrift*. 22 (4). 329-351
- Robbins, J. (2013). Beyond the suffering subject: toward an anthropology of the good. *J. R. Anthropological Institute*. 19. 447–62
- Sivesind, K.H. (2016, januar). *Mot en ny skandinavisk velferdsmodell? Konsekvenser av ideell, kommersiell og offentlig tjenesteyting for aktivt medborgerskap*. Institutt for samfunnsforskning. https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2442438/Rapport_R_01_2016_v5-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Statistisk sentralbyrå. (2020). *Fakta om religion*. Statistisk sentralbyrå.no. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/faktaside/religion>
- Statistisk sentralbyrå. (2022). *Kommunefakta: Drammen (Viken)*. Statistisk sentralbyrå.no. <https://www.ssb.no/kommunefakta/drammen>
- Støren, K.S., Rønning, E & Gram, K.H. (2020, 7.oktober). *Livskvalitet i Norge 2020*. Statistisk sentralbyrå. 55-57. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/433414?ts=17554096418>
- Svendsen, S. H. B., Stubberud, E., & Djupedal, E. F. (2018). Skeive ungdommers

- identitetsarbeid: SKAM etter homotoleransen. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 42(3), 162–183.
- Taule, L. (2014, 25. februar). *Religion og livssyn i endring. Norge – et sekulært samfunn?*. Statistisk sentralbyrå.no. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/religion-og-livssyn/artikler/norge--et-sekulaert-samfunn>
- Tesli, M.S & Hylland Eriksen, T. (2013). “Norwegian Anthropologists Study Minorities at Home: Political and Academic Agendas” I S, Beck & C, Maida (Red.) *Toward engaged anthropology*. 36-53
- Tesli, M.S., Handal, M., Torvik, F.A., Knudsen, A.K.S., Odsbu, I., Gustavson, K., Nesvåg, R., Hauge, L.H. & Reneflot, A. (2023, 10. Februar). *Folkehelse rapporten: Psykiske lidelser hos voksne*. Folkehelseinstituttet. <https://www.fhi.no/nettpub/hin/psykisk-helse/psykiske-lidelser-voksne/?term=&h=1>
- Ulriksen, K.A. (2019). *Identitet*. Nasjonal digital læringsarena. <https://ndla.no/nb/subject:1:fb6ad516-0108-4059-acc3-3c5f13f49368/topic:1:e47486fd-1c96-4e58-a0a2-d520d3950013/topic:1:de2d7261-34d9-4b8c-b3dc-10ee6552432b/resource:1:1909>